

”Jeg forteller dem om sultfølelsen
som aldri ble borte”

En empirisk undersøkelse av
folkemordsundervisning i Kambodsja

Malin S. A. Hjelle

Master i Samfunnsfagdidaktikk, 2014

Avdeling for lærerutdanning

Høgskolen i Bergen

Sammendrag

Denne masteroppgaven i samfunnsfagdidaktikk retter søkelyset mot oppgjøret med den vanskelige fortiden i Kambodsja. Fra 1975-79 ble nærmere to millioner mennesker utslettet av det kommunistiske Røde Khmer-regimet under ledelse av Pol Pot. I ettertid har samfunnet vært preget av politisk uro og myndighetene har ført en form for fortielsespolitikk som har vanskeliggjort forsoningen av landet. Først de siste årene har man satt i gang et rettsoppgjør og et forsøk på å formidle historien om folkemordet i skolen. Denne oppgaven vil undersøke årsakene til at folkemordet har vært utelatt fra historiefaget i den kambodsjanske skolen, hvordan denne undervisningen fungerer i dag, samt hvilke forsoningsprosesser samfunnet har gått gjennom for å muliggjøre folkemordsundervisningen i dag.

For å belyse problemstillingen er dokumentasjon samlet inn i form av intervjuer med historielærere, forfatteren av læreboken om Røde Khmer-historien, direktør ved dokumentasjonssenteret i Phnom Penh, ansatte ved FN-tribunalet og andre ressurspersoner i Kambodsja gjennom et feltarbeid utført i Phnom Penh i 2013. Ved å vise til relevant teori innen forsoning, historiebruk og historieundervisning i andre konflikt-områder, søkes det å gi en teoretisk drøfting av det innsamlede materialet.

Det politiske klimaet i etterkant av Røde Khmer-regimet var lenge så ustabil at det var vanskelig å ta tak i fortiden, og myndighetene har utøvd streng kontroll over historieskrivingen for skolen. Planene for folkemordsundervisningen er preget av gode intensjoner, som det dessverre ser ut til å være problematisk å realisere i skolen på grunn av de mange praktiske utfordringene lærerne møter i hverdagen. Læreres holdninger til prosjektet er imidlertid hovedsakelig positive, selv om temaet oppleves som vanskelig og ømfintlig for den enkelte. Med tanke på forsoningsprosessen ser det ut til at tid har vært en vesentlig faktor for å få denne utviklingen i gang, samtidig som den pågående rettssaken har stimulert til mer åpenhet rundt emnet. Mye tyder på at et oppgjør med fortiden og en etablering av et felles historisk narrativ er essensielt for forsoningen, og folkemordsundervisningen vil dermed være en nøkkel til en bedre fremtid for Kambodsja.

Synopsis

This masterthesis in social studies in education aims to shed light on the task of dealing with the difficult past in Cambodia. From 1975-79 almost two million people were killed by the communist Red Khmer regime under leadership of Pol Pot. After this period, political instability prohibited attempts to deal with Cambodia's recent history, and the government seemed determined to bury its past. This, in turn, has made reconcilliation difficult. Only recently has there been attempts to prosecute those responsible and to spread knowledge in Cambodian schools about what happened. This thesis examines the reasons why the genocide has been left out of the history subject in Cambodian schools until 2009, how teaching on this topic works now, and which processess of reconcilliation the society has undergone to make genocide education possible today.

To answer these questions information has been gathered in form of interviews with history teachers, staff at the Documentation Center and the UN-tribunal in Phnom Penh, and other resourceful people trough a field study carried out in 2013. Theory concerning reconciliation, use of history, and history education in conflict prone areas are used to discuss the empirical material.

The political climate in the aftermath of the Khmer Rouge regime was too unstable to deal with the past, and the government exercised strict control over the history writing. The plans for the genocide education is filled with good intentions, which unfortunately seems to be difficult to achieve in the classroom because of the many practical challenges teachers face in everyday life. Teachers are, nevertheless, mainly positive, although the topic is sensitive for many of them. Regarding the process of reconcilliation, it seems that time has been a major factor in getting this development started, while the ongoing trial has encouraged more openness about the topic. Evidence indicates that confronting the past and an establishment of a common historical narrative is essential for reconcilliation, and genocide education will thus be key to a better future for Cambodia.

Forord

Min lidenskap for Kambodsja oppstod da jeg tok Religionsstudier i Asia gjennom Universitetet i Agder i 2012. Mitt første møte med dette landet var på mange måter overveldende. I byene blir man møtt av et yrende folkeliv, et kaotisk trafikkbilde, uvante og eksotiske lukter, kvelende hete og en tilsynelatende uendelig strøm av smilende mennesker. På landsbygda ser man den enorme fattigdommen tydelig gjennom fravær av infrastruktur og svært enkelt konstruerte boliger, men fremdeles smiler de aller fleste man møter på. Landet er fullt av enorme kontraster. Her bor fattig og rik side om side, enorme amerikanske luksusbiler forbikjøres av rustne mopeder og fargerike tuk-tuk'er, de vakre templene som vitner om Angkor-rikets storhet finner sin motsetning i de overfylte tekstilfabrikkene som symboliserer en ny tid hvor kapitalismen krever sin plass. Gleden for de enkle ting er så stor, og historien så grunnleggende grusom og brutal. Mitt gjensyn med Kambodsja i forbindelse med feltarbeidet til denne oppgaven, har gitt meg opplevelser jeg aldri vil glemme, venner for livet, og enda en gang et helt nytt perspektiv på livet. For det har jeg mange å takke.

Først og fremst ønsker jeg å takke veilederen min, Vibeke Vågenes, for hennes faglige tyngde, gode råd og motivasjonsevne. Hver eneste gang jeg har gått ut av ditt kontor har jeg vært fylt med en fornyet tro på prosjektet mitt.

Videre ønsker jeg å takke min gode venn og tolk i Kambodsja, Seyha Pen, for hans store kompetanse, pågangsmot og vennskap. Uten deg ville dette prosjektet aldri blitt virkelighet.

En stor takk rettes også til dokumentasjonssenteret i Phnom Penh og Youk Chhang som tok seg tid til å ta i mot meg. Youk Chhangs rolle i denne historiske prosessen gir ham nærmest en heltestatus, og det var en ære å få møte ham ansikt til ansikt.

Andre gode bidragsyttere og støttespillere har vært Lars Olsen ved tribunalet og Bente og Knut Iversen Foseide fra den norske misjonsalliansen i Phnom Penh.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min kjære Philippe for gode ord og motivasjon når ting har sett mørkt ut, familien min for sin støtte og tiltro til meg og prosjektet, og vennene mine som har gitt meg sårt trengte sosiale avbrekk og moralsk støtte gjennom hele prosessen.

Bergen, mai 2014

Malin S. A. Hjelle

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Bakgrunn og problemstilling	s. 1
1.1 Problemstilling.....	s. 2
1.2 Oppgavens struktur.....	s. 3
Kapittel 2: Kambodsja	s. 5
2.1 Demografi, geografi og økonomi.....	s. 5
2.2 Historie.....	s. 8
2.2.1 Kambodsja før 1975.....	s. 8
2.2.2 Kambodsja 1975-79.....	s. 10
2.2.3 Kambodsja etter 1979.....	s. 13
2.3 Kambodsja i dag.....	s. 16
2.4 Utdanning i Kambodsja.....	s. 18
Kapittel 3: Teoretisk forankring	s. 21
3.1 Begrepet folkemord.....	s. 21
3.2 Forsoningsbegrepet og skolens rolle i forsoningsprosessen.....	s. 22
3.3 Historiebruk.....	s. 26
3.4 Utdanning i konfliktområder.....	s. 31
3.5 Tidligere forskning på Genocide Education Project.....	s. 33
Kapittel 4: Metode	s. 35
4.1 Metode og design.....	s. 35
4.2 Feltarbeid.....	s. 36
4.2.1 Intervjusituasjonen.....	s. 37
4.2.2 Min forskerrolle.....	s. 38
4.2.3 Å arbeide med tolk.....	s. 41
4.2.4 Utvalg.....	s. 42
4.3 Fra råmateriale til bearbeidet tekst.....	s. 43
Kapittel 5: Aktører utenfor skolen	s. 45
5.1 Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia.....	s. 45
5.1.1 Observasjon av gruppeomvisning ved ECCC.....	s. 48
5.1.2 Sovannarom Dim.....	s. 52
5.1.3 Lars Olsen.....	s. 53
5.1.4 ECCCs betydning.....	s. 55
5.2 Dokumentasjonssenteret.....	s. 57
5.2.1 Observasjon av lærerseminar.....	s. 61
5.2.2 Khamboly Dy.....	s. 64
5.2.3 Youk Chhang.....	s. 69
5.2.4 Dokumentasjonssenterets betydning.....	s. 78

Kapittel 6: Aktører i skolen.....	s. 84
6.1 Undervisningen før 2009.....	s. 84
6.1.1 Røde Khmer som undervisningstema før 2009.....	s. 84
6.1.2 Skolesystemets tilstand etter Røde Khmer.....	s. 85
6.2 Lærernes syn på samfunnsendringer.....	s. 87
6.3 Holdninger til folkemordsundervisningen.....	s. 88
6.4 Utfordringer knyttet til folkemordsundervisningen.....	s. 89
6.4.1 Utfordringer knyttet til rammefaktorer.....	s. 89
6.4.2 Følelsesmessige utfordringer.....	s. 91
6.5 Myndighetskritikk i klasserommet?.....	s. 94
6.6 Oppsummering og drøfting.....	s. 95

Kapittel 7: NGOer og privatskoler – hvordan påvirker disse aktørene utdanning i

Kambodsja?.....	s. 101
7.1 World Renew.....	s. 102
7.2 Adventistskolen i Phnom Penh.....	s. 104
7.3 En journalists perspektiv.....	s. 105
7.4 Oppsummering og drøfting.....	s. 106

Kapittel 8: Sammenlignende drøftinger og konklusjoner..... s. 110

8.1 Hvorfor folkemordet har vært utelatt i historiefaget frem til 2009.....	s. 110
8.2 Hvordan folkemordsundervisningen fungerer i dag.....	s. 111
8.3 Hvilke endringer samfunnet har gått gjennom og hvem som har vært de sentrale aktørene i denne utviklingen.....	s. 113

Litteraturliste..... s. 117

Vedlegg:

Vedlegg 1: Liste over gjennomførte intervjuer.....	s. 121
Vedlegg 2: Intervjuguide.....	s. 123

Oversikt over figurer:

Figur 1: Kart over Kambodsja.....	s. 5
Figur 2: Populasjonspyramide fra 2013.....	s. 6
Figur 3: Et typisk veikryss i Phnom Penh.....	s. 7
Figur 4: Skolebuss.....	s. 7
Figur 5: Kambodsjansk stolpehus.....	s. 7
Figur 6: Bilder fra S-21/Toul Sleng, et av Røde Khmers viktigste torturfengsler.....	s. 12
Figur 7: Bilder fra S-21/Toul Sleng, et av Røde Khmers viktigste torturfengsler.....	s. 12
Figur 8: Bilder fra S-21/Toul Sleng, et av Røde Khmers viktigste torturfengsler.....	s. 12
Figur 9: Choeung Ek Killing Fields utenfor Phnom Penh.....	s.13
Figur 10: Choeung Ek Killing Fields utenfor Phnom Penh.....	s.13
Figur 11: Choeung Ek Killing Fields utenfor Phnom Penh.....	s.13
Figur 12: Demonstrasjon i Phnom Penh september 2013.....	s. 17
Figur 13: Demonstrasjon i Phnom Penh september 2013.....	s. 17
Figur 14: Demonstrasjon i Phnom Penh september 2013.....	s. 17
Figur 15: Læreboken "A history of Democratic Kampuchea" av Khamboly Dy.....	s. 59

Kapittel 1: Bakgrunn og problemstilling

Kambodsja opplevde for litt over 30 år siden et av de mest grusomme folkemordene i historien. Fra 1975 til 1979 ble en fjerdedel av befolkningen utslettet av landets kommunistiske regime, under ledelse av Røde Khmer og Pol Pot. Etter en studiereise til Kambodsja i 2012 hvor jeg arbeidet med en semesteroppgave om synet på tilgivelse i forhold til religion, utviklet jeg en stor respekt og kjærlighet for folket som bor der. Etter å ha intervjuet en rekke mennesker om sine opplevelser fra denne grufulle tiden, opplevde jeg flere ganger at den yngre generasjonen ikke visste så mye om hva som faktisk hadde hendt. Flere fortalte at de hadde snakket lite med familiene sine om hva de opplevde, både av frykt for eventuelle konsekvenser dette kunne få i et land som fremdeles er preget av korrupsjon og maktmisbruk, samt at de ikke ønsket å rippe opp i gamle sår. I en situasjon hvor jeg benyttet en kvinnes datter som tolk under et intervju, opplevde jeg at datteren begynte å gråte underveis i intervjuet fordi hun rett og slett aldri hadde blitt fortalt mange av de historiene moren fortalte meg. Disse opplevelsene trigget interessen min for å finne ut hva mennesker som er født etter 1979 i Kambodsja faktisk vet om Røde Khmer-perioden. For å finne ut av dette virket det mest fornuftig å gå veien via skolesystemet og se på hvordan undervisningen om dette emnet har vært, og hvordan den fungerer i dag.

Det viste seg imidlertid raskt at folkemordet ikke har vært et tema i den kambodsjanske skolen. Folkemordsforsker og Kambodsjaekspert Craig Etcheson skriver i boken "After the Killing Fields" at at unge i Kambodsja ikke har lært noe om Røde Khmer i skolen fordi temaet ikke har vært en del av læreplanen for den offentlige skolen.¹

Ved et besøk på dokumentasjonssenteret i Phnom Penh i 2012, snakket jeg med Youk Chhang, dokumentasjonssenterets grunnlegger og leder, om hans personlige opplevelser fra Pol Pot-tiden. Han fortalte at et av dokumentasjonssenterets viktigste fokusområder for tiden var å jobbe med å få folkemordet inn som et tema i skolen gjennom det de omtaler som Genocide Education Project. I tiden etter folkemordet har dette temaet naturlig nok vært så ømfintlig og vanskelig å behandle at det nærmest har vært totalt fraværende i skolen. Da elevene har kommet fra fullstendig traumatiserte familier fra begge sider av konflikten, skolesystemet i stor grad vært rammet av korrupsjon og det politiske klimaet vært preget av ekstrem ustabilitet, har det vært svært vanskelig å behandle dette temaet i undervisningen. Regjeringen som ble innsatt i 1979 etter at Pol Pot ble avsatt, hadde dessuten i stor grad selv

---

¹ Etcheson, 2005:1

vært involverte i Røde Khmer. Dette førte sannsynligvis til at det ble ført en form for fortielsespolitikk i årene som fulgte, samt at regjeringen valgte å fokusere på de delene av historien som gagnet dem best i forhold til ekstern støtte. Nåværende statsminister Hun Sen skal i 1998 ha uttalt at han ønsket å ”dig a hole and bury the past.”²

Kjetil Grødum forteller i sin artikkel ”Instrumentell bruk av historien om Røde Khmer-regimet i Kambodsja,” at svært mange fremdeles ikke vet hva som egentlig hendte under Røde Khmer-regimet, og rett og slett ikke vet hvorfor deres familiemedlemmer ble myrdet. Han hevder at undervisning om denne perioden har vært fullstendig fraværende i skolen fram til nå.³ De senere årene har derimot dokumentasjonssenteret arbeidet for å få mer eksplisitte mål angående dette temaet inn i læreplanen, forfatte læremateriell og jobbet for å kurse lærere i hvordan de kan behandle dette temaet med ulike undervisningsmetoder.

I min masteroppgave ønsker jeg derfor å undersøke hvorfor folkemordet har vært fraværende som undervisningstema i Kambodsja frem til nå, og hvordan denne undervisningen fungerer i dag.

1.1 Problemstilling

Problemstillingen for masteroppgaven min blir derfor som følger: ”Hvorfor har skoleverket i Kambodsja unnlatt å behandle perioden 1975-1979 i historiefaget før 2009, og hvordan fungerer denne undervisningen i dag?”

Situasjonen i Kambodsja i dag er komplisert. Det FN-støttede tribunalet i Phnom Penh hvor rettssakene mot fire av de tidligere Røde Khmer-lederne i skrivende stund finner sted, kom først skikkelig i gang i 2009 etter en lang og komplisert prosess. Året etter ble den første historiske fremstillingen om folkemordet skrevet av en kambodsjaner, læreboken ”A history of Democratic Kampuchea” av Khamboly Dy fra dokumentasjonssenteret, tatt i bruk i skolen. Situasjonen er altså i endring, og det ser ut til at myndighetene endelig har gitt etter for presset om å forsøke å avdekke minnene, stille de skyldige til ansvar og la landets unge lære om de nyere delene av landets historie. Spørsmålet man kan stille seg er hva som har hendt som har gjort disse endringene mulig.

---

² Linton, 2004:12

³ Grødum, 2012: 62

Som en del to av problemstillingen min ønsker jeg derfor også å si noe om hva som har skjedd som har gjort denne utviklingen mulig. Spørsmålet jeg stiller meg er: ”Hvilke eventuelle forsoningsprosesser har samfunnet gått gjennom for å i dag gjøre det mulig å behandle folkemordet i historiefaget, og hvem har vært de sentrale aktørene i denne utviklingen?”

For å samle inn relevant informasjon for å belyse problemstillingen min reiste jeg til Kambodsja på feltarbeid høsten 2013.

1.2 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er delt i åtte kapitler som omhandler følgende:

- 1 *Bakgrunn og problemstilling:* Her presenteres min bakgrunn for valg av tema og oppgavens problemstilling.
- 2 *Kambodsja:* I dette kapitlet gir jeg en kort presentasjon av landets demografi, geografi og økonomi, samt dets historie, politiske situasjon og utdanningssystem. Dette vil gi større forutsetninger for å forstå dagens situasjon.
- 3 *Teoretisk forankring:* Dette kapitlet peker på teori som kan knyttes til problemstillingen. Begreper som taes opp er folkemord, forsoning, historiebruk, samt historieundervisning i konfliktområder og tidligere forskning på Genocide Education Project.
- 4 *Metode:* I dette kapitlet gir jeg en begrunnelse for de metodiske valgene jeg har tatt i forbindelse med feltarbeidet mitt. Videre gir jeg en presentasjon av feltarbeidet og drøfter ulike hensyn jeg har tatt og utfordringer jeg møtte på.
- 5 *Aktører utenfor skolen:* Dette kapitlet tar for seg mine empiriske funn fra møter med to sentrale aktører som ikke selv er en del av den offentlige skolen, men som på ulike måter har påvirket folkemordsundervisningen gjennom sitt arbeid utenfor skolesystemet: ECCC og dokumentasjonsenteret.
- 6 *Aktører i Skolen:* Dette kapitlet presenterer de intervjuede lærernes perspektiv på folkemordsundervisningen.

- 7 *NGOer og privatskoler – hvordan påvirker disse aktørene utdanning i Kambodsja:* Her tar jeg for meg innflytelsen internasjonale aktører har på folkemordsundervisningen i Kambodsja. Jeg ser på hvilke konsekvenser det kan få om slike aktører, som i stor grad mangler en lokal forankring i undervisningen, får fritt spillerom.
- 8 *Sammenlignende drøftinger og konklusjoner:* Dette kapitlet tar for seg de tre aspektene ved problemstillingen min hver for seg. Med utgangspunkt i anvendt teori og mitt empiriske materiale vil jeg først forsøke å gi en redegjørelse for hvorfor folkemordet har vært utelatt i skolen frem til 2009, deretter hvordan denne undervisningen fungerer nå, og til sist ser jeg på hvilke eventuelle forsoningsprosesser samfunnet har gått gjennom for å gjøre folkemordsundervisningen mulig og hvem som har vært de sentrale aktørene i denne utviklingen.

Kapittel 2: Kambodsja

Det er et kjent faktum at en situasjon sjelden oppstår i et vakuum. Enhver begivenhet har en forhistorie og et hendelsesforløp som har ledet frem til den. Kambodsja er intet unntak. Situasjonen man ser i landet i dag vil naturligvis være påvirket av en rekke faktorer. I dette kapittelet ønsker jeg å gi en kort presentasjon av landets demografi, geografi og økonomi, samt dets historie, politiske situasjon og utdanningssystem. Dette vil gi større forutsetninger for å forstå dagens situasjon.

2.1 Demografi, geografi og økonomi

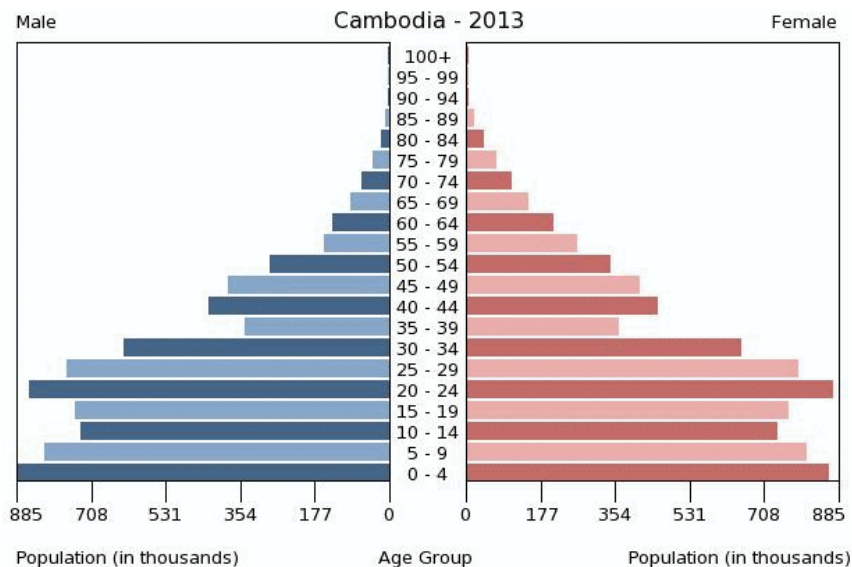

Figur 1: Kart over Kambodsja.⁴

Kambodsja er et land i Sørøst-Asia med Phnom Penh i sør som hovedstad. Landet er inndelt i 24 provinser. Det har kystlinje til Thailandbukten i vest og befinner seg mellom Thailand, Laos og Vietnam. Størrelsen på landet er ca. 176.000 kvadratkilometer og det har i overkant

⁴ Ministry of Tourism of Cambodia, 2013

av 15.000.000 innbyggere.⁵ Landet er rikt på naturressurser som olje og gass, tømmer, edelstener, jernmalm og fosfat.⁶ Terrenget består hovedsaklig av flatt slettelandskap, men man finner mer fjellrike områder sørvest og nord i landet. Landskapet domineres av risåkre og skog, med god vanntilgang gjennom Mekongelven og Sørøst-Asias største innsjø, Tonle Sap. Klimaet er av tropisk karakter med to årstider; regntid og tørke. Temperaturene er relativt stabile, men med januar som kaldeste måned med et gjennomsnitt på 25 grader, og april som varmeste måned med et gjennomsnitt på 38 grader.

Figur 2: Populasjonspyramide fra 2013.⁷

Som man ser av populasjonspyramiden over har Kambodsja en svært stor overvekt av unge mennesker. På grunn av folkemordet som tok livet av en fjerdedel av befolkningen, har man i dag en befolkning der 70% er under 35 år.⁸ 27% av befolkningen kan regnes som analfabeter, og 39% av barn mellom 5-14 år arbeider.⁹ 37% av barn under 5 år lider av kronisk underernæring.¹⁰ Nærmere 60% av den totale populasjonen arbeider med landbruk, mens 27% arbeider i servicenæringen.¹¹ Tekstilindustrien i Kambodsja, som er kjent for svært dårlige arbeidsforhold for de ansatte, står for omtrent 70% av eksporten i landet. Over 96% av befolkningen er buddhister, og 95% har khmer som sitt morsmål.¹²

⁵ Index Mundi, 2012
⁶ CIA Factbook, 2014
⁷ Index Mundi, 2012
⁸ Feed the Future, 2013
⁹ CIA Factbook, 2014
¹⁰ Index Mundi, 2012
¹¹ CIA Factbook, 2014
¹² CIA Factbook, 2014

Kambodsjas brutto nasjonal produkt er for tiden i vekst, og øker med mellom 6-7% per år. BNP per innbygger er imidlertid 78% lavere enn verdensgjennomsnittet.¹³ Selv om Kambodsja er rikt på naturressurser, blir det allikevel rangert som et av verdens fattigste land.¹⁴ Enkelte kilder hevder at fattigdomsraten i Kambodsja er på ca 36%, men dette måles da ut fra at fattigdomsgrensen går på ca 1000 Riel, som tilsvarer 0,25\$. Om man ser på hvor mange som lever på under en Euro om dagen, vil fattigdomsraten være på langt over 50%.¹⁵

På en verdensomspennende korrupsjonsindex fra 2013 ligger Kambodsja på 160ende plass av 177 land, noe som plasserer landet i verdens korrupsjonsmessige bunnsjikt sammen med land som Nord-Korea, Sudan, Somalia og Libya.¹⁶ I en spørreundersøkelse fra 2013 svarer majoriteten av kambodsjanere at de har betalt minst en bestikkelse i løpet av det foregående året, og 75% hevdet at det var nødvendig å ha personlige kontakter når man skulle forholde seg til myndighetene.¹⁷

Figur 3: Et typisk veikryss i Phnom Penh.

Figur 4: Skolebuss.

Figur 5: Kambodsjansk stolpehus.¹⁸

I Kambodsja lever man typisk i såkalte stolpehus, enkelt konstruerte trehus som er bygget på stolper for å forhindre at man får vann i huset i regntiden. Husene er omgitt av rismarker, og de fleste har kanskje et par husdyr og en liten fiskedam utenfor huset sitt. På landsbygda lever mange uten elektrisitet og infrastrukturen er i størsteparten av landet relativt dårlig. Unntatt i

¹³ The Heritage Foundation, 2014

¹⁴ Rural Poverty Portal, 2010

¹⁵ Friends for children in Cambodia, 2006

¹⁶ Transparency International, 2013

¹⁷ The Heritage Foundation, 2014

¹⁸ Private fotografier.

de største byene hvor trafikken kan være ekstremt kaotisk, består veinettet i landet av kjerreveier som blir nærmest uframkommelige i regntiden.

2.2 Historie

I dette delkapitlet vil jeg først gi en kort historisk oversikt over forholdene som ledet frem til folkemordet som fant sted fra 1975-79. Deretter kommer en kort presentasjon av hva som hendte de tre årene, åtte månedene og 20 dagene Røde Khmer, eller Communist Party of Kampuchea som de egentlig het, satt ved makten. Til sist kommer en oversikt over forholdene i Kambodsja etter 1979, samt hvordan situasjonen ser ut dag. Av plasshensyn må dette naturligvis bli en forenklet oversikt over det man kan karakterisere som en særdeles komplisert historie.

2.2.1 Kambodsja før 1975

Det geografiske området som i dag er kjent som Kambodsja regnes blant de eldste sivilisasjonene i verden. Arkeologer har funnet spor etter bosetninger i flere områder av landet som stammer fra 4200 fkr, og mange mener at området har vært bebodd også enda tidligere enn dette.¹⁹ Senere fulgte Angkorperioden som tradisjonelt definert varte fra 802-1431 og regnes som Kambodsjas storhetstid. Kongeriket Angkor var i flere hundre år det mektigste riket i Sørøst-Asia og har hatt innflytelse på både kunst, politikk og kultur i hele regionen.²⁰ I dag er arven fra denne tiden mest synlig i Kambodsja gjennom de massive tempelanleggene rundt Siem Reap som Angkor Wat, Ta Prohm og Bayon. Etter Angkors fall i 1431 ble Kambodsja vekselvis okkupert av Thailand og Vietnam som førte en rekke kriger om herredømmet her helt fram til kong Norodom skrev under en protektorat-traktat med Frankrike i 1863.²¹

Avtalen mellom Norodom og franskmennene sikret kongen beskyttelse, mot at franskmennene fikk konsesjoner for utvinning av tømmer og mineraler. Lederskapet bestod på denne tiden, på samme måte som det hadde gjort helt siden Angkor-tiden, av et nettverk av mennesker i statusposisjoner som gav bønder beskyttelse i bytte mot varer eller arbeidskraft. Slike statusposisjoner var til salgs, og de med penger kunne slik kjøpe seg til og beskytte sine stillinger. Etter etableringen av protektoratet i 1863 vokste det raskt frem en sterk nasjonal frigjøringsbevegelse. Franskmennene overvant motstandsbevegelsen, men ikke uten problemer. Ute av stand til å legge skylden for problemene på seg selv, la de skylden på kong

---

¹⁹ Chandler, 2008:13

²⁰ Unesco, 2014

²¹ Filseth, 2013

Norodom og begynte gradvis å støtte opp under kongens halvbror, Sisowath, som ny leder.²² Den kambodsjanske eliten ble stadig mer provosert over fordelene franske borgere ble gitt på bekostning av deres egne privilegier.

Etter kong Norodoms død i 1904 fulgte det tre konger som alle ble håndplukket av franskmennene. Den første var Sisowath, som var godt likt av folket, men samtidig gjorde det lettere for de franske koloniherrne å overta stadig mer av den reelle makten i landet.²³ Dette var med på å nære opp under misnøyen blant anti-franske geriljabevegelser. Utover på 1920-tallet økte den franske kontrollen over landet, og selv om koloniherrne også førte med seg fremskritt i form av modernisering og restaurering av Angkors gamle templer, førte dette til stadig flere opptøyer og demonstrasjoner.²⁴ På 1930-tallet og utover foregikk det en form for intellektuell og nasjonalistisk vekkelse i Kambodsja. Kunnskap om økonomiske, politiske og sosiale problemer spredte seg til større deler av befolkningen. Når franskmennene på hjemmebane så ble involvert i 2. verdenskrig, ble de tvunget til å liberalisere politikken sin og åpne opp for mer lokalt lederskap.²⁵ Etter krigen ble franskmennene mer tilstedeværende i koloniene igjen, men frigjøringstanken var allerede i sterk vekst.

Kambodsja ble etter en voksende nasjonalbevegelses fremvekst uavhengig fra Frankrike i 1954, og ble etter dette styrt av nylig avdøde kong Sihanouk under forskjellige verv fram til 1970. Sihanouk, som av folket nærmest ble betraktet som en gud, førte med seg mange fremskritt, og Phnom Penh ble på 60-tallet regnet som den vakreste og blant de mest velutviklede hovedstadene i Sørøst-Asia.²⁶ Kongen hadde imidlertid problemer med å avskaffe korrupsjonen som preget regimet, økonomien haltet stadig mer og det var tidvis stor politisk uenighet. Det ble slått hardt ned på politisk motstand, og fordi mange av lederne i kommunistpartiet ble arrestert eller drevet på flukt, la dette noe av grunnlaget for at Saloth Sar, senere kjent som Pol Pot, og hans allierte fikk stor makt i kommunistpartiet på denne tiden. Sihanouk hadde samtidig sørget for en solid bedring av utdanningssystemet, noe som også økte den politiske bevisstheten blant folket. Dette gjorde at Røde Khmer hadde et bedre rekrutteringsgrunnlag enn tidligere.²⁷

---

²² Chandler, 2008:174

²³ Chandler, 2008:181

²⁴ Chandler, 2008:185-88

²⁵ Chandler, 2008:201

²⁶ Chandler, 2008:244

²⁷ Stensrud, 2014:166

Vietnamkrigen raste for fullt i nabolandet og Sihanouk forsøkte lenge å forholde seg nøytral til denne konflikten, men stadig flere nordvietnamesiske styrker søkte tilflukt innenfor den Kambodsjanske grensen. I et forsøk på å få bukt med disse vietnamesiske kommunistiske styrkene startet USA et teppebombingsprogram av Kambodsja som varte frem til 1973. I løpet av denne perioden slapp amerikanske bombefly over hundre tusen tonn bomber over Kambodsja.²⁸ Disse såkalte B52-bombene drepte sannsynligvis så mange som 500 000 sivile kambodsjanere.²⁹ Prins Sihanouk skal ha sagt at Nixon og Kissinger skapte de gode vekstvilkårene for Røde Khmer ved å trekke Kambodsja inn i Vietnamkrigen.³⁰ Med støtte fra USA foretok general Lon Nol i 1970 et militært statskupp, og drev Sihanouk på flukt.

Lon Nols sviktende styre var antikommunistisk og USA-støttet, og etter den massive amerikanske bombingene av landet, ble folket i Kambodsja stadig mer misfornøyd med situasjonen. Dette gjorde det enklere for det USA-vennlige Lon Nol-styrets største konkurrent, det kommunistiske Røde Khmer, å samle støtte blant folket. Den svært populære eksilkongen Sihanouk, som tidligere hadde slått ned på den kommunistiske opposisjonen, så nå på Røde Khmer som sitt eneste håp for å få makten tilbake, og anerkjente dem som sine allierte. Sihanouk skal fra eksil i Beijing ha holdt en appell hvor han ba sine kambodsjanske brødre og søstre om å ta til våpnene mot Lon Nol.³¹ Den store bondestanden i landet ytret nå et enormt hat mot USA og Lon Nol, og mange valgte å slutte seg til det Sihanouk-støttede Røde Khmer. Dette resulterte i en flere år lang borgerkrig mellom Lon Nols regjeringshær ispedd amerikanske hjelpestyrker og de kommunistiske pro-Sihanouk geriljastyrkene.³² Den amerikanske bombingene bremsede kommunistenes fremgang, men allerede i 1972 okkuperte kommunistiske styrker store deler av landet.³³ Lon Nols styrker hadde dårlig opplæring, var dårlig bevæpnet og under dårlig lederskap, og hovedstaden var nå også blitt hjem for nærmere 2 millioner kambodsjanske krigsflyktninger.³⁴ Når kommunistene så i 1975 klarte å stoppe alle forsyningene inn til Phnom Penh, ble Lon Nol tvunget til å flykte og kommunistene hadde kort vei til makten.

2.2.2 Kambodsja 1975-1979

Da de sortkledde Røde Khmer-styrkene inntok hovedstaden tidlig om morgenen den 17. April, ble de tatt i mot som frigjøringshelter. Folket danset og sang i gatene, og la blomster

---

²⁸ Chandler, 2013:252

²⁹ HL-senteret, 2013

³⁰ Glover, 2001: 302

³¹ Chandler, 2008:251

³² Chandler, 2008:251

³³ Chandler, 2008:253

³⁴ Chandler, 2008:254

frem for de marsjerende troppene. Få timer senere satte kommuniststyrkene i gang evakueringen av byen. I løpet av de neste døgnene tømte de både hovedstaden og resten av landets byer for mennesker. Sykehus og andre institusjoner ble tvangsevakuert og folk ble med makt tvunget til å forlate sine hjem. Over to millioner mennesker ble drevet på flukt.³⁵ Røde Khmer-soldatene hevdet at USA hadde planlagt nye bombeangrep og at evakueringen bare var midlertidig, noe som snart skulle vise seg å være langt fra sannheten. Tusenvis av mennesker omkom allerede de første dagene under Røde Khmers styre. En del ble skutt av soldatene fordi de ikke fulgte ordren om å evakuere byene, men mange døde også på grunn av sykdom eller mangel på mat og drikke under evakueringen. April er dessuten den desidert varmeste måneden i året i Kambodsja, noe som på ingen måte gjorde situasjonen enklere. Andre ble drept som det første leddet i Røde Khmers plan om å utslette enhver trussel mot regimet. Deres radikale Maoistiske og Marxist-Leninistiske program var nå i gang.³⁶

Fra en overlevende jeg intervjuet i 2012 ble jeg fortalt at noe av det første Røde Khmer gjorde når de kom til makten, var å love soldatene som hadde kjempet for Lon Nol mot kommunistene immunitet mot at de la ned våpnene. De skulle til og med få være med på å feire kong Sihanouks hjemkomst til Kambodsja noen dager senere. Flere titusentalls Lon Nol-soldater ble, iført sine flotteste paradeuniformer, hentet i lastebiler for å bli fraktet til Phnom Penh hvor velkomstsereemonien skulle finne sted. Røde Khmer hadde derimot andre planer, og henrettet dem last for last på ulike rismarker rundt omkring i landet. Dette var bare begynnelsen på Pol Pot og Røde Khmers grusomheter. I løpet av de nesten fire årene Røde Khmer satt ved makten utslettet de en fjerdedel, eller kanskje til og med så mye som en tredjedel, av befolkningen systematisk.³⁷

I det paranoide Røde Khmer-styrets forsøk på å skape et rendyrket bondesamfunn, ble alle som kunne antas å utgjøre en trussel mot regimet arrestert, torturert og/eller drept. Alle med utdanning, alle med briller, alle som hadde hatt tilknytning til Lon Nol-styret, antatte spioner, svikere, tyver, religiøse ledere, alle med annen etnisk tilhørighet eller folk som bare ble oppfattet som mistenkelige, ble drept. Spioner fantes over alt, og barn ble trent opp til å angi sine egne familier. Barn ble også brukt som soldater eller arbeidskraft, og mange tusen barn ble drept. 196 fengsler og 19733 massegraver over hele landet vitner om henrettelser i svært

---

³⁵ Dy, 2007:1

³⁶ Dy, 2007:2

³⁷ Etcheson, 2005:2

stor skala.³⁸ Et par av Røde Khmers effektive slagord var ”intet å tape på å fjerne dem, intet å tjene på å beholde dem” og ”bedre å drepe en uskyldig enn å la en skyldig være i live”.³⁹

Figur 6, 7 og 8: Bilder fra S-21/Toul Sleng, et av Røde Khmers viktigste torturfengsler.⁴⁰

De som ikke ble direkte henrettet av Røde Khmer, døde på grunn av umenneskelig krevende tvangsarbeid, sult eller sykdom. I 1976 lanserte partiet sin fire-års-plan som innebar at all privat eiendom skulle kollektiviseres og all arbeidskraft skulle rettes mot risproduksjon. Landet skulle hvert år produsere tre tonn ris per hektar med land. Dette var et uopnåelig mål, da landet aldri tidligere hadde vært i nærheten av å produsere denne mengden med ris.⁴¹ I tillegg var landet rasert etter årevis med krig, og manglet utstyr til å drive risproduksjon i en slik målestokk. Teoretisk sett skulle risavlingene deles i fire. En del skulle brukes som mat til befolkningen. Alle skulle få 0,85 kg ris hver dag. En del av risen skulle brukes til å så neste avling, og en del skulle beholdes som reserve. Den fjerde og siste delen, den desidert største delen av avlingen, skulle eksporteres. Da avlingene aldri ble så store som planlagt kuttet de i delene som skulle brukes som mat til befolkningen, og eksporterte nærmest all risen de produserte.

Penger, medisiner, markeder, utdanning, religion, bøker, privat eiendom, mote, tradisjonell Khmer-kultur, familieliv og generell frihet opphørte med Røde Khmer å eksistere.⁴² Dersom flere enn to mennesker oppholdt seg på samme sted uten godkjenning, ble de anklaget for å drive antikommunistisk møteaktivitet og arrestert og/eller henrettet. Det var forbudt å le,

³⁸ Dy, 2007:4

³⁹ Locard, 2004

⁴⁰ Private fotografier.

⁴¹ Dy, 2007:26

⁴² Chandler, 2008:255

gråte, vise kjærlichkeit eller medfølelse. Regimet kunne plutselig bestemme at du måtte gifte deg med en parter av deres valg, uavhengig av alder eller om du var gift fra før. De nygifte fikk kanskje så en uke sammen hvor de ble forventet å skape nye borgere som skulle være med på å drive revolusjonen fremover. Alle ble tvunget til å gå i sorte Røde Khmer-uniformer.

Figur 9, 10 og 11: Choeung Ek Killing Fields utenfor Phnom Penh hvor 8895 døde har blitt funnet.⁴³

Det er uvisst nøyaktig hvor mange som døde i løpet av de tre årene, åtte månedene og 20 dagene Pol Pot satt med makten i sitt Demokratiske Kampuchea, men man kan med relativ sikkerhet hevde at mellom 1,7 og 2 millioner mennesker døde.⁴⁴ I tillegg satt det igjen titusenvis av foreldreløse barn, enker og enkemenn som hadde mistet hele familien sin. Landet var dekket av flere millioner miner som har forårsaket tusenvis av dødsfall helt fram til i dag. Store deler av befolkningen har dessuten i tiden etterpå levd med store mentale problemer etter sine traumatiske opplevelser.

2.2.3 Kambodsja etter 1979

Den 7. januar 1979 marsjerte vietnamesiske styrker inn i Phnom Penh og tok over makten.⁴⁵ Det ble innsatt en vietnamvennlig regjering for staten som nå ble kalt Peoples Republic of Kampuchea. Denne regjeringen bestod hovedsakelig av Røde Khmer-avhoppere som hadde flyktet til Vietnam i løpet av de siste årene, hvorav mange fremdeles er aktive politikere i dag. En tidligere politisk kommisær for et regiment i østre Kambodsja ved navn Hun Sen ble

⁴³ Private fotografier.

⁴⁴ Dy, 2007:64

⁴⁵ Dy, 2007:61

innsatt som utenriksminister.⁴⁶ Hun Sen er den dag i dag Kambodsjas statsminister. Fordi Kambodsja nå i praksis mer eller mindre ble styrt fra Vietnam, så USA og store deler av vesten for øvrig nå på Røde Khmer som sin allierte i kampen mot Sovjet og Vietnam. Røde Khmer satt som offisiell representant for Kambodsja i FN helt fram til 1994.⁴⁷

Røde Khmer slo seg etter 1979 ned nord i landet langs grensen til Thailand, og organisasjonen fikk støtte fra Kina og Thailand. Vietnams okkupasjon av Kambodsja varte i omtrent ti år, og mens sporadisk borgerkrig med Røde Khmer fremdeles gjorde levetilstandene svært ustabile for folket, tappet Vietnam landet for ressurser. Store lastebiler fraktet lass med mat og andre ressurser som bildekk og industriutstyr over grensen til Vietnam. Den nye regjeringen satte også i gang planen K-5 som skulle bidra til å beseire Røde Khmer. Denne planen omfattet byggingen av en barriere langs grensen til Thailand. Siviles tvangsarbeid i arbeid med K-5-planen skal ha tatt over 30 000 liv og førte til stor misnøye med den vietnamvennlige regjeringen.⁴⁸ I Kambodsja oppstod snart den første ikke-kommunistiske motstandsgruppen mot Vietnamesisk okkupasjon, the Khmer People's National Liberation Front (KPNLF).⁴⁹ Senere dukket det også opp en royalistisk fraksjon under ledelse av prins Sihanouk ved navn the National United Front for an Independent, Neutral, Peaceful and Cooperativ Cambodia (FUNCINPEC). Røde Khmer slo seg i 1982 sammen med disse to partiene og dannet en koalisjonsregjering med målsetning om å frigjøre Kambodsja fra "the Vietnamese aggressors".⁵⁰ Vietnam trakk seg ut av Kambodsja i 1989.

Etter årevis med forhandlinger og krig underskrev Røde Khmer, KPNLF, FUNCINPEC og den vietnaminnsatte regjeringen en fredsavtale i Paris i 1991.⁵¹ Partene ble enige om å gjennomføre et demokratisk valg under overvåkning av United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC). Valget fant sted i 1993, men ble boikottet av Røde Khmer som også truet med å drepe alle som deltok ved valget.⁵² FN, som fremdeles anerkjente Røde Khmer som Kambodsjas representant i FNs generalforsamling, så med forvirring hvordan Røde Khmer nektet å legge ned våpnene, skjøt ned FNs helikoptre, massakrerte sivile kambodsjanere og myrdet flere internasjonale fredsforhandlere.⁵³ Den sittende vietnamvennlige regjeringen, nå med det politiske navnet Cambodian People's Party (CPP),

---

⁴⁶ Etcheson, 2005:13

⁴⁷ Dy, 2007:61

⁴⁸ Etcheson, 2005:27

⁴⁹ Dy, 2007:61

⁵⁰ Dy, 2007:61

⁵¹ Dy, 2007:62

⁵² Etcheson, 2005:41

⁵³ Etcheson, 2005:9

skal ha igangsatt en rekke hemmelige operasjoner og brukt skitne triks mot opposisjonspartiet før valget.⁵⁴ Disse innebar sabotasje, vold og drap av sine politiske motstandere.

Etter valget fulgte år med væpnede kamper mellom Røde Khmer og den folkevalgte Royal Government of Cambodia (RGC). RGC ble ledet av prins Norodom Ranariddh fra FUNCINPEC som førstestatsminister og Samdech Hun Sen fra CPP som mer eller mindre selvutnevnt andrestatsminister, til tross for at FUNCINPEC var klare vinnere av valget.⁵⁵ Med sine tidligere allierte i kampen mot Vietnam ved makten, trappet Røde Khmer nå opp geriljakrigføringen. FNs protektorat trakk seg ut av Kambodsja i 1993 og hevdet at målet om å oppnå fred og demokrati var oppnådd. Røde Khmer okkuperte på samme tid over 20% av landet og hadde minst 600 000 av befolkningen under sin kontroll.⁵⁶

I 1997, ett år før nasjonalvalget i 1998, oppstod det blodige opptøyer mellom CPP og FUNCINPEC der over 100 mennesker døde. Statsminister Hun Sen og hans parti gjennomførte et statskupp og avsatte prins Norodom Ranariddh som førstestatsminister.⁵⁷ CPP har etter dette uavbrutt sittet med makten i Kambodsja frem til i dag, og til tross for at mennesker stadig har blitt drept i politiske massakrer eller under demonstrasjoner, har CPP aldri måttet stå til ansvar for sine handlinger.⁵⁸

Etter løfter om at Røde Khmer-ledere som overgav seg frivillig til myndighetene skulle få amnesti som belønning, overgav flere av de mest høytstående medlemmene seg. Ieng Sary, utenriksminister i Democratic Kampuchea, overgav seg til myndighetene i 1996.⁵⁹ Nuon Chea, kjent som broder nummer to, og Khieu Samphan, statsoverhode i Democratic Kampuchea, samt flere andre, overgav seg i 1998.⁶⁰ Pol Pot døde i Kambodsjas skoger i 1998, uten å noensinne bli straffet for sine handlinger. Etter at den siste Røde Khmer-lederen som levde i skjul, Ta Mok, også overgav seg i 1999 kollapset organisasjonen fullstendig.⁶¹ FUNCINPEC og CPP sendte i 1997 en henvendelse til FN hvor de ba om hjelp fra det internasjonale samfunnet for å bringe de ansvarlige for retten. Rettssaken startet etter en lang

---

⁵⁴ Etcheson, 2005:33

⁵⁵ Etcheson, 2005:49

⁵⁶ Etcheson, 2005:45

⁵⁷ Etcheson, 2005:145

⁵⁸ Etcheson, 2005:169

⁵⁹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

⁶⁰ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

⁶¹ Dy, 2007:62

og komplisert prosess i det FN-støttet tribunalet i Phnom Penh i 2009.⁶² Mer utfyllende informasjon om tribunalet og rettssaken kommer i kapittel 5.

2.3 Kambodsja i dag

Søndag 15.09.13: Etter et besøk hos adventistkirken i Phnom Penh i går har jeg blitt strengt frarådet å forlate hotellet i dag. Det er varslet at det skal holdes enorme demonstrasjoner i hovedstaden, og politiet har øvd i flere dager på hvordan de skal holde tilbake demonstrantene. Tolken min hevder imidlertid at han tror det er ufarlig å oppholde seg i turistgatene, så vi går ut og spiser middag i nabolaget for å forberede et intervju til i morgen. Etterpå setter tolken min seg på mopeden sin for å kjøre hjem, til et hus like utenfor bygrensene. En time senere ringer telefonen min. Politiet har sperret alle gatene inn og ut av byen, og tusenvis står fastklemt mellom veisperringene og den enorme massen av trafikk som presser på fra sentrum. Biler blir ransaket, gravide står på gaten og gråter og tolken min står bom fast midt i folkehavet. Tre timer senere klarer han å komme seg gjennom en bakgate med mopeden sin tilbake til hotellet. Morgenen etter våkner vi opp til nyheten om at 11 er skutt og en drept ti meter fra der tolken min stod parkert med mopeden sin kvelden før. (Utdrag fra feltdagbok.)

Sittende CPP-regjering med statsminister Hun Sen i spissen består i stor grad av samme mennesker som ble innsatt av Vietnam i 1979, og svært mange av dem har bakgrunn fra Røde Khmer. Hun Sen har vært statsminister siden midten av 80-tallet, og mange kambodsjanere hevder at han aldri faktisk har vunnet et eneste valg. Sommeren 2013 ble det avholdt nasjonalvalg som CPP en knapp time etter at valglokalene hadde stengt, erklærte at de hadde vunnet. Samtlige jeg snakket med i Kambodsja hevder at opposisjonspartiet til CPP, Cambodia National Rescue Party (CNRP), under ledelse av Sam Rainsey, kanskje har så mye som 90% støtte blant folket, og at det derfor er umulig at CPP skal ha vunnet valget. Mange hevder også at det ble utført bevisst valgsabotasje i form av tiljuksede valglister der kjente CNRP-tilhengere var fjernet. Mange hundre tusen mennesker skal ha blitt nektet å avgi stemme.

Dette resulterte naturlig nok i mange fortvilte og misfornøyde borgere. Mens jeg befant meg i Kambodsja ble det arrangert store demonstrasjoner i hovedstaden med tilreisende fra hele landet. Titusenvis av demonstranter fylte gatene og bar plakater med slagord som ”Where is my vote?”, ”My Vote, My Life” og ”We need an independent truthcommittee”. Væpnet politi sperret av gatene med piggråd og ved flere anledninger kom det til sammenstøt mellom politiet og demonstrantene. CPP og CNRP har i skrivende stund fremdeles ikke kommet til enighet om valgresultatet, og det foregår stadig enorme demonstrasjoner i hovedstaden.

---

⁶² Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013.

Samtidig som denne situasjonen for mange er skremmende med tanke på den lange og voldelige historien landet har, mener de fleste at det er et sunnhetstegn at folket endelig begynner å ta til motmæle mot myndighetene. I flere tiår var mange lamslåtte av frykt for hva autoritetene ville gjøre med dem om de protesterte på grunn av sine erfaringer fra Røde Khmer-tiden. Mange hevder at generasjonen med unge menn og kvinner som er i ferd med å bli voksne i dag ikke har den samme frykten for autoriteter, fordi de er født etter Røde Khmers fall. Dette sier også noe om at samfunnet endelig ser ut til å være i endring. Fra en svært dystert situasjon i 1979 med fullstendig raserte byer, en enorm mangel på mat og ressurser, en traumatisert befolkning og enorme tap av menneskeliv, via en svært turbulent og politisk ustabil periode med borgerkrig på 80- og 90-tallet, ser det ut til at samfunnet er i ferd med å endre seg. De skyldige fra 70-tallet blir nå omsider stilt for retten, befolkningen begynner å kreve sine rettigheter og kunnskapen om hva som hendte på 70-tallet kan endelig graves frem fra mørke arkiver og deles med befolkningen ledet an av dokumentasjonssenterets Genocide Education Project.

Figur 12, 13 og 14: Demonstrasjon i Phnom Penh september 2013.⁶³

Den svært betente politiske situasjonen også i etterkant av Vietnams maktovertagelse i 1979, har bidratt til å gjøre spredning av informasjon om folkemordet til folket og generelt fredsskapende og forsonende arbeid svært vanskelig. Landet har opplevd krig og uroligheter i flere tiår, og landet er fremdeles preget av vold og blodige opptøyer. Stort sett alle deler av det offentlige er preget av korrupsjon og et ekstremt kronglete byråkrati. Politikerne, rettssystemet, politiet, skolevesenet og de fleste andre yrkesgrupper som utøver makt, er i stor grad mottakelige for bestikkelser, i mange tilfeller er det nærmest en helt dagligdags forventning.

---

⁶³ Private fotografier.

Dette kan naturligvis henge sammen med det faktum at en gjennomsnittlig månedslønn i Kambodsja i dag ligger på rundt 100\$, altså ca 600 norske kroner. Dette er til tross for det lave prisnivået i Kambodsja ikke nok til å leve av. I arbeidslivet fungerer ordninger som innebærer at man i stor grad kan kjøpe seg til de gode stillingene. Dette fører til et enormt klasseskille der de som nyter godt av korrupsjonens frukter kan leve det gode liv i store by-leiligheter med aircondition og kjøre rundt i splitter nye luksusbiler, mens menneskene i den andre enden av skalaen lever i små blikkskur uten innlagt strøm, toalett eller rent drikkevann. Mange må tigge for å overleve og kriminalitet, rusmidler, trafficking og sexturisme er økende problemer i samfunnet.

Under et intervju med journalist Matt Blomberg i den engelskspråklige avisen "Cambodia Daily" i Phnom Penh, ble jeg fortalt at myndighetene bevisst har forsøkt å avskrekke folk fra å delta i demonstrasjonene. De ransaker tilfeldige forbipasserende for våpen, setter opp veisperringer og kompliserer situasjonen så mye de klarer. Den 13. september 2013 ble det funnet en bombe utenfor nasjonalforsamlingen i Phnom Penh. Journalisten fortalte meg at det er liten tvil om at det var myndighetene selv som plasserte bomben for å prøve å sverte CNRP.

Han fortalte videre at alle TV-kanaler og aviser er influert av myndighetene. De er eid enten av Hun Sen selv, eller av hans familie eller venner. "Cambodia Daily" er den eneste mediekanalen i Kambodsja som nekter å følge myndighetenes krav, hevdet han. Mange myndighetsansatte, som politi og militære, kommer fra landsbyer hvor de ikke har TV, internett eller frie aviser. De blir matet med propaganda om hvordan CNRP er, og knytter partiet blant annet til internasjonale terroristorganisasjoner. Dette tyder på at det politiske klimaet i Kambodsja fremdeles ikke er åpent og fritt.

2.4 Utdanning i Kambodsja

Utdanningssystemet i Kambodsja har historisk sett stått ovenfor en rekke utfordringer. I perioden som fransk koloni ble utdanningssystemet vanskjøttet. En fransk makthaver skal i 1922 ha karakterisert "efforts in this field as a mere facade."⁶⁴ I kolonitiden var, slik det også tradisjonelt hadde vært, hele lese- og skrive-opplæringen et buddhistisk anliggende, og bestod av studium av religiøse tekster. Kambodsja skilte seg imidlertid i negativ retning fra for eksempel Vietnam, som burde ha forholdsvis like forutsetninger, med tanke på publisering av

---

⁶⁴ Chandler, 2008:190

tekster på nasjonalspråket. Den første avisen på khmer kom ut i 1936, og den første romanen i 1938, mens det på dette tidspunktet allerede hadde blitt utgitt en mengde tekster i Vietnam.⁶⁵ Unge måtte sendes til utlandet for å få utdanning, og når det etter hvert ble etablert institusjoner for høyere utdanning i Kambodsja, foregikk all opplæringen på fransk.

Senere gjennomførte Sihanouk en rekke forbedringer av utdanningssystemet. Han insisterte på å satse på utdanning, og brukte ofte over 20% av statsbudsjettet på skole.⁶⁶ Dette førte til en radikal økning i utdanningsnivået. Med Røde Khmers maktovertagelse fulgte en fullstendig rasering av utdanningssystemet som det har tatt tiår å forsøke å rette opp i. Lærere jeg intervjuet under feltarbeidet mitt fortalte om fullstendig ødelagte skolebygninger, et nærmest totalt fravær av mennesker med utdanning og svært begrenset tilgang på undervisningsmaterieell. Kambodsja mistet nærmere 80% av den utdannede befolkninger under Røde Khmer.⁶⁷ 75% av lærere, 96% av universitetsstudenter og 67% av alle grunnskoleelever skal ha blitt drept mens Røde Khmer satt ved makten.⁶⁸

Etter en reform i 1996 består utdanningssystemet i Kambodsja i dag av tre nivåer.⁶⁹ ”Primary school” er seksårig og går fra 1. – 6. klasse. Deretter følger seks år med ”secondary education” som er delt i ”lower secondary education” fra 7. – 9. klasse, og ”upper secondary education” fra 10. – 12. klasse. Til sammen har man altså en 12-årig grunnskole. Tall fra Cambodia Socio-Economic Survey viser at bare 76% av barn i skolealder begynner på skolen.⁷⁰ Av disse er det bare 16,4% som går videre til ”lower secondary education”, og kun 8,5% begynner på ”upper secondary education”. Til tross for at disse tallene er lave, er de allikevel over dobbelt så høye som på 90-tallet.

I 2008 skrev verdensbanken i samarbeid med Ministry of Education i Kambodsja en rapport om utdanningssystemet i Kambodsja.⁷¹ Denne peker på de største utfordringene den kambodsjanske skolen står ovenfor i dag. Blant de største problemene trekkes det frem at 66% av lærerne selv bare har fullført ”lower secondary education”, at Kambodsja har den høyeste elevraten per lærer i hele Sørøst-Asia med 51 elever per lærer i ”primary school”, og at lærerlønningene er for lave.⁷² De lave lønningene fører til at 68% av lærere i ”primary

---

⁶⁵ Chandler, 2008:194

⁶⁶ Chandler, 2008:242

⁶⁷ Faye, 2008

⁶⁸ Benveniste m fl, 2008:iii

⁶⁹ Khut, 2012

⁷⁰ Benveniste m fl, 2008:3

⁷¹ Benveniste m fl, 2008

⁷² Benveniste m fl, 2008:vi

school” har annet lønnet arbeid ved siden av lærerjobben, samt at uoffisielle avgifter kreves oftere og oftere fra elever og foreldre.

Det ser i Kambodsja i dag ut til å være et tilsynelatende innlysende faktum at utdanning, som i teorien skal være gratis, koster penger. Lærere er nødt til å tjene mer enn den statlige lønningen sin, og de som ikke har andre jobber ved siden av, krever inn ekstra gebyrer fra elevene for å undervise. Mange underviser kanskje bare i 50% av de oppsatte timene, og tar deretter betalt for de resterende 50% av undervisningen under dekknavnet ”ekstraundervisning”. For at elevene skal få godkjent gjeldende skoleår er det kanskje til og med et krav at elevene *må* delta i denne ekstraundervisningen. Alternativt kan lærerne selge fasiten til de årlige nasjonale skoleprøvene på svartebørsen og slik tjene til livets opphold. Dette er særlig populært blant lærere på høyere trinn og på universiteter, ble jeg fortalt. I praksis gjør dette at barn fra rike familier kan gjennomføre hele utdanningsløpet sitt, inkludert høyere utdanning, uten å faktisk kunne svarene på en eneste prøve.

Det har blitt hevdet at det kambodsjsanske utdanningssystemet har blitt et offer for forsoningsprosessen og for makthavernes politiske agendaer.⁷³ Kong Sihanouk ønsket å bruke utdanning som et middel for å skape buddhistiske sosialister, Lon Nol forsøkte å skape neo-khmer republikanere, mens Røde Khmer søkte å utslette individet til fordel for kollektivisering. På 80-tallet forsøkte Hun Sen å redde kommunismens rykte, mens myndighetene i senere tid ser ut til å ville fostre pluralistiske demokrater. Utdanningssystemet har blitt et offer for disse forsøkene på å på den ene siden fremme utvikling og modernitet, men på den annen side bevare prinsippene fra det gamle Kambodsja. Misforholdet mellom forventningene til utdanning og Kambodsjas økonomiske, politiske og kulturelle forutsetninger har skapt en utdanningskrise. Selv om forholdene er bedre i dag, og myndighetene på mange områder har gitt utdanningssektoren en stort løft, har man fremdeles en lang vei å gå.

---

⁷³ Ayres, 2000:184-88

Kapittel 3: Teoretisk forankring

Dette kapittelet vil peke på teori som kan knyttes til problemstillingen for denne masteravhandlingen. Jeg vil her se nærmere på hvordan begrepet historiebruk kan knyttes til kampen om historien i Kambodsja og hvordan andre konfliktområder har håndtert den vanskelige historieundervisningen. Først starter jeg med å se nærmere på begrepene folkemord og forsoning.

3.1 Begrepet folkemord

Begrepet folkemord ble første gang introdusert av den polsk-jødiske juristen Raphael Lemkin i hans bok "Axis Rule in Occupied Europe" i 1944. Lemkin brukte begrepet som en betegnelse på drap av mennesker på grunnlag av hva de var, og ikke på grunn av bestemte handlinger de hadde utført.⁷⁴ Før andre verdenskrig hadde man ikke enda utviklet et begrep som på samme måte favnet om dette fenomenet.

Klas-Göran Karlsson definerer i boken "Katastrofernas Århundrade" folkemord som en ensidig handling fra overgripernes side rettet mot spesifikt forsvarsløse offerkategorier som er definert ut fra etnisk, nasjonal eller religiøs tilhørighet. Et folkemord er en bevisst voldsprosess igangsatt og utført med formål om å utrydde en bestemt kategori mennesker utelukkende fordi de tilhører eller ansees å tilhøre denne kategorien, ikke fordi overgriperne vil vinne en krig eller skaffe seg bestemte politiske eller økonomiske fordeler.⁷⁵

Nettsiden "folkemord.no" som er utformet av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i samarbeid med Utdanningsdirektoratet, vektlegger også at massedrapene skal være bevisste forsøk på utslette bestemte grupper mennesker i sin definisjon av folkemord. Videre skilles det mellom folkemord og forbrytelser mot menneskeheten. Forbrytelser mot menneskeheten er handlinger som er en del av omfattende angrep på sivilbefolkningen, mens folkemord forutsetter at slike angrep blir rettet mot en bestemt folkegruppe i den hensikt å ødelegge den.⁷⁶ At angrepet er systematisk er en forutsetning for at det skal kunne straffes som forbrytelser mot menneskeheten. Folkemord dreier seg ofte om samme type handlinger, men forskjellen er at folkemord blir utført med en bestemt hensikt: å ødelegge en bestemt gruppe.⁷⁷ Gruppen som utsettes for folkemord, kan bli definert ut fra

---

⁷⁴ Stigen, 2007

⁷⁵ Karlsson & Zander, 2009:59

⁷⁶ HL-senteret, 2014

⁷⁷ HL-senteret, 2014

ulike kriterier. Det kan være snakk om grupper definert ut fra rase eller religion, som var tilfellet under Holocaust, eller det kan være grupper som er definert ut i fra politisk ståsted, som i Sovjetunionen og Kambodsja.

FNs folkemordskonvensjon ble ratifisert av FNs generalforsamling i 1948.⁷⁸ Konvensjonen slår fast at “genocide is a crime under international law, contrary to the spirit and aims of the United Nations and condemned by the civilized world.”⁷⁹ Dette tillater det internasjonale samfunnet å involvere seg om slike overgrep skulle finne sted. Folkemord defineres som “a crime of intentional destruction of a national, ethnic, racial and religious group, in whole or in part.”⁸⁰ Denne definisjonen har stått uendret siden 1948, men har blitt kompensert med en bred ekspansjon i lovgivningen mot forbrytelser mot menneskeheten. FNs definisjon på folkemord omfatter ikke massedrap på politiske grupperinger.

Majoriteten av de drepte i Kambodsja var etniske kambodsjanske buddhister som tilhørte samme etniske, nasjonale og religiøse gruppe som drapsmennene. Det har derfor vært tidvis uenighet om hvorvidt massedrapene i Kambodsja kan straffes som folkemord. Allikevel var blant annet vietnamesere og Cham-muslimer blant de desidert hardets rammede grupperingene. Dette var begge minoritetsgrupper som nærmest ble 100% utryddet i Kambodsja under Røde Khmers styre, på bakgrunn av henholdsvis nasjonalitet og religiøs tilhørighet. I rettssaken som i dag foregår i Phnom Penh er de tiltalte derfor i enkelte tilfeller tiltalt for folkemord, og i andre tilfeller tiltalt for forbrytelser mot menneskeheten, alt etter hvilke ansvarsområder den tiltalte hadde i regimet.

3.2 Forsoningsbegrepet og skolens rolle i forsoningsprosessen

Menneskerettsadvokat Suzannah Linton gav i 2004 ut boken ”Reconciliation in Cambodia” etter en forespørsel fra Youk Chhang og dokumentasjonssenteret i Kambodsja. Boken baserer seg på en spørreundersøkelse gjennomført av dokumentasjonssenteret i 2002, hvor de forsøkte å kartlegge befolkningens tanker rundt blant annet forsoning, hevn, tilgivelse og fremtiden. Boken setter dessuten Kambodsjas forsoningsprosess inn i en global kontekst.

I denne boken gir Linton en beskrivelse av det kompliserte begrepet forsoning. Hun forklarer at forsoning i land som har gjennomgått traumer har blitt en slags ”Holy grail” innen

---

⁷⁸ Schabas, 2013

⁷⁹ Schabas, 2013

⁸⁰ Schabas, 2013

fredsbygging, demokratiseringsprosesser, konfliktløsning og ”transitional justice”.⁸¹ Allikevel vil ingen land kunne gjennomgå nøyaktig den samme forsoningsprosessen. Situasjonene er for ulike, og begrepet forsoning er derfor ikke nødvendigvis et entydig begrep. I Kosovo anser man forsoning som et kontroversielt begrep da situasjonen mellom Serbere og Albanere fremdeles er svært ustabil. I Argentina ser mange på begrepet forsoning som et dekknavn for å ikke ville foreta seg noe som helst. Der føler mange at forsoningsprosessen bare har resultert i at ofrene forventes å tilgi, mens overgriperne ikke forventes å gjøre noen ting. I Sør-Afrika føler mange ikke-hvite at den påtvungede forsoningen og tilgivelsen har ført til at de har blitt tvunget til å skulle legge fortiden bak seg før de egentlig var klare for det. Mange steder ser det ut til at forsoningen er presset frem av maktthaverne uten at befolkningen egentlig har så mye de skulle sagt.

Linton hevder at domstoler ikke tradisjonelt har blitt benyttet for å oppnå forsoning, men at FN-tribunaler som virkemiddel kan ha denne tilsiktede effekten. Særlig arbeidet med ”truth commissions” har satt forsoning på dagsorden.⁸² Sannhet ble deklart som veien til forsoning og amnesti for overgriperne ble prisen man måtte betale for et fredelig samfunn. Det lå imidlertid aldri til grunn en forståelse av hvordan sannhet på mirakuløst vis kunne forsonere en dypt såret befolkning. I Sør-Afrika hevder for eksempel mange at prosessen ikke lyktes i å få fram den fulle sannheten og derfor heller ikke har lyktes i sitt mål om å forsonere landet, selv om det sannsynligvis har vært et viktig steg i riktig retning. Ved siden av rettsak og ”truthcommissions” er andre virkemidler som har blitt brukt for å oppnå forsoning oppreisningsprogrammer som tilbyr økonomisk og sosial støtte til ofre for konflikten, reformer som avdekker og stanser korrupsjon og vold blant politi og sikkerhetsstyrker og minnesmerker og som sørger for at samfunnet husker ofrene, og ikke glemmer hva som skjedde under konflikten.⁸³

Mange mener at det er urealistisk høye forventninger om forsoning knyttet til slike prosesser. Det kan være et sunnhetstegn i et hvert samfunn å ha en viss grad av uenighet og spenning. Derfor er det urealistisk å forvente at all uenighet og smerte vil forsvinne selv om en nasjon gjennomfører et offentlig forsoningsrituale. Linton fremmer derfor en definisjon av forsoning som en prosess som fører til ”reduction of tension”, eller reduksjon av spenninger, mellom ulike grupper i samfunnet, i motsetning til å skulle være en slags magisk eliksir som fjerner

---

⁸¹ Linton, 2004:2

⁸² Linton, 2004:3

⁸³ FN-sambandet, 2014

alle personlige traumer.⁸⁴ Hun mener at psyken ikke fungerer på samme måte som et fysisk sår, det gror ikke nødvendigvis selv om man åpner det opp og rensker det. Man må akseptere at enkeltindivider har ulike måter å håndtere opplevelsene sine på, hevder Linton. Enkelte finner trøst i religion, noen føler at det hjelper å gå i terapi, noen finner trøst i å dele minnene, mange vil føle at tiden er med på å lege alle sår, mens andre føler at rettslig forfølgelse av de skyldige kan være med på å gi dem fred. Realistisk sett vil derfor forsoningsarbeid innebære å hjelpe enkeltindivider, og slik også samfunnet i helhet, til å takle problemene på sin måte og å leve så normale liv som mulig. Individuell forsoning er den viktigste nøkkelen til nasjonal forsoning, noe som fører til monumentale praktiske utfordringer i land som Rwanda og Kambodsja hvor mange millioner mennesker er involvert.

Svarene fra forsoningsundersøkelsen Linton anvender, antyder at det finnes fire nivåer av forsoning i Kambodsja; på det individuelle planet, mellommenneskelig, i lokalsamfunnet og i nasjonen som helhet. Disse henger tett sammen, og alle er avhengige av at alle deler av samfunnet jobber sammen for å oppnå tilgivelse og forsoning. Situasjonen er imidlertid så kompleks og så mange mennesker er påvirket, at forsoning i Kambodsja ser ut til å først og fremst være en prosess hvor mennesker må lære å leve side om side og tolerere hverandre, uten at det nødvendigvis innebærer at alle umiddelbart vil like hverandre. Det er de negative følelsene kanskje for sterke til. Hovedmålet bør heller være at folk skal klare å leve så normale liv som mulig uten at det oppstår konflikt.⁸⁵ De dårlige resultatene fra myndighetenes feilslåtte forsonings-kampanje på 90-tallet i kombinasjon med den utbredte mistilliten til dagens politiske styre, ser ut til å ha ført til at befolkningen nå har mer tillitt til en forsoningsprosess som går nedenfra og opp.⁸⁶ Forsoningen må starte i hvert enkelt individ til den til slutt favner om hele nasjonen. I stedet for å stole på at myndighetene skal ordne opp, må befolkningen ta saken i egne hender. Enkelte mener til og med at myndighetene er redde for at et harmonisk Kambodsja med sosialt samhold ville forene borgerne nettopp mot det sittende styres autoritære makthåndhevelse.⁸⁷

Et kvart århundre etter overgrepene i Kambodsja, var de skyldige fremdeles ikke straffeforfulgt og man hadde ikke gjort noen samfunnsmessige forsøk på å behandle de psykiske og fysiologiske behovene til innbyggerne. Myndighetene så ut til å befinne seg i et dilemma hvor de veide behovet for rettferdighet opp mot faren for at den fulle sannheten ville

---

⁸⁴ Linton, 2004:4

⁸⁵ Linton, 2004:14

⁸⁶ Linton, 2004:16

⁸⁷ Linton, 2004:18

føre til større sosiale problemer. Statsminister Hun Sen så ut til å mene at siden de tidligere Røde Khmer-medlemmene nå levde i samfunnet uten at det oppstod væpnet konflikt, var forsoning nok, og uttalte at han ønsket å ”dig a hole and bury the past in it”.⁸⁸ Det har dessuten vært problematisk at myndighetene i Kambodsja helt siden 1979 har involvert flere tidligere Røde Khmer-medlemmer som selv kan defineres som overgripere.⁸⁹ Regjeringen som ble innsatt av Vietnam i 1979 bestod hovedsakelig av tidligere Røde Khmer-ledere som hadde flyktet til Vietnam i 1978. Disse var for det første viktige allierte for Vietnam og ble verdsatt for sine kommunistiske holdninger, men også blant de få i landet som hadde administrativ erfaring etter at nærmest alle andre var døde. Mange av disse, deriblant nåværende statsminister Hun Sen, sitter fremdeles ved makten. Selv om de selv hevder at de den gang da bare fulgte ordre fra høyere hold og ikke selv egentlig visste hva som foregikk, har de aldri offisielt anerkjent skyld eller bedt om unnskyldning.

Demokratiet blir fremholdt som en viktig verdi i Kambodsja i dag, men det ser ikke ut til at man er bevisste på at dette begrepet betyr mer enn at man avholder valg og lar majoriteten styre. Man har ikke en forståelse av at dette også omfatter ”seperations of powers, an independent non-partisian judiciary, the protection of minorities, governmental respect for freedom and equality and accountability for its actions, and tolerance of dissent, pluralism and non-voilent opposition”.⁹⁰ Det skal i følge Linton dessuten ha vært FNs kontor i Kambodsja som forfattet henvendelsen om hjelp til å starte rettssaken i 1997, og ikke politikerne selv.

Linton har også sett på andre undersøkelser som er gjennomført i Kambodsja, og samlet sett konkluderer hun med at resultatene rundt holdningene til undervisning om folkemordet er konsekvente. Respondentene følte sterkt at utdanning er en essensiell del av forsoningsprosessen. Det fremstår som viktig for dem at historien om Røde Khmer-regimet ikke blir glemt, at man utarbeider en nøyaktig historisk nedtegnelse, at dagens ungdom får lære om hvilke rettigheter de har og at offentligheten får dra nytte av erfaringene fra denne vonde tiden slik at man er sikret en bedre fremtid. Dette resultatet ledet frem til at dokumentasjonssenteret startet sitt Genocide Education Project som i 2009 kom inn i den offentlige skolen på nasjonalt nivå. Dette er det første forsøket på en systematisk folkemordsundervisning i Kambodsja, og læreboken dokumentasjonssenteret skrev i forbindelse med prosjektet er den første i sitt slag.

---

⁸⁸ Linton, 2004:12

⁸⁹ Linton, 2004:12

⁹⁰ Linton, 2004:13

3.3 Historiebruk

Å skulle forfatte en nøyaktig og upartisk historisk nedtegnelse om hva som hendte i Kambodsja på 70-tallet, skulle vise seg å være en svært krevende oppgave for dokumentasjonssenteret. Myndighetene krevde å få lese hver eneste linje, og nektet forfatteren flere ganger å bruke visse formuleringer i læreboken (se mer i kapittel 5.2). Myndighetene i Kambodsja ser ut til å ha holdt et stramt grep om historien de siste tiårene. Dette kommer tydelig til uttrykk i statsministerens uttalelse om hans ønske om å begrave fortiden, og det faktum at de nyere delene av Kambodsjas historie har vært mer eller mindre fraværende i skolen frem til nå. Men er det i det hele tatt slik at det eksisterer én definert sannhet, eller brukes historien av ulike aktører for å legitimere makt?

Historiker Ingar Kaldal, skriver at en fremstilling av historie aldri kan fordre å være sannhet. Den kan hevde å gi et korrekt bilde, men aldri å være den fullstendige sannheten.⁹¹ Professor i historie, Ola Svein Stugu, hevder i boken ”Historie i bruk” at historien til alle tider og i alle kulturer har blitt brukt i ulike politiske sammenhenger. Slik er forestillinger om fortiden ikke nøytrale og ufarlige, men kan tvert i mot ha mange bruksmåter og funksjoner. Historien kan brukes til å øke selvbevisstheten, eller på den annen side for å legitimere maktmisbruk og undertrykking.

Uavhengig av om man ser på historien som et hinder eller en ressurs, vil den uansett legge kulturelle og mentale føringer på hvordan mennesker tolker verden rundt seg.⁹² Ifølge Stugu vil den som former bildene av fortiden ha stor mulighet til å også påvirke samtiden, og i politikken er fortiden aldri langt unna.⁹³ Under de rette omstendighetene kan historien være farlig. Fortiden er en ressurs mennesker med makt kan benytte som et retorisk våpen til å oppnå sine egne formål. Historien er full av eksempler på at mennesker i maktposisjoner har kunnet regissere fortiden og gi forrang for visse versjoner av fortiden fremfor andre, for å hevde sine egne interesser.⁹⁴ Stugu trekker frem Tyskland, Sør-Afrika og tidligere militærdiktaturer i Sør-Amerika som eksempler på land som har hatt store utfordringer i forhold til hvordan man skal håndtere den vonde fortiden. Dette vil i stor grad også gjelde for Kambodsja.

---

⁹¹ Kaldal, 2003

⁹² Stugu, 2008:8

⁹³ Stugu, 2008:9

⁹⁴ Stugu, 2008:10

Som et eksempel på de ulike narrative man kan finne i fremstillinger av den kambodsjanske historien, ønsker jeg å trekke frem en særdeles interessant fremstilling. Boken ”Kambodsja – mordet på et uskyldig folk” fra 1977 av John Barron og Anthony Paul, er utgitt av det svært verdikonservative og anti-kommunistiske Readers Digest, noe som også kommer til synlig uttrykk i teksten.⁹⁵ Det er naturligvis hverken rettferdig eller naturlig å sammenligne denne boken med nyere fremstillinger da den er skrevet i 1977, mens det fremdeles var svært begrenset tilgang til informasjon om hva som foregikk i Kambodsja. Jeg har valgt å se på den allikevel fordi den er svært tilgjengelig og dermed også sannsynligvis mye brukt som informasjonskilde. Når jeg gjennomførte et enkelt søk på Kambodsja i Nasjonalbibliotekets, Bergen Offentlige Biblioteks, Høgskolen i Bergens eller det Deichmanske Bibliotekets database, var denne boken et av de første treffene som kom opp.

Barron og Paul legger i denne boken ansvaret for overgrepene omtrent utelukkende hos en liten gruppe kommunister, med en nærmest karikert fremstilling av en impotent Khieu Samphan. Pol Pot er ikke trukket frem i det hele tatt. Videre bruker de ordet kommunist som et skjelsord gjennom hele boken i vendinger som ”kommunistene avfyrte med forkjærlighet disse rakettene mot torv, gatekryss, templer, skoler og andre steder hvor det alltid var mange mennesker.”⁹⁶ Boken er så full av faktafeil og tvilsomme foklaringsmodeller at den i lys av dagens kunnskap om Kambodsja, fremstår som nærmest latterlig. I dag kan man kanskje ikke betrakte denne boken som annet enn en førstehåndskilde til konservative amerikaneres syn på kommunismebevegelsen i Kambodsja på 70-tallet, men den er allikevel et godt eksempel på hvordan den som konstruerer fremstillingen gir forrang for visse versjoner av fortiden for å hevde sine egne interesser.

Å huske noe fra ens fortid er i utgangspunktet en individuell mental prosess. I tilfeller der mange mennesker har paralelle minner, slik man kan argumentere for at er tilfellet i Kambodsja, blir minnet allikevel en kollektiv størrelse.⁹⁷ Prosessene som påvirker hva som velges ut og huskes, og hva som velges bort, er svært grunnleggende i en kultur. Det kan være vanskelig å kontrollere slike prosesser fordi de i utgangspunktet er individuelle, men de kan være utsatt for bevisste forsøk på å forme og manipulere det kollektive minnet. Slik blir den kollektive hukommelsen en offentlig sak, og i samfunn hvor bestemte minner systematisk blir dyrket frem på bekostning av andre som velges bort, snakker man om hegemoniske

---

⁹⁵ Clifford, 2009 (om Readers Digest)

⁹⁶ Barron og Paul, 1977:18

⁹⁷ Stugu, 2008:24

minnekulturer.⁹⁸ Stugu fremholder at et velfungerende samfunn krever en viss grad av kontinuitet mellom egen fortid og nåtid. At det eksisterer en kollektiv hukommelse en gruppe eller et samfunn er enige om, er en forutsetning for sosial orden og solidaritet.⁹⁹ I Kambodsja kan man kanskje hevde at det er nettopp dette som er fraværende, og som derfor sørger for et delvis fravær av sosial orden.

John Tosh hevder at det individuelle minnet er basert på våre egne opplevelser, og er med på å forme vår personlige identitet.¹⁰⁰ Våre minner fungerer som et grunnlag for vår forståelse og våre tolkninger av verden rundt oss. Det kollektive minnet dannes blant annet av en delt forståelse av viktige hendelser som har vært med på å forme en gruppe over tid. I forhold til historien om Røde Khmer er problemet at en slik felles forståelse av hva som hendte til nå ikke har eksistert. Mange har felles minner fra denne perioden, men en felles forståelse og tolkning av hva som egentlig hendte og hvorfor har ikke blitt etablert. Med dokumentasjonssenterets lærebok har man kanskje muligheten til å danne en slik plattform for et kollektivt minne.

Den felles nasjonale historien er videre et vanlig virkemiddel for å legitimere nasjoner. Historieskrivingen har til alle tider ligget nært maktens bolig.¹⁰¹ Lojalitet og tilhørighet til nasjonen er blant de viktigste formålene med å bruke fortiden politisk, og oppslutning rundt den felles nasjonale fortiden er en samlende effekt for nasjonale ideologier. En opplevelse av fellesskap gjennom en felles historie legitimerer staten og skaper ofte oppslutning rundt et regime. Det er vanskelig å si sikkert i hvilken grad dette har foregått i Kambodsja, men den sterke nasjonalistiske bevegelsen som vokste frem i Kambodsja både i forkant og etterkant av løsrivelsen fra Frankrike, kan utvilsomt ha dratt nytte av den sterke nasjonale stoltheten knyttet til Angkor-perioden, som regnes som Kambodsjas storhetstid. Etter at Lon Nol med støtte fra USA tok over makten, kan dette også ha fungert som en samlende kraft rundt Røde Khmers mer nasjonalistiske kampanje.

Skolefaget historie er ifølge Stugu den beste indikatoren på hvordan myndighetene ønsker å behandle den nasjonale historien.¹⁰² Den nasjonale historien som formidles i skolen er gjerne et uttrykk for myndighetenes historieforståelse og definerer hvilken versjon av historien som er den offisielt godkjente. Ulike myndigheter har til ulike tider lagt vekt på ulike deler av

---

⁹⁸ Stugu, 2008:25

⁹⁹ Stugu, 2008:26

¹⁰⁰ Tosh, 2010:11

¹⁰¹ Aronsson, 2011:74

¹⁰² Stugu, 2008:67

historien, og fremstillingen av den samme hendelsen kan ha store variasjoner. Historiefaget er helt sentralt i opplæringen av verdigrunnet som det gjeldende styresettet har fastsatt. Dette kan skje i form av indoktrinering, eller som demokratisk danning og oppfroding til selvstendig kritisk tenkning.

Den nyere delen av Kambodsjas historie er utvilsomt et vanskelig emne for dagens regjering. Røde Khmer-historien vært fraværende i undervisningen frem til 2009, og som jeg vil komme tilbake til i senere kapitler, forekommer det uenighet rundt den versjonen av historien som kommer til uttrykk i skolen i dag. Om opposisjonspartiet, CNRP, skulle vinne gjennom og overta makten, vil de i mye større grad kunne bruke denne historien til å legitimere sitt eget styre. De vil uten problemer kunne innlemme de nyere delene av historien i samfunnet fordi det ikke vil ha negative ringvirkninger for dem selv. Videre vil de dessuten kunne fremholde seg selv som en motsetning til det tidligere styret, noe sittende regjering med fortid fra Røde Khmer ikke i samme grad kan hevde.

Tilrettelegging av nasjonale minnesteder gir også en pekepinn på hvordan historien fortolkes. Svært ofte blir slike minnesteder etablert i forbindelse med hendelser som assosieres med nasjonal stolthet og som har stor samlingskraft. Det er sjelden det reises minnesmerker over historiske hendelser man ønsker å ta avstand fra.¹⁰³ I Tyskland har man imidlertid valgt å skape en mengde minnesteder for å minnes ugjerningene som ble begått under det nazistiske styret. Dette ble gjort for å ta avstand fra nazismen, men også for å demonstrere grusomhetene for kommende generasjoner for å forhindre tilsvarende ugjerninger i fremtiden.¹⁰⁴ Det samme ser man i Kambodsja på steder som torturfengselet Toul Sleng(S-21) og Choeung Ek Killing Fields, hvor man har åpnet opp for at offentligheten selv kan komme og bevitne en del av det som hendte med egne øyne. Måten stedene er tilrettelagt på har imidlertid endret seg, fortalte flere jeg snakket med i Kambodsja. Når Vietnameserne kom til Kambodsja i 1979, ble for eksempel Toul Sleng brukt som et minnested for å markere Vietnamesernes frigjøring av Kambodsja, og var fylt med vietnamesisk propaganda. I dag er fokuset flyttet til å beskrive hvordan forholdene var i torturfengslet og for å minne alle de som mistet livet der.

I et marxistisk og kommunistisk historiesyn er klassekampen hoveddrivkraften bak den historiske utviklingen. Historiesynet er lineært, og utviklingen går i en retning, drevet frem av revolusjonen. Konsekvent revolusjonære, som i Frankrike, Russland, Kina og Kambodsja,

---

¹⁰³ Stugu, 2008:96

¹⁰⁴ Stugu, 2008:96

ønsket å legge en gammel samfunnsorden bak seg og bryte med det de anså som uønsket i sine nye samfunnsordninger.¹⁰⁵ Dette krever at man har klare forestillinger om hva det er man ønsker å bryte med. Kunnskap om fortiden er derfor en vesentlig forutsetning for å definere hvordan en ønsker at fremtiden skal bli, og ikke bli, i et slikt historiesyn. Tilretteleggingen av fremtiden kan rett og slett ikke finne sted uten kunnskap om fortiden. Det var kanskje derfor en forutsetning at de sentrale pådriverne i Røde Khmer var så velutdannede som de var, paradoksalt nok med tanke på hvilke grupper i samfunnet de senere valgte å forfølge.

Ifølge Stugu vil det i forhold til oppgjøret med en vanskelig fortid finnes tre hovedgrupper av reaksjoner. Den første er fornektning og fortielse, som man kan si lenge var det som foregikk i Kambodsja. Fornektning og fortielse er psykologiske prosesser som er nært knyttet til glemsel.¹⁰⁶ Glemselen har ifølge mange psykologer en viktig funksjon ved at det kan oppleves svært traumatisk om man husker for mye av vonde opplevelser. Ved å ha en mer selektiv hukommelse gjør det det enklere å generalisere og abstrahere. Overgriperne selv har ofte også et behov for å fremstå som gode mennesker, iallefall i sine egne øyne, og fortrenge er derfor en naturlig mental prosess.

Den neste strategien er full anerkjennelse av skyld, som etterkrigens Tyskland langt på vei lyktes med. En tredje variant er en mer sammensatte forsoningsprosess, og her trekker Stugu frem sannhetskommisjonen i Sør-Afrika som et eksempel. De som hadde vært med på handlinger det var grunn til å be om tilgivelse for, skulle få det dersom de stod fram og vitnet om overgrepene de hadde tatt del i. Selv om det kan være vanskelig å oppnå forsoning samtidig som sannheten i alle sine nyanser skal frem i lyset, er det nettopp det de forsøkte å få til i Sør-Afrika. Om dette lykkes har, som tidligere vist, vært diskutert. Prosessen som i dag foregår i Kambodsja kan nok også på mange måter sies å være en slik sammensatt tilnærming, men allikevel med en annen fremgangsmåte enn den som fant sted i Sør-Afrika. Ved å straffe i alle fall noen av de skyldige, håper man der at følelsen av rettferdighet blant folket skal oppleves sterkere, og at det derfor kanskje vil være større mulighet for forsoning.

Feltet historiebruk innebærer altså at det tradisjonelle objektivistiske vitenskapelige idealet for historieskriving har blitt kritisert for å være umulig å oppfylle.¹⁰⁷ Historien vil alltid være et produkt av menneskene den er skrevet av og samfunnet og kulturen den har blitt til i. Historisk kunnskap og politisk vilje spiller sammen for å avgjøre hva det er verdifult å bevare

---

¹⁰⁵ Stugu, 2008:112

¹⁰⁶ Stugu, 2008:121

¹⁰⁷ Aronsson, 2011:102

for ettertiden, og hva man skal velge bort. Dette har vært svært tydelig i de kambodsjanske myndighetenes grep for å fortie eller sensurere de nyere delene av historien i skolen.

3.4 Historieundervisning i konfliktområder

Kambodsja er uheldigvis ikke alene om å måtte hankes med en komplisert og vanskelig historie. Massedrap, væpnede konflikter, etnisk rensing, folkemord og andre grove overgrep har funnet sted i alle verdenshjørner, og mange samfunn har måttet finne måter å leve med historien på, også i skolen. Tyskland, som på mange måter lykkes godt i sin denazifiseringskampanje, gjorde raskt opplysning om Holocaust til en plikt både i samfunnet og i skolen.¹⁰⁸ Allerede fra 1948 var det en uttrykt målsetning i læreplanen at historieundervisningen skulle fostre anti-fascistiske borgere.¹⁰⁹ Holocaust som tema i skolen ble imidlertid raskt tonet ned, og mange foreldre ønsket ikke at barna skulle lære sannheten om nasjonalsosialismen. Det var ikke før på 60- og 70-tallet at jødeforfølgelsen fikk en mer omfattende behandling i skolen. Fra midten av 70-tallet dukket en mer følelsesorientert historisk bevegelse opp og erstattet den tidligere abstrakte og analytiske konfrontasjonspedagogikken. Man begynte isteden å konsentrere seg mer om enkeltskjebner og empati med ofrene, og forsøkene på å utelate og bortforklare ble stadig sjeldnere.¹¹⁰

Folkemordet i Kambodsja og Holocaust har på mange måter møtt lignende utfordringer i forhold til å innlemmes i historiefaget. Selv om Holocaust i dag har blitt et sentralt referansepunkt for menneskeheten, er begge historiene komplekse og sammensatte tema med sin helt særegne historie. Slike følelseladete temaer fulle av lidelse, motsetninger, konflikter og anklager leder naturligvis til forsvar, unnskyldninger og forsøk på fordeling av skyld. Å undervise om slike sensitive emner medfører et stort ansvar og skaper et stort behov for en balansert undervisning.¹¹¹ Der Holocaust som undervisningsemne i dag har oppnådd en form for stabilitet, har historieundervisningen om folkemordet i Kambodsja fremdeles en lang vei å gå. En må forsøke å finne en balansegang mellom motstående synspunkter på hva som virkelig hendte.

I andre konfliktområder, som på Sri Lanka og i Nepal, har skolen også stått ovenfor en rekke utfordringer. Væpnede konflikter medfører at barn og unge ikke får mulighet til å påbegynne eller fullføre en utdanning, noe som fører til at deres livsbetingelser både på kort og lang sikt

---

¹⁰⁸ Fondevik, 2002:20

¹⁰⁹ Fondevik, 2002:20

¹¹⁰ Fondevik, 2002:21

¹¹¹ Fondevik, 2002:38

kan bli dramatisk forringet.¹¹² Konfliktene påvirker heller ikke bare hver enkelt skole, elev eller lærer, de påvirker også skolesystemet som helhet ved at undervisningsinstitusjonene mister kapasitet og ressurser og i stadig stigende grad styres av den politiske dagsorden. Dette medfører ikke bare massive personlige og samfunnsmessige konsekvenser her og nå, men det påvirker også mulighetene for en mer langsiktig freds- og gjenoppbyggingsprosess.

På Sri Lanka har det lenge foregått en kamp mellom hinduistiske tamiler og singhalesiske buddhister, som også har funnet veien inn i historiefaget.¹¹³ Fra 50-tallet har myndighetene på Sri Lanka innført lover som gir singhalesere forrang over tamilene på mange samfunnsområder. Singhalesisk ble innført som nasjonalspråk, og kvotesystemer for høyere utdanning gjorde at det ble nærmest umulig for tamiler å komme inn på mange utdanningsinstitusjoner. I historiebøkene presenteres den singhalesiske versjonen av historien.

I Nepal, hvor det på 90- og 00-tallet pågikk en væpnet konflikt mellom myndighetene og et maoistisk opprørsparti, finner man også at historiefaget er et stridspunkt. Maoistene har kontroll over flere områder i landet, og i skolene der skiller historiefaget seg radikalt fra det tradisjonelle nepalesiske historiefaget ved å fokusere på berømte mennesker fra maoistenes egne rekker og martyrer og frihetskjemper fra den nepalesiske historien.¹¹⁴ Dette illustrerer at det langt i fra bare er i Kambodsja historiefaget har vært omdiskutert.

Direktør for dokumentasjonssenteret i Kambodsja, Youk Chhang, forklarer i en e-post at Kambodsja, som andre post-konflikt-samfunn, må ta tak i fortiden for å gå videre:

”Like the Nazi Holocaust, Cambodia struggles with the painful legacies of violence, oppression and injustice. And like all post-conflict societies, Cambodia’s future depends on its ability to face its past. Indeed a country that lacks the courage to learn from its past will not have the fortitude to take on the challenges of the present and future.(...)”

Thirty years after the fall of the DK regime, Cambodia is still grappling with the painful legacies of this genocidal regime. While much progress has been made, there is still a great amount of work that must be done. (...) A country must deal with its past if it is to move forward, and a culture that understands and appreciates justice, reconciliation and memory is inherently related to one that values human rights, democracy and the rule of law. The space between the two is not great, and the greater progress we make in the former will have impact on the latter.”¹¹⁵

---

¹¹² Sørensen, 2007:143

¹¹³ Sørensen, 2007:153

¹¹⁴ Madsen, 2007:183

¹¹⁵ I e-post fra Youk Chhang, datert 23.01.14.

Med dette utgangspunktet vektlegger han dokumentasjonssenterets Genocide Education Project som en svært viktig del av forsoningsprosessen.

3.5 Tidligere forskning på Genocide Education Project

I 2013 skrev John E. Langeland ved Universitetet i Agder en masteroppgave om dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. Denne avhandlingen består hovedsaklig av en lærebokanalyse av dokumentasjonssenterets lærebok, “A History of Democratic Kampuchea” av Khamboly Dy fra 2007, samt studier av lærerveiledningen fra 2009 og rapporter fra lærerseminarene arrangert av dokumentasjonssenteret.

Oppgaven konkluderer med at læreboken har gjennomgått en lang dokumentasjonsprosess, og derfor fremstår som troverdig. Boken håndterer emner som potensielt kunne skapt kontrovers ved å omtale hendelsene på en måte som ikke gjør det mulig å stille spørsmål ved dens kredibilitet. Dette oppnås ved å benytte det Langeland omtaler som “observed truths” om kontroversielle temaer, og “explained truths” når det er snakk om sensitive temaer.¹¹⁶ Boken oppnår slik sitt mål om å fylle kambodsjaneres kunnskapshull om Røde Khmer-regimet, samtidig som den klarer å ikke kompromittere nålevende mennesker. Å drøfte skyldspørsmål er en vanskelig oppgave fordi det lett kan føre til hat og hevntanker rettet mot overgriperne. Læreboken er, ifølge Langeland, svært forsiktig i å bruke ord som kunne virket støtende på grupper i samfunnet. Samtidig klarer den å anerkjenne lidelse på både individuelt og nasjonalt nivå, og har derfor stort potensiale for å stimulere til forsoning.

Lærerveiledningen stimulerer på mange måter til å løfte den historiske plattformen læreboken etablerer til et mer analytisk nivå hvor komplekse kognitive prosesser kan finne sted. Metodologien som anbefales muliggjør dette for mange av temaene, men ikke alle. Oppfordringene til å benytte mer elev-sentrerte metoder er prisverdige, men møter i realiteten enkelte utfordringer. Langeland hevder at lærerne er positivt instilte til lærerseminarene, men at kombinasjonen av ny kunnskap og ny metodologi kompliserer det for dem. Metodene skiller seg fra den mer tradisjonelle kambodsjanske undervisningen, og gir læreren en rolle som kan sette deres autoritet i fare ved å ikke kunne svare riktig på alle spørsmål. Han tror også det er betryggende for lærerne at Ministry of Education har godkjent læreboken, da mange lærere ser ut til å være redde for å ta opp politiske emner. Myndighetene får videre et godt rykte i det internasjonale samfunnet ved å godkjenne dette prosjektet, uten at de selv har trengt å bruke penger på det.

---

¹¹⁶ Langeland, 2013:117

Samlet sett mener Langeland at prosjektet oppfyller målene sine om å skape et troverdig historisk narrativ myndighetene kan akseptere og offentligheten kan forstå og gjøre nytte av.¹¹⁷ Lærerveiledningen legger til rette for å formidle dette narrativet, mens lærerseminarene skal sette lærerne i stand til å gjennomføre denne formidlingen på en måte som sørger for at målene for prosjektet blir oppfylt. Han legger vekt på at prosjektet imidlertid fremdeles er under utvikling.

---

¹¹⁷ Langeland, 2013:119

Kapittel 4: Metode

Dette kapitlet gir en begrunnelse for de metodiske valgene jeg har tatt i forbindelse med feltarbeidet mitt. Videre gir jeg en presentasjon av feltarbeidet og drøfter ulike hensyn jeg har tatt og utfordringer jeg møtte på.

4.1 Metode og design

For å forsøke å finne svar på problemstillingen min har jeg hovedsakelig valgt å benytte kvalitativ metode. Som Jacobsen slår fast, vektlegger kvalitativ metode detaljer, nyanserikdom, åpenhet og det unike ved hver enkelt informant.¹¹⁸ Selv om kvalitativ metode som regel vil ha problemer med den eksterne gyldigheten, har den samtidig høy begrepsgyldighet fordi den er så åpen. Kvantitativ metode har en høyere ekstern gyldighet og gir oss mye større mulighet til å generalisere funnene våre, men er såpass overfladisk og lite fleksibel at jeg mener den egner seg mindre for mitt formål. Dessuten vil den store avstanden mellom undersøker og respondent gjøre det vanskelig for forskeren å oppnå en forståelse av individets situasjon, og dermed også kanskje av fenomenet som undersøkes.

Da temaet jeg skulle undersøke var såpass følsomt og personlig for menneskene det angår, mente jeg at kvalitativ metode passet best. Jeg følte at det vil være nyttig å ha en viss fleksibilitet i datainnsamlingen, samt at jeg ønsket å oppnå en helhetlig og dyptgående forståelse av individene jeg undersøkte. Dessuten tror jeg det ville medført store utfordringer å skulle gjennomføre for eksempel en kvantitativ spørreundersøkelse i et fremmed land hvor engelskkunnskapene er relativt ikke-eksisterende og mange fremdeles ikke tør å snakke fritt om sine opplevelser fra denne perioden. I tillegg tror jeg at forhåndskunnskapene mine kanskje ikke var tilstrekkelige nok til å kunne utvikle et presist og relevant nok spørreskjema. Da jeg dessuten ville ha en relativt begrenset tidsperiode å arbeide innenfor, ville jeg heller ikke hatt noen særlig mulighet til å revidere et eventuelt kvantitativt opplegg underveis.

Videre valgte jeg å gå for et intensivt design, altså et design som går i dybden på få enheter.¹¹⁹ Selvsagt ønsker man å belyse både så mange variabler og så mange enheter som mulig, men da dette både er dyrt og tidkrevende, valgte jeg å fokusere på å gå dypere inn i noen få enheter. Ifølge Jacobsen er hensikten med et intensivt design å få et så helhetlig bilde av en

---

¹¹⁸ Jacobsen, 2012:129

¹¹⁹ Jacobsen, 2012:88

situasjon, et fenomen eller en hendelse som overhodet mulig.¹²⁰ Dette betyr at alle nyansene og detaljene må fram, noe som innebærer at man må fokusere på så mange variabler som mulig, i motsetning til i et ekstensivt design hvor man fokuserer på mange enheter og færre variabler. Det intensive designet jeg har valgt er en såkalt ”små-N-studie”.¹²¹ Dette innebærer at jeg har valgt ut et fåtall enheter, i utgangspunktet ikke flere enn 10-15 personer, som jeg da kan studere mer dyptgående. En slik studie gjør at man kan fokusere på et bestemt fenomen, i mitt tilfelle undervisningen om folkemordet, sett fra ulike ståsteder. Slik får man en bredere forståelse av fenomenet.

De kvalitative metodene jeg arbeidet mest med var det åpne individuelle intervjuet og feltsamtalen. Det åpne individuelle intervjuet egner seg ifølge Jacobsen når det er relativt få enheter som skal undersøkes, fordi både planlegging, gjennomføring og etterarbeid er såpass tidkrevende, og når man er interessert i å se hvordan ulike personer fortolker et fenomen, slik jeg ønsket å belyse undervisningen om folkemordet.¹²² Han hevder videre at det ofte oppstår et klima av fortrolighet som gjør det enklere for respondenten å snakke om følsomme tema når man snakker sammen alene ansikt-til-ansikt. Dette var essensielt i mitt arbeid, da jeg erfaringsmessig hadde opplevd at mange føler at de fremdeles ikke kan snakke åpent og fritt om dette temaet i Kambodsja.

Feltsamtalen er en type samtale som minner om den dagligdagse praten mellom folk. De er en form for et ikke-avtalt intervju som dukker opp spontant. Ved å lytte til hva folk har å si også i mer uformelle sammenhenger, kan man plukke opp meget relevant informasjon. Aase og Fossåskaret understreker at forskere som oppholder seg i felten i en lengre periode ofte får store deler av den faglig interessante informasjonen gjennom slike spontane samtaler.¹²³ Som forsker vil man kunne plukke opp kommentarer og samtaler nærmest uavhengig av sin egen tilstedeværelse, og vil deretter kunne stille oppfølgingsspørsmål ved det man finner særlig interessant. Særlig relevante temaer kan man også velge å følge opp ytterligere gjennom et mer formelt intervju.

4.2 Feltarbeidet

Den 28. august 2013 satte jeg meg på flyet som skulle frakte meg til Kambodsja hvor jeg

---

¹²⁰ Jacobsen, 2012:89

¹²¹ Jacobsen, 2012:93

¹²² Jacobsen, 2012:142

¹²³ Aase og Fossåskaret, 2007:30

skulle tilbringe de neste seks ukene. I ryggsekken hadde jeg med meg en notatblokk, en digital opptaker og skisser til intervjuguider utformet i samarbeid med veilederen min.¹²⁴

Før jeg reiste hadde jeg vært i kontakt med enkelte institusjoner og personer jeg møtte ved forrige besøk. Jeg tok kontakt med et norsk par som arbeider med barn og utdanning gjennom organisasjonen World Renew i Phnom Penh, den norske juristen Lars Olsen som jobber for FN i Phnom Penh, og Dokumentasjonssenteret i Phnom Penh, en uavhengig forskningsinstitusjon som har arbeidet med å dokumentere folkemordet siden 1995. Alle partene sa seg villige til å treffe meg når jeg ankom Phnom Penh.

I det videre arbeidet benyttet jeg meg i stor grad av ”snøballmetoden”. Mange av de personene jeg kom i kontakt med visste gjerne om noen andre jeg også burde snakke med som kunne ha relevant informasjon. Alt i alt består materialet mitt i første rekke av 14 formelle intervjuer, 12 mer uformelle intervjuer, samt en rekke nyttige observasjoner. Se vedlegg 1 for fullstendig liste over intervjuer.

4.2.1 Intervjusituasjonen

Når det kom til selve intervjusituasjonen, måtte jeg velge om intervjuene skulle være åpne eller strukturerte. Jeg gikk for en semistrukturert variant. Jeg utarbeidet i forkant en intervjuguide med en del faste spørsmål og oppfølgingsspørsmål for å sikre at jeg fikk informasjon om de temaene jeg ønsket å belyse. Allikevel ønsket jeg at informantene skulle ha mulighet til å svare så åpent og fritt som mulig, samtidig som det skulle være rom for at intervjuene kunne ta ulike retninger alt etter som hvilken informasjon informanten satt inne med. Dette viste seg å være en svært verdifull hjelp. De fleste intervjuobjektene var åpne og pratsomme og hadde ingen problemer med å fylle opptakeren min med lange intervjuer. Noen var derimot mer tilbakeholdne og nervøse, og da var det gull verdt å ha en meget fyldig intervjuguide som gjorde at vi ikke gikk tom for emner å snakke om.

Jeg ønsket i utgangspunktet å utføre intervjuene i et uforstyrret og nøytralt område hvor respondentene kunne føle seg trygge og ikke trengte å være redde for at andre skulle kunne overhøre samtalene. I mange situasjoner kan det øke fortroligheten dersom man oppholder seg på et sted hvor respondenten føler seg avslappet, som for eksempel hjemme hos dem selv. Da dette imidlertid kan by på en del distraksjoner, planla jeg å utføre intervjuene på et mer nøytralt sted. Da jeg ønsket å intervju blant annet lærere, tenkte jeg i forkant at den aktuelle

---

¹²⁴ Intervjuguiden er vedlagt oppgaven som vedlegg 2.

skolen kanskje kunne være et egnet sted. Der ville man forhåpentligvis kunne finne et privat rom hvor man kunne snakke relativt uforstyrret, særlig om man møttes etter at skolen var stengt. Dette ble litt vanskeligere å planlegge enn jeg håpet, særlig fordi mange av intervjuene ble iscenesatt av en tredje part. I andre tilfeller måtte vi bare sette oss på et passende sted i nærheten av der vi befant oss fordi intervjuene ble avtalt nokså spontant. Dessuten var det fremdeles skoleferie i den perioden jeg oppholdt meg der. Skolene skulle starte opp i slutten av september, men på grunn av de store demonstrasjonene etter valget ble de nasjonale prøvene som skulle avholdes før skolestart utsatt og dermed også skolestart. Dette gjorde noe av det i forkant planlagte arbeidet vanskelig å gjennomføre, men jeg klarte heldigvis å få gjennomføre en god del intervjuer allikevel.

I de fleste tilfeller ble intervjuene utført utendørs. Skolene i Kambodsja er i liten grad tette bygg, så det var like praktisk å finne en avsidesliggende del av skolegården som å sitte inne i klasserommene. De kambodsjanske stolpehusene har dessuten generelt begrenset med plass, så da passet det best å sitte utenfor huset i de tilfellene jeg møtte intervjuobjektene hjemme hos dem selv. Dette førte i flere tilfeller til ganske stor oppstandelse i nabolaget og besøk av nysgjerrige tilskuere. Ved å slå av en liten prat med disse før intervjuet skulle begynne, mistet imidlertid de fleste relativt raskt interessen. Andre ganger kunne det å befinne seg utendørs by på utfordringer av en helt annen art, som ubehag på grunn av ekstrem varme, plutselige voldsomme regnbyger, insektsangrep eller nærgående dyr. Disse forstyrrelsene ble heldigvis ikke noe stort problem, og alle intervjuene kunne med visse tilpasninger underveis gjennomføres i sin helhet.

4.2.2 Min forskerrolle

I forhold til hvilken rolle jeg selv ønsket å innta i intervjusituasjonen, leste jeg i forkant Aase og Fossåskarets bok "Skapte virkeligheter". De skriver at det finnes en rekke ulike rolletyper en forsker kan innta for å skape en fruktbar relasjon til respondentene.¹²⁵ Å oppnå et vellykket resultat er betinget av at forskeren lykkes i å etablere en relasjon til informantene og at forskeren selv er reflektert i forhold til statusen en har og rollen en inntar. Når man begir seg ut i feltarbeid er det altså viktig å være oppmerksom på hvilken status man har. En status er en sosial posisjon som det knyttes et sett med uformelle normer til. Man styres slik sett i stor grad av rolleforventningene og sanksjonene som er knyttet til statusen en har. Ut i fra sin status kan man imidlertid velge sin faktiske atferd innenfor handlingsrommet som er knyttet til ens status. Det er disse valgene som er med på å danne ens rolle, og det akseptable

---

¹²⁵ Aase og Fossåskaret, 2007

handlingsrommet knyttet til en bestemt status er kulturelt definert i form av rolleforventninger.¹²⁶ Disse rolleforventningene kan variere fra kultur til kultur. For at feltarbeidet skal lykkes er det derfor essensielt å prøve å sørge for at forskeren og informantene har noenlunde samstemte rolleforventninger.

Som en vestlig kvinne som reiste alene til Kambodsja, antok jeg at jeg utvilsomt ville få en annen type status enn for eksempel en lokal bonde, tuk-tuksjåfør eller skoleelev. Min nasjonalitet og mitt vestlige utseende ville sannsynligvis føre med seg et visst bilde av meg som privilegert, velutdannet og pengesterk. Min tidligere erfaring tilsa at man får relativt stor oppmerksomhet som vestlig turist i Kambodsja, særlig i form av å bli bedt om penger. Utfordringen for meg ble å riste av meg denne ”høye” statusen som på den ene siden nok kunne ført til at folk ville svare eller oppføre seg slik de trodde jeg forventer eller ønsket, eller at de inntok en skeptisk distanse fordi jeg virket truende og fremmed. Uansett ville en slik ”rikmannsstatus” gjøre det vanskelig å oppnå et likeverdig forhold til informantene. Ved å oppfattes som en likeverdig samtalepartner vil man sannsynligvis få tilgang til en annen type informasjon fra informantene. I min kontakt med eventuelle informanter og organisasjoner, forsøkte jeg derfor å markedsføre meg selv som en lærerstudent som var der fordi jeg var interessert i å lære noe om deres skolesystem og samfunn. Ved å presentere meg selv som en student som har bruk for deres hjelp og kompetanse, håpet jeg å kunne samtale med informantene på et nivå der deres status var høyere enn min egen.

Når jeg intervjuet lærere fortalte jeg innledningsvis både kort om prosjektet, at jeg sikret dem anonymitet og om godkjennelse til å bruke opptager, men også at jeg selv var lærerstudent og ønsket å lære om hvordan hverdagen deres som lærer var. Dette var i svært mange tilfeller en slags ”icebreaker” som også gjorde dem nysgjerrige på vårt skolesystem og mine egne erfaringer fra klasserommet. Mange var interessert i å høre mer om lønnsforholdene til lærer i Norge, gruppestørrelsene, tilgangen på undervisningsmaterieell og skolebygningene. Denne fremgangsmåten viste seg å være en god måte å oppnå fortrolighet med intervjuobjektene på. De aller fleste så ut til å føle seg avslappet og komfortable i intervjusituasjonen og uttrykte til og med etter intervjuet takknemlighet for at jeg ønsket å rette søkelyset mot kambodsjanske lærere.

I tilfeller der respondentene derimot faktisk var mer høytstående personer som skoleledere, organisasjonsledere eller myndighetspersoner, forsøkte jeg å anvende en annen status som

---

¹²⁶ Aase og Fossåskaret, 2007:62

privilegert vestlig forsker. I et land som Kambodsja hvor byråkratiet kan oppleves som særdeles komplisert, håpet jeg at offisielle referanser fra veilederen min ved en norsk institusjon for høyere utdanning og min egen forskerstatus, kunne hjelpe meg til å oppnå en nødvendig autoritet. Dette hjalp i mange tilfeller, men offentlige institusjoner og myndighetsdokumenter ser i stor grad ut til å være lukkede ressurser i Kambodsja. For eksempel det å skulle få tak i læreplanen for den offentlige skolen viste seg å være en stor utfordring. Et slikt dokument som for oss i Norge er et offentlig åpent tilgjengelig dokument, ser ut til å nærmest være hemmeligstemplett informasjon i Kambodsja. Ved å se til læreplanen håpet jeg å kunne beskrive myndighetenes perspektiv på folkemordsundervisningen, men etter utallige besøk hos Ministry of Education lykkes jeg aldri i å få tak i dette dokumentet. De reagerte med stor skepsis på at vi ønsket å få tak i læreplanen og stilte en rekke spørsmål om hvorfor vi ville ha den og hva vi skulle bruke den til. Vi ble bedt om å skrive en skriftlig søknad om hvilke deler av læreplanen vi ønsket å se på, og hva vi skulle med den. Denne søknaden måtte godkjennes og stemples og leveres til direktøren sammen med dokumentasjon på hvem jeg var og hvem jeg var utsendt fra. Vi leverte en søknad som ble sendt videre, men i skrivende stund har vi fremdeles ikke fått svar. Når vi spurte hvor lang tid denne prosessen ville ta fikk vi svar om at det kunne ta flere måneder.

Tolken min opplyste meg om at slike prosesser vanligvis er avhengige av bestikkelser i Kambodsja. Om jeg hadde betalt noen av de ansatte for å skaffe oss læreplanen kunne vi kanskje fått den på dagen, fortalte han. Det er slik byråkratiet fungerer. Man må betale alle offentlige tjenestemenn for å få hjelp. Vi ønsket derimot ikke å støtte opp under dette korrupte systemet, og bestemte oss for at vi ikke ønsket å bestikke noen. Om vi ikke fikk tak i læreplanen på lovlig vis, fikk vi heller klare oss uten.

I forkant håpet jeg å også få til intervjuer med lærerskolestudenter, men på grunn av mange byråkratiske problemer av samme type som de jeg møtte hos Ministry of Youth, Sports and Education, ble jeg nektet adgang. Allikevel føler jeg at det faktum at disse institusjonene og dokumentene er så lukket for utenforstående også gir verdifull informasjon. Myndighetene har tydeligvis veldig sterke føringer i utdanningssystemet og streng kontroll med hvem som får tilgang. Systemet er i stor grad korrupt, noe også intervjuene med lærere og andre viste, som jeg vil komme tilbake til senere.

I enkelte situasjoner hadde jeg ikke selv kontroll over hvordan jeg ble fremstilt for mulige intervjuobjekter. Stort sett hadde jeg mulighet til å introdusere meg selv når jeg deltok på

møter, forelesninger eller kurs, men for eksempel på omvisningen ved tribunalet hvor jeg i forkant hadde intervjuet Sovannarom Dim, introduserte han meg for en fullsatt sal som en forsker fra Norge som var i Kambodsja for å studere skolesystemet og folkemordet, og nærmest beordret at de måtte snakke med meg om jeg spurte dem. Dette førte til at jeg ble møtt med større grad av skepsis enn jeg ellers gjorde når jeg i lunsjpausen spurte om å få snakke med folk.

En utfordring knyttet til min egen rolle var at dette temaet naturligvis også kan føles mentalt påkjennende for intervjueren. Som forsker har man som ideal å forholde seg saklig, kritisk, nøytral og med en profesjonell distanse til informantene. Dette føles lettere sagt enn gjort når temaet på mange måter er så grusomt. Det hevdes i boken "Folkemordenes svarte bok" at det å studere folkemord ikke kan gjøres på en distansert og nøytral måte, slik de vitenskapelige idealer vanligvis legger opp til.¹²⁷ Det ville føre til en form for moralsk og menneskelig avstumpethet. Erfaringsmessig følte jeg forrige gang en stor sorg og hjelpeløshet på respondentenes vegne når jeg ble fortalt om deres opplevelser fra Pol Pot-tiden. Mange av de jeg intervjuet også denne gangen viste meg fysiske arr på kroppene sine etter skader de ble påført av Røde Khmer-soldater og fortalte om hjerteskjærende opplevelser om familiemedlemmer som ble myrdet på brutalt vis rett foran dem. En mannlig lærer jeg intervjuet hadde store arr og skader i hele ansiktet som han hadde fått etter at en Røde Khmer-soldat hadde slått han bevisstløs med en hakke når han var 11 år gammel. Det sier seg selv at det er vanskelig å ikke bli berørt av slike historier. En slik følelsesmessig reaksjon er derimot kanskje ikke noe man kan eller bør verne seg mot, så lenge man er oppmerksom på at den forekommer. Tvert i mot vil dessuten sympati og innlevelse med deres situasjon kunne skape økt tillit i intervjusituasjonen og forståelse av fenomenet som helhet.

4.2.3 Å arbeide med tolk

De aller fleste intervjuene ble gjennomført med tolk da få kambodsjanere behersker engelsk godt. Alle intervjuene med historielærere er utført med tolk, mens intervjuene ved dokumentasjonssenteret og FN-tribunalet er utført på engelsk. Det å bruke tolk kan by på en del utfordringer i seg selv. Du har et ekstra ledd all informasjon mellom deg selv og informanten må gå gjennom. Dette medfører selvsagt at du ikke kan være sikker på om tolken stiller spørsmålene til respondenten slik du ønsker, eller om oversettelsen av svarene er 100% riktige. For å oppnå at tolken min var inneforstått med tanken bak intervjuene og hvordan jeg

---

¹²⁷ Thorsen, Dag Einar m fl, 2014:13

ønsket at spørsmålene ble stilt, øvde jeg på forhånd med tolken. Allikevel ønsker jeg å ta forbehold om eventuelle oversettelsesfeil i materialet som følger i de neste kapitlene.

På forhånd hadde jeg kontaktet en 31 år gammel mann jeg ble kjent med forrige gang jeg var i Kambodsja, som hadde sagt seg villig til å ta stillingen som tolk. Jeg valgte nettopp denne mannen fordi engelskkunnskapene hans var eksepsjonelt gode til kambodsjaner å være, samtidig som han selv har studert på universitet i Thailand og derfor ville ha ekstra gode forutsetninger for å sette seg inn i den metodiske tankegangen bak prosjektet. Han arbeider med å tilrettelegge turer for turister og frivillige organisasjoner i Siem Reap, og var derfor også svært hjelpsom når det kom til å tilrettelegge besøkene hos de ulike organisasjonene og egnede møtesteder for intervjuer.

En mulig ulempe med å benytte nettopp denne unge mannen som tolk, var at han er sønn av to kambodsjanere som måtte flykte fra Røde Khmer på 70-tallet og mistet store deler av familiene sine. Både han og alle søsknene hans er født og delvis oppvokst i en flyktningeleir i Thailand. Han ville derfor umulig kunne være upartisk eller nøytral til temaet. Samtidig tenkte jeg at det neppe finnes et eneste menneske i Kambodsja som ikke er personlig berørt av folkemordet, og at det dermed ville være umulig å finne en nøytral person uansett. Dessuten ville han uten tvil også være en stor ressurs i form av å selv være en viktig informant og mulig døråpner. Også på mer grunnleggende områder som å finne fram i den store byen Phnom Penh er, forstå religiøse og kulturelle aspekter ved samfunnet og å skaffe transport, var tolken min fullstendig uunnværlig. Uten ham kunne jeg umulig ha klart å gjennomføre feltarbeidet mitt like effektivt som jeg gjorde.

4.2.4 Utvalg

Det vil alltid være en bekymring om man føler at man har belyst temaet godt nok, om man har fått nok intervjuer, om utvalget er representativt, om man har stilt de riktige spørsmålene og om man kunne gjort mer. Feltarbeidet hadde derimot en forhåndsbestemt sluttdato, og arbeidet begrenset seg slik naturlig. Lærerne jeg har intervjuet er av begge kjønn og har en aldersspredning fra ca 25 år til 59 år, altså har jeg forsøkt å favne om lærere som er født både før og etter 1979. Selv om utvalget jeg har intervjuet ikke er stort nok til å kunne kalles representativt nok til å generalisere funnene mine, føler jeg allikevel at jeg blant lærerne jeg har intervjuet har klart å få en spredning innen både alder, kjønn og geografi som gjør at jeg kan se etter likheter og ulikheter i svarene som vil kunne peke i retning av generelle trender.

Videre mener jeg å kunne hevde at materialet har høy reliabilitet. Mange av spørsmålene jeg stilte både lærere og andre fikk i stor grad lignende typer svar. Jeg nådde slik et metningsnivå som tyder på at det råder stor enighet rundt mange av temaene. Ved å forsøke å utarbeide en intervjuguide som er relevant for spørsmålene jeg har ønsket å besvare med denne avhandlingen, mener jeg resultatene også har høy validitet. Da intervjuene også delvis var styrt av hva informantene selv valgte å gå inn på, vil dette kanskje gjelde i noe varierende grad. Materialet som er presentert her vil imidlertid være valgt ut på bakgrunn av det jeg mener har vært sentralt i forhold til problemstillingen.

Jeg har også fått en unik tilgang på personer jeg anser å være svært sentrale innenfor området folkemordsundervisning. Særlig forfatteren av læreboken ”A history of Democratic Kampuchea”, Khamboly Dy, og direktøren av dokumentasjonssenteret, Youk Chhang, var veldig sentrale og kan ansees som nøkkelinformanter. Youk Chhang som på mange måter ene og alene har presset frem mange av de prosessene som i dag gjør det mulig å rettslig forfølge noen av de skyldige og å bringe emnet inn i skolen, kunne belyse situasjonen fra et større perspektiv enn de aller fleste kambodsjanere har mulighet til fordi han personlig har vært involvert i de aller fleste delene av forsoningsprosessen. Med dokumentasjonssenterets egne ord: ”(DC-cam is) providing genocide education by publishing Cambodia’s first-ever textbook on the Khmer Rouge history, leading the design of a national genocide studies curriculum with the Ministry of Education, training thousands of teachers and 1700 high schools on how to teach about genocide, and working with universities across Cambodia”.¹²⁸ Dette perspektivet har gjort at jeg har fått en mye bredere forståelse av hvordan det står til med folkemordsundervisningen på nasjonalt nivå.

4.3 Fra råmateriale til bearbeidet tekst

Etter endt feltarbeid kom jeg tilbake til Norge med timevis med opptak av intervjuer. Å transkribere og bearbeide dette materialet har vært en svært tidkrevende og vanskelig prosess. Etter at transkripsjonprosessen var ferdig satt jeg igjen med flere hundre sider råmateriale som måtte bearbeides til en mer kortfattet og meningsfull tekst. Jeg startet med å lese igjennom materialet mange ganger og se etter svarkategorier, ulikheter og likhetstrekk. Å arbeide så mye med et materiale over tid, skaper en form for tilknytning til materialet. For meg fremstod nærmest alt informantene hadde sagt som sentralt og interessant, og det var derfor krevende å velge hva som måtte vike plass for de mest sentrale funnene, da oppgaven naturligvis har et fastsatt omfang.

---

¹²⁸ Dc-cam, 2013

Jeg opplevde det også som vanskelig å omformulere informantenes svar til mer kortfattede og sammenfattede tekster. Jeg ser det som min plikt å ikke forandre meningsinnholdet i det informantene har sagt, og det følte derfor vanskelig å skulle forsøke å få frem det viktigste i det de hadde sagt uten å gjengi svarene i sin helhet. Gjennom gradvis bearbeiding føler jeg at jeg til slutt allikevel har lyktes i å formidle det mest sentrale i materialet på en mer kortfattet måte, uten å kompromittere informantene eller tillegge dem feilaktige meninger. Da temaet som taes opp for mange lærere føles sensitivt, har jeg anonymisert alle de intervjuede lærerne, og det er kun meg selv og veileder som har hatt tilgang på de transkriberte intervjuene i sin helhet. Alle lydopptakene har i ettertid blitt slettet. Alt i alt mener jeg derfor å ha holdt meg innenfor gjeldende forskningsetiske retningslinjer.

Kapittel 5: Aktører utenfor skolen

Dette kapittelet tar for seg mine empiriske funn fra møter med aktører som ikke selv er en del av den offentlige skolen, men som på ulike måter har påvirket folkemordsundervisningen gjennom sitt arbeid utenfor skolesystemet.

Kambodsja kan sies å være et samfunn i endring, hvor mange prosesser for å forsones med traumene etter folkemordet finner sted simultant. Svært mange internasjonale og nasjonale aktører bistår i dette arbeidet, og for en utenforstående er det nærmest umulig å få oversikt over alle de involverte aktørene. Allikevel kan man hevde at de kanskje aller mest sentrale aktørene med tanke på å bringe folkemordet på banen er det nasjonalt drevne

Dokumentasjonssenteret i Phnom Penh (DC-cam) og det FN-støttede Røde Khmer-tribunalet, Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC). Begge disse institusjonene arbeider aktivt med folkeopplysning i forhold til historien som fant sted i Kambodsja fra 1975-79, og var derfor blant de jeg først tok kontakt med når jeg startet arbeidet med dette prosjektet. Deres erfaringer og innsikt er essensielle om man skal forsøke å få en oversikt over hvilken kunnskap om folkemordet som formidles til de yngre generasjonene i Kambodsja i dag.

5.1 Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia

Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (ECCC), eller Røde Khmer-tribunalet, er en FN-støttet uavhengig domstol som ble opprettet for å straffeforfølge de ansvarlige for folkemordet. Kambodsjanske myndigheter henvendte seg i 1997 til FN og ba om hjelp til å starte opp domstolen.¹²⁹ Etter flere år med forhandlinger ble partene enige om kjørereglene for tribunalet i 2003, som sikrer både nasjonal og internasjonal deltagelse i rettssaken.

Domstolen forholder seg til både nasjonal og internasjonal lovgivning, men har en litt større andel nasjonale enn internasjonale ansatte. Domstolens målsetting er kun å dømme høytstående ledere i Røde Khmer og de som er antatt å ha hatt størst ansvar for ugjerningene som ble begått mellom 17. april 1975 og 6. januar 1979.¹³⁰ ECCC startet offisielt opp i 2007, men de første høringene begynte først i 2009.

Det FN-støttede tribunalet har strenge reguleringer for hvordan en dom kan felles.¹³¹ Den

---

¹²⁹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2011

¹³⁰ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

¹³¹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2011

rettslige prosessen skal gjennom flere ledd av etterforskninger og godkjenninger før personer kan arresteres og tiltales. Videre har man flere nivåer av domstoler, et "pre-trial chamber", et "trial chamber" og et "supreme court chamber".¹³² Den høyeste instansen er "supreme court chamber", og deres beslutninger er endelige. De to lavere nivåene har tre nasjonale og to internasjonale dommere, mens "supreme court chamber" har fire nasjonale og tre internasjonale dommere. For å felle en dom må 4 av 5 eller 5 av 7 dommere være enige. Dette sikrer at hverken nasjonale eller internasjonale dommere kan ha flertall alene.

Så langt har ECCC arrestert og tiltalt fem personer. Tiltalene varierer, men de omfatter blant annet folkemord, forbrytelser mot menneskeheten, brudd på Genevekonvensjonen fra 1949, mord, tortur og religiøs forfølgelse.¹³³ De fem som så langt er tiltalt er¹³⁴:

1. Kaing Guek Eav, bedre kjent som Duch. Duch var direktør for torturfengselet Toul Sleng og ble dømt til livstid i fengsel i 2010. Denne saken omtales som sak 001.
2. Noun Chea, "Bror nummer to" og formann for generalforsamlingen under Democratic Kampuchea.¹³⁵ Sak 002.
3. Khieu Samphan, statsoverhode under Democratic Kampuchea. Sak 002.
4. Ieng Sary, visestatsminister og utenriksminister under Democratic Kampuchea. Sak 002. Ieng Sary døde i 2013.
5. Ieng Thirith, sosialminister under Democratic Kampuchea. Sak 002. Ieng Thirith ble løslatt på grunn av sykdom i 2011.¹³⁶

Saken som omtales som sak 001 ble avsluttet i 2010 og Duch ble dømt til livstid i fengsel. Sak 002, hvor Noun Chea og Khieu Samphan er de to gjenværende tiltalte, pågår fremdeles.¹³⁷ Det ventes at dommen i denne saken vil falle i løpet av 2014. Parallelt pågår det nå en etterforskning av fem nye aktuelle tiltalte. Hvorvidt disse vil bli tiltalt eller ikke vites ikke i skrivende stund. Deres indentitet er fremdeles hemmeligholdt.

En av hovedutfordringene til tribunalet de siste årene har vært finansiering. I henhold til avtalen inngått mellom FN og kambodsjsanske myndigheter i 2003, skal Kambodsja selv lønne de nasjonale ansatte. Dette har myndighetene unnlatt å gjøre ved flere anledninger, og bare i

---

¹³² Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

¹³³ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2011

¹³⁴ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2011

¹³⁵ Pol Pot er kjent som "Bror nummer en".

¹³⁶ Ieng Thirith var gift med Ieng Sary og søsteren til Pol Pots første kone.

¹³⁷ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

2013 gikk over 100 kambodsjanske ansatte ut i streik to ganger. I følge Colin Mayn i "Cambodia Daily" er det over 250 kambodsjanere ansatt ved domstolen, noe som naturligvis gjør dette til et kostbart prosjekt for myndighetene.¹³⁸ Mange kambodsjanere jeg møtte på feltarbeidet mitt høsten 2013 uttrykte svært stor mistillit til myndighetene på grunn av denne lønnskonflikten. Det ser ut til å finnes en utbredt holdning blant folket om at myndighetene med vilje forsøker å hale ut tiden ved å unnlate å betale, fordi de er redde for at de selv skal havne under etterforskning på grunn av sin fortid i Røde Khmer.

Befolkningens misnøye med tribunalet gjenspeiles også i en forholdsvis utbredt enighet om at rettssakene tar for lang tid. Det har nå gått 35 år siden folkemordet fant sted, og mange ser ut til å mene at dette er "too little, too late". Som forklaring på dette skriver ECCC på sine nettsider at det for det første har tatt lang tid å få rettssaken i gang fordi forhandlingene mellom FN og Kambodsjanske myndigheter tok så lang tid.¹³⁹ Kambodsjanerne insisterte på at rettssaken skulle finne sted nasjonalt fordi de ønsket at det kambodsjanske folk skulle føle eierskap til den. Samtidig var de avhengige av internasjonal hjelp "due to the weakness of the Cambodian legal system and the international nature of the crimes, and to help in meeting international standards of justice".¹⁴⁰ Det kambodsjanske rettsapparatet er mangelfullt på mange områder og i stor grad preget av korrupsjon, noe som kanskje bidrar til befolkningens misnøye med tribunalet fordi de ikke har særlig kjennskap til hvordan et grundig og rettferdig rettssystem skal fungere. ECCC legger vekt på at grundighet og rettferdighet i rettsoppgjøret er en tidkrevende prosess.

ECCC er naturligvis hovedsakelig en domstol, men de har også siden rettssakene startet opp i 2009 hatt stort fokus på å drive med folkeopplysning i form av omreisende forelesninger, radiosendinger og omvisninger i domstolen. En av hovedmålgruppene deres har vært skoleklasser, noe som gjorde tribunalet særlig interessant for mitt prosjekt. Med sine egne ord formulerer ECCC målsetningen med å gjennomføre rettsaken nå slik:

"For over a quarter of a century, the Cambodian people have waited for justice. Finally, the time has now come for the senior leaders of the Khmer Rouge and those most responsible for serious crimes to be held accountable for their crimes. The ECCC is designed to provide fair public trials in conformity with international standards. The chief goal is to provide justice to the Cambodian people, those who died and those who survived. It is hoped that fair trials will ease the burden that weighs on the survivors. The trials are also for the new generation - to educate Cambodia's youth about the darkest

---

¹³⁸ Meyn, 2013

¹³⁹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

¹⁴⁰ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

chapter in our country's history."¹⁴¹

Selv om hovedmålsetningen for tribunalet er å oppnå rettferdighet på vegne av det kambodsjanske folk, har de også et uttalt ønske om å nå ut til de yngre generasjonene med kunnskap om det de omtaler som det mørkeste kapitlet i landets historie. Dette gjør de blant annet ved å arrange gruppeomvisninger for skoleklasser og andre interesserte.

5.1.1 Observasjon av gruppeomvisning ved ECCC

Den 19. oktober 2013 fikk jeg være med på en gruppeomvisning ved ECCC under ledelse av Sovannarom Dim, som er hovedansvarlig for disse omvisningene. Gruppene blir fraktet til ECCC med gratis buss fra ulike distrikter, og blir etter omvisningen hos ECCC tatt med til Toul Sleng, Røde Khmers mest beryktede torturfengsel, og Killing Fields, dødsmerkene hvor fangene fra Toul Sleng ble henrettet. Deltakerne kan være folk i alle aldre, men ved mitt besøk var det en hovedvekt av unge siden det var skoleklasser med på omvisningen. Domstolen har 16-års aldersgrense fordi bevisføringen kan fremstå traumatiserende for barn. De som hadde med barn under 16 år lot derfor disse vente utenfor sammen med noen voksne.

Sovannarom spurte innledningsvis om noen av de som var med hadde vært i domstolen tidligere. Ingen svarte ja. Flere spurte ham om hvorfor det ikke var aktivitet i domstolen denne dagen, og mange uttrykket skuffelse over å ikke få se de tiltalte. Det virket ikke som de var klare over at det ikke er høringer hver dag. Han fortalte videre om streiken og at slutthøringene derfor har blitt utsatt. Da spurte noen av tilhørerne om hvorfor de var her da, når det ikke var aktivitet i domstolen. Han svarte at de var der for å lære om rettssaken. Prosessen har pågått siden februar 2006 til i dag etter avtale med FN. De kambodsjanske myndighetene ba FN om hjelp og laget en avtale med dem i 1997. Avtalen bestemte at rettssaken skulle være et samarbeid, men at ECCC ikke er en internasjonal domstol. Kambodsjia manglet rettslig kompetanse, så de var derfor avhengige av hjelp utenfra. Det er dommerne som avgjør hvor mange som skal vitne og hvem som skal arresteres. Først ble 5 arrestert. Det ble deretter bestemt at fordi det kom til å ta lang tid å behandle disse sakene, ble ingen flere tiltalt i første omgang. Disse fem ble imidlertid ansett som nøkkelpersoner som hadde hatt mye ansvar. Det ville være umulig å straffe alle involverte i Røde Khmer.

Tilhørerne fikk videre høre om sak 001. Den tiltalte, Dutch, ble regnet som en av de med mest ansvar med sin stilling som sjef for sikkerhetsfengselet Toul Sleng. Sovannarom fortalte at når gruppene fra tribunalet drar videre til Toul Sleng etter besøket ved domstolen, er det enkelte som finner bilder av avdøde slektninger der. Mange av tilhørerne holdt hverandre i

---

¹⁴¹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, 2013

hendene og enkelte gråt når han fortalte om dette. Saken er nå ferdig og Dutch ble dømt til livstid i fengsel.

I sak 002 er de nå inne i den avsluttende fasen. Her er Noun Chea og Khieu Samphan tiltalt. Noun Chea er anklaget som bror nummer to. Selv aksepterer han ikke dette. Noun Chea hevder at Pol Pot gjorde alt alene og at han selv bare var en dukke. Ieng Sary og Ieng Tirith var også blant de fire tiltalte i denne saken, men Ieng Sary er død og Ieng Tirith ble løslatt fordi hun er dement.

Grunnen til at internasjonale dommere ble inkludert var for å sikre kvaliteten, siden de nasjonale dommerne hadde begrenset med kompetanse i slike saker, forklarte Sovannarom. Man ønsket å sikre en grundig, rettferdig og human rettssak så man aldri kan beskyldes dommen for å være uriktig. Det var derfor Ieng Tirith ble løslatt, men hun overvåkes fremdeles og man vurderer stadig hennes helsetilstand. Om hun noensinne skulle bli friskere vil hun bli tatt inn igjen i rettssaken. De gjenstående tiltalte i sak 002 er Noun Chea og Khieu Samphan.

Så langt har det vært aktivitet i domstolen i 112 dager. Sovannarom demonstrerte for de besøkende hvor de ulike partene sitter når rettssaken pågår. De tiltalte sitter til høyre og vitner til venstre. De har hatt med over 3000 vitnesbyrd, noe som regnes som representativt for hele landet. Videre fortalte han om viktigheten av å sikre god bevisføring. Om den ikke er grundig, kan de ikke dømmes. At rettssaken har tatt lang tid skyldes ikke korrupsjon, men at de må følge korrekt rettsgang. Dommen vil komme i 2014.

En av tilhørerne spurte om de straffede kan henrettes. Sovannarom forklarte at dødsstraff er mot landets lover, men at de kan få livstid. De er regnet som uskyldige til dommen faller. Derfor sitter de ikke i fengsel, men i forvaring i domstolens lokaler. Dette føles kanskje urettferdig, når alle vet at de har vært medskyldige i å drepe tusenvis, uttrykte Sovannarom. Men det er viktig at de følger loven og rettssystemet. Selv om det tar lang tid, er de nødt til å gjøre det grundig. De vet ikke enda hva som vil skje med sak 003 og 004.

Bakgrunnen for at de startet opp denne domstolen var å finne ut hvordan folkemordet kunne skje og hvorfor 1,7 million kambodsjanere ble drept. En annen grunn var at de ville forhindre noe lignende fra å skje igjen. Videre ønsker de å sørge for at de unge kjenner til foreldrenes

lidelse og får kunnskap om hva som skjedde. Igjen er altså det å spre kunnskap om folkemordet til de yngre generasjonene et eksplisitt mål for ECCC.

Domstolen har nærmere 400 ansatte. 250 er lokale, mens 130 andre representerer 37 nasjoner. Alt foregår på tre språk; khmer, fransk og engelsk. Sjefen for domstolen er kambodsjaner, mens nestsjefen er internasjonal. Slik fungerer det videre i alle ledd. Sovannarom fortalte tilhørerne at ECCC er opptatt av å spre kunnskap og informasjon til hele landet. Når hele prosessen er ferdig, vil de stenge domstolen.

Til slutt åpnet Sovannarom Dim opp for spørsmål fra salen. En tilhører spurte om rettssaken vil taes opp i skolen. Sovannarom svarte at han tror deler av den skal puttes inn i pensum for 7. klasse, i "highschool" og i "college". Det vil bli for omfattende å ta for seg rettssaken i sin helhet, men noen høydepunkter for å huske hva som skjedde vil bli tatt opp. En annen tilhører reiste seg og sa takk for at de fikk komme, men uttrykket et ønske om å komme tilbake og se når det faktisk foregikk noe i rettssalen. Han var fortvilet og spurte hvorfor rettssaken ikke har startet før nå. Han undret seg over hvorfor de skyldige har fått leve fritt i samfunnet frem til nå. Han mente at denne prosessen har tatt for lang tid. Ieng Sary er allerede død. Hva vil skje om de andre også dør? Hva om dommerne sier at de er uskyldige? Hvem skal da ta ansvaret for at nesten 2 millioner kambodsjanere er døde? De kan se beinrester over hele landet. Tilhøreren uttrykte videre at alle venter på at rettferdigheten skal seire og lurte på hvorfor dette tar så lang tid. Sovannarom svarte at mange har presset på for å få fortgang i saken, men at dommerne sier at det er umulig å arbeide raskere uten å risikere rettssikkerheten. Etter at sluttprosedyrene er ferdige tar det omtrent seks måneder å skrive selve dommen. Det er en komplisert prosess med svært mange dokumenter som skal behandles. Selv om folk mener de er skyldige må de finnes juridisk skyldige før de kan fengsles. Alle vil at de skal dømmes, men det kommer an på bevisene. De tiltalte kan ikke holdes varetektsfengslet i mer enn 3 år uten dom. Det tok dessuten lang tid å bli enige om hvordan domstolen skulle utformes. Prosessen er langt fra perfekt, men alle må samarbeide og man kan bare gjøre så godt man kan. Alle ønsker fred og rettferdighet, men man må sørge for at lovene følges. Hovedmålet for ECCC er forsoning. Sovannarom forklarte at de som ønsket å komme tilbake når rettssaken pågår, kunne kontakte ham for å avtale nytt besøk.

En annen i publikum rakk opp hånden og spurte om det er forbudt å nekte for at folkemordet har funnet sted. Sovannarom svarte at loven ikke nekter folk å si det, og at det er loven som bestemmer hva som er juridisk forbudt. I mange land har man forbud mot fornektning av

Holocaust, men ikke i Kambodsja. I alle fall ikke enda. Sovannarom uttrykte at han håper man i fremtiden kan fokusere på at rettferdigheten har seiret, ikke bare på folkemordet. Det ville være en seier i forsoningsprosessen.

Avslutningsvis fortalte Sovannarom litt om sin egen historie fra Røde Khmer-tiden. Hans egen far var lærer for Dutch. Sovannarom dro opp buksebeinet foran en fullsatt sal og viste arr han selv har på kroppen etter sine opplevelser.

I lunsjpausen etter omvisningen fikk jeg mulighet til å snakke med noen av tilhørerne. Et eldre par fortalte at de synes det er utrolig bra at folket endelig får oppleve rettferdighet, selv om de synes prosessen tar veldig lang tid og virker håpløs. De synes forelesningen var god og lærerik, selv om de skulle ønske at de kunne ha sett rettssaken med egne øyne. De fortalte at de begge har vært i Toul Sleng før, men at de synes det er bra at det er med i besøket så folk får se og høre hva som faktisk hendte med egne øyne og ører. De uttrykte at de tror rettferdigheten vil seire til slutt og de aksepterer at man må følge loven og at det tar tid. Det viktigste er at man oppnår fred og forsoning.

Åtte ungdommer fra en skole var også med på omvisningen sammen med en ”village coordinator”. Noen av dem går på highschool nå, enkelte er nettopp ferdige. Landsbykoordinatoren inviterte dem til å bli med, og fortalte meg at hun synes det er veldig viktig at folk får se og lære hva som har hendt i landet deres. Ingen av elevene hadde vært i domstolen tidligere, heller ikke i Toul Sleng eller på Killing Fields. De fortalte at de synes det er spennende å få være med på dette. De sa videre at de har lært om Røde Khmer på skolen. De brukte læreboken til dokumentasjonssenteret. En jente fortalte at hun hadde om Røde Khmer-historien en time i uka i 12. klasse. Det er det læreplanen krever. De leste høyt i klassen, leste for seg selv, hadde gruppearbeid, klassesamtaler og lekser. De forklarte at de ble bedt om å snakke om det hjemme og med andre i nærmiljøet. Jeg spurte dem videre om de visste noe om tribunalet før de kom til domstolen denne dagen. De svarte at de hadde lært litt om tribunalet fra før, men ikke på skolen. De hadde fulgt med og sett innslag om det på TV. En del av det de lærte på denne omvisningen visste de fra før, men mye var helt nytt for dem. Alle de åtte sa at de tror rettferdigheten vil seire og at det er viktig for fremtiden til Kambodsja at sannheten kommer frem. En av jentene fortalte at hun selv ville bli lærer sånn som meg, og at hun ønsker å undervise elevene sine om dette slik at alle får vite hva som skjedde.

5.1.2 *Sovannarom Dim*

Sovannarom Dim er kambodsjaner og sjef for FNs Public Affairs Section ved ECCC. Han har arbeidet ved ECCC siden mai 2009 og har hovedansvaret for å drive omvisningene for besøkende. Ved mitt besøk i domstolen intervjuet jeg ham om disse omvisningene. Han forklarte meg at de inviterer folk fra hele landet til å komme hit. De har vanligvis to besøk i uken, men flere når det er høringer i domstolen. Så langt har de hatt omvisning for over 200.000 besøkende. I tillegg har de også et ”outreach”-program hvor de reiser rundt til landsbyer og sprer informasjon om rettssaken. Der kan det være så mange som 1000 oppmøtte. Her forteller de også kort om historien generelt, men de kan ikke bryte rettighetene til de tiltalte.

Mange skoleklasser kommer til ECCC for å delta på omvisningene. Elevene spør mye, og det er ofte tydelig at de kan veldig lite fra før. Han forteller dem om forholdene i Kambodsja under Røde Khmer-tiden, og beskriver for eksempel den enorme matmangelen og at de som regel ikke engang hadde ris å spise. Da har han fått spørsmål fra elevene om hvorfor de ikke heller spiste nudler, hvis de ikke hadde ris. Dette mener han gir et godt bilde på hvor lite kunnskap mange av barna har om situasjonen. Mange har hørt litt fra familiene sine før, men det er tydelig at de ikke har hørt detaljerte beskrivelser.

Han fortalte at han tror de fleste forstår hva rettssaken går ut på når de får det forklart. Undersøkelser viser at 80-90% av befolkningen er positive til at rettssaken vil medføre rettferdighet for de overlevende. Allikevel begynner svært mange å bli utålmodige. De lurer på hvorfor det tar så lang tid. Mange spør hvorfor det er nødvendig med en så langvarig rettssak når alle uansett vet at de er skyldige. Han hevdet at slike spørsmål er de desidert mest hyppige fra besøkende. Når det er aktivitet i rettssalen og de besøkende selv kan observere de tiltalte med egne øyne, er det svært mange som gråter eller blir sinte. Dette er fremdeles et særdeles følsomt emne for alle involverte.

Slutthøringene i sak 002 begynte først 16. oktober 2013, rett etter mitt besøk ved domstolen. Han forklarte at de da kom til å ha 400 besøkende hver dag. Dessuten streamer de live fra rettssalen. Ved å spre informasjonen til befolkningen på denne måten mener man at millioner av kambodsjanere nå er oppdatert på rettssaken og hva som foregår. Det kommer til å være over 400 journalister til stede når dommen skal avsies, noe som bidrar til at informasjonen spres til hele verden. De har også en egen radiokanal som sender en time i uken med siste nytt fra domstolen. Dette er nok den metoden som når ut til flest. Få har TV og internett, men

mange har i det minste radio. ECCC er svært opptatt av å forsøke å nå ut til så mange som mulig med nyheter fra domstolen.

Han fortalte videre at det nasjonale rettssystemet får med seg verdifull erfaring fra denne rettssaken. Det vil komme landet til gode på sikt. Om rettsaken vil fortsette etter at dommen faller i sak 002, kommer an på den økonomiske støtten og på hvordan dommen i den pågående saken blir. At mange ser ut til å tro at myndighetene unnlater å betale fordi de selv er redde for å bli involverte i rettssaken, får folk selv får stå til rette for, uttrykte Dim. Selv mente han at det virker ulogisk at myndighetene i utgangspunktet frivillig henvendte seg til FN og ba om hjelp om det var tilfellet.

Etter å ha gått gjennom en lengre periode med fortielse som hovedstrategi, lurte jeg på hvordan det i det hele tatt var mulig å starte opp denne rettssaken i Kambodsja. Sovannarom svarte med et fransk ordtak som han oversatte til "its late, but still on time". Han sa at det var for vanskelig tidligere, men at ofrene fremdeles ønsker rettferdighet. Folk er ikke lenger så redde for konflikt, så tiden er nå moden for å ta tak i fortiden. Majoriteten i landet ønsker sannhet og rettferdighet, selv så lenge etterpå. Det er den eneste veien videre. ECCC spiller en essensiell rolle i forsoningsprosessen, og i en erklæring fra 2002 innebar også FNs målsetning med domstolen forsoning.

5.1.3 Lars Olsen

Lars Olsen er en norsk jurist som arbeider som Legal Communications Officer i FNs Public Affairs Section ved ECCC. Dette innebærer at han fungerer som en slags talsmann for domstolen i forhold til internasjonal presse og besøkende. Olsen fortalte meg at ved siden av å arrangere omvisninger på tribunalet, arrangerer de også forelesninger ved skoler og universiteter for å spre informasjon om tribunalet. Dette innebærer også et slags "crashcourse" i Røde Khmer-historien, men hovedfokuset ligger på de rettslige aspektene ved den pågående rettssaken, ikke historien. Han hevdet at det er varierende hvor mye de unge kan om historien fra før, men at mange kan svært lite. Dette skyldes også delvis at noen av elevene kanskje enda ikke har lært om det på skolen fordi de først lærer om dette i 12. klasse.

Lars Olsen bekreftet at folkemordet har vært fraværende som tema i skolen frem til 2009. Han har hatt inntrykk av at det er dokumentasjonssenteret som har presset myndighetene til å la elevene lære om dette. I 2009 var det også for første gang med spørsmål om Røde Khmer i opptaksprøven til universitetet. Grunnen til at dette har vært fraværende i skolen frem til nå skyldes sannsynligvis den betente situasjonen i landet på 80- og 90-tallet. Olsen uttrykte at

han tror FN selv var involvert i å få det fjernet fra pensum etter valget i 1993 nettopp fordi situasjonen var så betent, slik at man kunne bevare freden. Måten man bekjempet Røde Khmer på, var ved å gi dem amnesti. Ved å legge ned våpnene skulle de slippe forfølgelse. Mange mente på den tiden at man måtte grave fortiden ned og gå videre, og at fokus på denne perioden ville være for belastende. Dessuten tror mange at myndighetene også må ha vært redde for intern granskning.

Videre spurte jeg ham hva han synes om læreboken til dokumentasjonssenteret. Han svarte at han synes den er svært lite kritisk. Den er beskrivende, ikke drøftene. Dette var nok imidlertid nødvendig for å få den godkjent av styresmaktene. ”Boka er rund i kantene,” konkluderte han. Lars hevdet at ”Youk Chhang er sleip som en ål,” og flink til å manipulere de riktige personene for å få støtte for prosjektet sitt. Det har nok vært nødvendig når myndighetene i utgangspunktet var såpass negative.

Som et eksempel på hvor lite folk flest faktisk vet om de historiske forholdene fortalte Olsen meg om den enorme heltedyrkelsen av den tidligere kongen, Sihanouk. Sihanouk var kjent blant folket som ”Father of Peace” og Gudekongen. Da han døde i 2012 var det kaotiske tilstander i Kambodsja. Alle ville vise respekt for kongen, selv de som ikke hadde vært så opptatt av ham når han levde. Folk erklærte at de så ansiktet hans i månen og lignende, og han ble offentlig hedret av alle. Dette var delvis paradoksalt, med tanke på alt det tvilsomme kongen hadde gjort. Olsen la til at det riktignok forekom en viss form for kulturelt press til å vise kongen respekt, men at mange virket helt oppriktige i sin dyrkelse. Kong Sihanouk har allikevel, til tross for sin uberegnelighet i sine politiske manøvrer, fungert som en samlende kraft for folket.¹⁴² Valget som ble avholdt i sommer var det første valget etter Sihanouks død, og den politiske situasjonen i dag er nettopp derfor mer kritisk enn på lenge. Den nåværende kongen har ikke på langt nær den samme statusen som sin far, og har derfor ikke den samme muligheten til å påvirke folket. Utdanning var for øvrig ikke en sentral faktor i valgkampen, ifølge Lars.

I forhold til om det snakkes om egne opplevelser og minner fra Røde Khmer-tiden i de kambodsjanske hjem, hevdet Lars at det har foregått en holdningsendring. Før snakket man nesten ikke om dette overhodet innad i familien, men det er ikke lenger like tabu å snakke om det.

---

¹⁴² Bratberg, 2012

Lars bekreftet at samfunnet i stor grad er preget av korrupsjon, også innenfor skolesystemet og rettssystemet. Han hevdet også at det har forekommet valgfusk ved det nasjonale valget. Allikevel uttrykte han at han tror folket har tiltro til tribunalet. ECCC er opptatt av å spre informasjon til så store deler av befolkningen som mulig, og folk ser slik at alt går grundig og ordentlig for seg. Enkelte begynner imidlertid å bli utålmodige fordi de mener at prosessen har tatt for lang tid. Det hjelper ikke at de kambodsjanske ansatte har vært i streik flere ganger fordi de ikke får lønn. De nasjonale lønningene skal bli betalt av myndighetene, som flere ganger har unnlatt å betale. Mange mener myndighetene prøver å stikke kjepper i hjulene for tribunalet fordi myndighetene frykter at deres egen fortid i Røde Khmer skal komme i søkelyset, særlig i forbindelse med de nye sakene som er under etterforskning. Selv om Kambodsja fremdeles føles litt som et diktatur, fremhevet Lars også at myndighetene ikke har kontroll over absolutt alt. Nettopp fordi det kom som en overraskelse på myndighetene at opposisjonspartiet, CNRP, fikk så stor oppslutning ved valget. ”Men det fantes en tid jeg ikke trodde det foregikk noe i Kambodsja styresmaktene ikke visste om,” sa han.

Nettopp derfor ble han ikke overrasket når jeg fortalte at enkelte av lærerne jeg snakket med virket nølende til å være kritiske til læreplanen og myndighetene. ”Det er ikke er rart, situasjonen er generelt svært anspent. De er redde for konsekvenser,” sa han. Dessuten påpeket han at det i asiatiske kulturer ikke er samme oppfordring til kritisk tenkning som i Vesten. Mange er nok svært faglig flinke, men man ligger langt etter Vesten i fokus på å fostre selvstendig tenkende og kritiske individer. ”Kanskje er man redde for hva som vil skje om folk begynner å tenke for mye selv,” undret han.

5.1.4 ECCC's betydning

Alle inntrykk fra ECCC, både i form av intervjuer med ansatte, omvisningen og målsetningene formulert på deres egen nettside, viser at tribunalet har svært stort fokus på å spre informasjon om rettssaken til folket. I mange tilfeller innebærer dette også å snakke om de historiske omstendighetene rundt folkemordet. Slik sett er ECCC utvilsomt en viktig aktør med tanke på hvilken kunnskap om folkemordet som spres til befolkningen. Å spre denne kunnskapen til de yngre generasjonene er videre et mål i seg selv for tribunalet. Det ser også ut til å være en målsetning for dem at stoff om rettssaken på sikt skal innlemmes i læreplanen. Derfor kan man karakterisere ECCC som en sentral aktør innen folkemordsundervisning i utvidet forstand.

Spørsmålene fra de besøkende ved ECCC gir sannsynligvis et forholdsvis representativt bilde på hvilke forkunnskaper folk flest har om folkemordet og rettssaken. Med over 200.000 besøkende ved domstolen, i tillegg til det store antallet som nåes gjennom ”outreach”-programmet, skoleforelesninger, og ECCCs egne radiosendinger, når de ut til en forholdsvis stor del av befolkningen. Mange har fått med seg en del om rettssaken fra internett, TV eller radio, men mye tyder på at særlig mange av de unge kan lite om historien fra før. Nettopp derfor ser man viktigheten av den nyoppstartede folkemordsundervisningen.

Et kjernesporsmål som går igjen blant de besøkende er hvorfor rettsprosessen har tatt så lang tid. Dette stemmer også overens med min egen opplevelse av folkets holdninger til rettssaken. Situasjonen i Kambodsja var lenge så ømfintlig at mange mente at den beste strategien for å bevare freden var å grave fortiden ned og ikke snakke om den, i tråd med det Stugu definerer som en fortielsesstrategi for å håndtere en vanskelig fortid.¹⁴³ Dette førte også til at alt stoff om Røde Khmer ble fjernet fra skolebøker og læreplaner. FN skal selv ha vært involvert i denne prosessen. Dette underbygges av Lintons påstand om at de dårlige resultatene fra myndighetenes feilslåtte forsonings-kampanje på 90-tallet i kombinasjon med den utbredte mistilliten til dagens politiske styre, ser ut til å ha ført til at befolkningen nå har mer tillitt til en forsoningsprosess som går nedenfra og opp og ikke styres av myndighetene. Enkelte mener til og med at myndighetene er redde for at et harmonisk Kambodsja med sosialt samhold ville forene borgerne nettopp mot det sittende styres autoritære makthåndhevelse.¹⁴⁴

Videre tok det lang tid for de kambodsjanske myndighetene og FN og komme til enighet om hvordan domstolen skulle organiseres. Linton hevder imidlertid at myndighetene var relativt passive i denne prosessen og at det var FN selv som tok initiativet.¹⁴⁵ Den omstendelige måten domstolen er organisert på med en rekke nivåer av rettsinstanser, kravene om rettssikkerhet og grundig bevisføring, samt domstolens trespråklige karakter, sørger til sammen for at prosessen videre har tatt lang tid. Tid kan samtidig ha vært en nøkkelfaktor til at rettssaken i det hele tatt har blitt mulig. Tidligere var det for vanskelig å ta tak i disse hendelsene, samtidig som folk nå ikke er like redde for at det atter en gang skal blusse opp konflikter i samfunnet om man snakker om dette.

Det ser imidlertid ut til at folk i dag har tiltro til at tribunalet vil bringe med seg forsoning og rettferdighet. Kambodsjas rettssystem er i stor grad preget av korrupsjon, men denne FN-

---

¹⁴³ Stugu, 2008:119

¹⁴⁴ Linton, 2004:18

¹⁴⁵ Linton, 2004:13

støttede domstolen har ifølge undersøkelser 80-90% støtte blant folket, kanskje nettopp på grunn av sin grundighet. Dessuten er det utvilsomt et pluss for Kambodsjas eget rettssystem å få denne ballasten.

Spørsmålet om hvorvidt myndighetene bevisst forsøker å bremse fremgangen i rettssaken ved å unnlate å betale de nasjonalt ansatte fordi de er redde for å selv bli involvert i en videre granskning, er omstridt. Svært mange ser ut til å støtte opp under denne oppfatningen, mens andre mener det virker ulogisk at myndighetene selv henvendte seg til FN og ba om hjelp til å gjennomføre rettssaken om det var tilfellet, selv om dette kanskje ikke er tilfellet. Olsen hevder på den annen side at Kambodsja fremdeles på mange måter minner om et diktatur der myndighetene fremdeles har stor grad av kontroll. Han hevder også at det er naturlig at lærere frykter for hva de kan si i klasserommet med tanke på graden av kontroll myndighetene utøver.

Som i de fleste andre situasjoner jeg har observert i tilknytning til denne studien av folkemordsundervisningen, er det tydelig at det også her er mange følelser involvert. Menneskene som besøkte domstolen mens jeg var der reagerte tidvis med sorg og frustrasjon, og så ut til å ha store forventninger om å få se de tiltalte med egne øyne. Kanskje er det en måte å virkeliggjøre historien på for seg selv, så mange år etter. Eller kanskje er det en måte å legge det bak seg på ved å se disse menneskene i øynene. Folk har sterke formeninger om hvilken type straff disse forbryterne burde få, og ønsker å se dem straffet så raskt som mulig. Allikevel uttrykker de et sterkt håp om at rettferdigheten denne rettssaken forhåpentligvis vil bringe med seg vil være et essensielt steg på veien mot forsoning, og aksepterer at prosessen er tidkrevende så lenge rettferdigheten seirer til slutt.

5.2 Dokumentasjonssenteret

Dokumentasjonssenteret er en uavhengig forskningsinstitusjon som har arbeidet med å dokumentere folkemordet siden 1995 under ledelse av senterets grunnlegger og direktør, Youk Chhang. De første årene fungerte senteret som et feltkontor for Yale University's Cambodian Genocide Program med støtte fra amerikanske myndigheter.¹⁴⁶ Youk Chhang var selv med på å drive kampanjen for å få amerikanske myndigheter til å støtte opp om kampen for å straffeforfølge de skyldige mens han studerte i USA. I 1997 ble senteret selvstendig og det opererer i dag som en uavhengig institusjon med støtte fra myndigheter over hele verden.

---

¹⁴⁶ Dc-cam, 2013

Senteret har 45 ansatte og arbeider med en rekke ulike prosjekter under slagordet "memory and justice".¹⁴⁷ Som innehavere av verdens største database om Røde Khmer ønsker de å dokumentere overgrepene som ble begått for ettertiden.¹⁴⁸ Gjennom sitt enorme arkiv av intervjuer og dokumenter søker dokumentasjonssenteret å tjene som folkets stemme i forsoningsprosessen. Et av prosjektene deres har vært å hjelpe til i prosessen med å straffeforfølge de skyldige ved å fremskaffe tusenvis av transkriberte intervjuer med overlevende etter folkemordet. Disse har blitt benyttet som bevismateriale i rettssaken mot tidligere Røde Khmer-ledere, og statsadvokat Robert Petit ved ECCC uttalte ved rettssakens begynnelse at "we are the logical conclusion to Youk Chhangs work".¹⁴⁹ Youk Chhang ble utnevnt som en av verdens 100 mest innflytelsesrike mennesker av Time Magazine i 2007, og tidligere senator John Kerry skriver at de 600.000 sidene med dokumentasjon, kartene over 20.000 massegraver og de 4000 transkriberte intervjuene senteret har fremskaffet, er et vitnesbyrd på Chhangs overbevisning: "there is no future without making peace with the past".¹⁵⁰

Et av senterets andre prosjekter er folkeopplysning, blant annet i form av forelesninger, samarbeid med flere av de største folkemords-museene i Phnom Penh, radiosendinger, utgivelse av et eget månedlig magasin og dokumentarfilmer. Videre driver de med kursing av frivillige organisasjoner om menneskerettigheter og rettssystemet, assistering av tusenvis av offere som ønsker å delta i rettssaken, veiledning og støtte til torturoffere, samt å støtte opp om vitenskapelige utgivelser om folkemordet. Sist, men ikke minst, har senteret de siste ti årene arbeidet med sitt massive Genocide Education Project.¹⁵¹ Det er dette prosjektet jeg vil fokusere på her.

The Genocide Education Project ble startet opp av dokumentasjonssenteret i 2002. På nettsidene sine skriver senteret at den opprinnelige målsetningen for prosjektet var:

"This project will seek to enhance the capabilities of teachers and the Ministry of Education to convey the regime's history through the provision of ideas, materials, recommendations on curricula, a short text on Democratic Kampuchea, and a collection of survivors' stories."¹⁵²

I følge dokumentasjonssenteret hadde myndighetene såpass mange presserende

---

¹⁴⁷ Dc-cam, 2013

¹⁴⁸ Dc-cam, 2013

¹⁴⁹ Eads, 2010

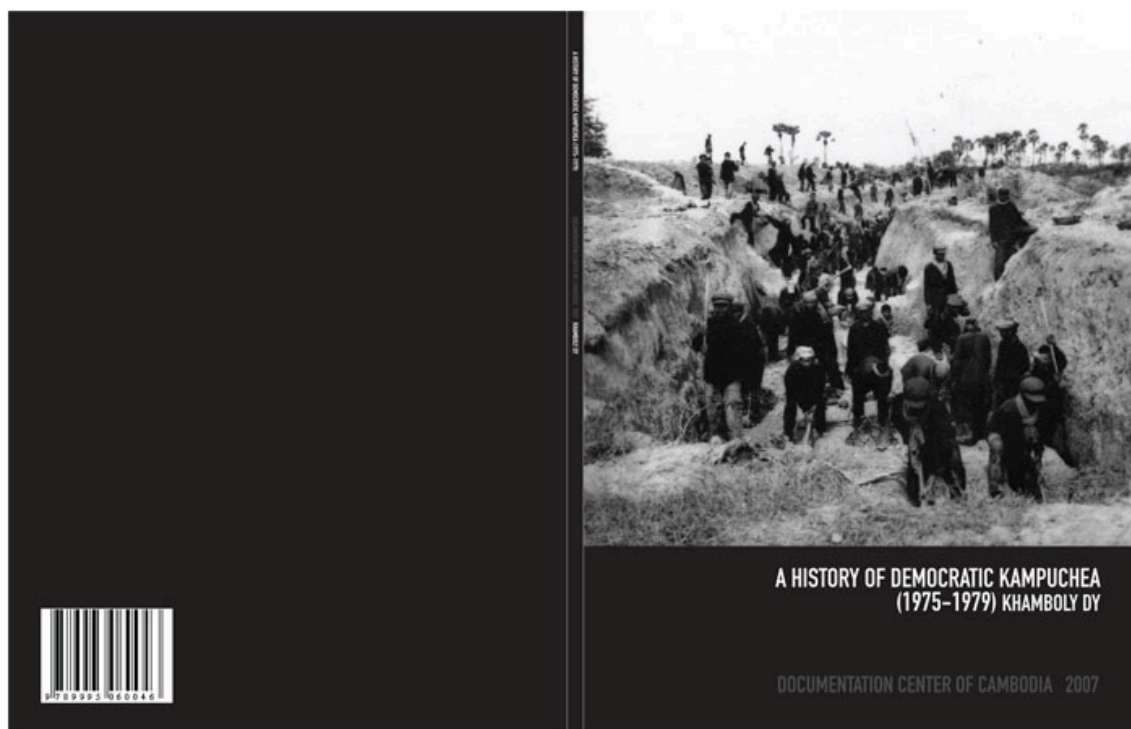
¹⁵⁰ Kerry, 2007

¹⁵¹ Dc-cam, 2013

¹⁵² Dc-cam, 2013

samfunnsproblemer å ta tak i at det var få ressurser igjen til å utvikle en god folkemordsundervisning. Derfor kom senteret på banen for å bistå myndighetene i dette arbeidet. Drivkraften bak prosjektet kom også i stor grad fra resultatene av dokumentasjonssenterets spørreundersøkelse og samarbeid med Suzannah Linton fra 2002-2004 hvor en av implikasjonene for forsoning var viktigheten av utdanning (se kapittel 3).

Ved dokumentasjonssenteret ble det bestemt at man ville skrive en lærebok for skoleelever om emnet, den første i sitt slag. Forfatteren av læreboken, Khamboly Dy, skriver dette om ideen bak læreboken: "To introduce KR history into high school classrooms in Cambodia, producing a short, simple, accurate, unbiased, and understandable textbook of the history of Democratic Kampuchea is the first crucial step."¹⁵³ Det hadde vært skrevet mye om folkemordet tidligere, men alle bøker og publikasjoner om emnet var skrevet av utenlandske forskere på andre språk, og var derfor relativt utilgjengelige for kambodsjanske skoleelever.¹⁵⁴ Derfor så dokumentasjonssenteret det som sin første og viktigste oppgave å få skrevet en mer kortfattet lærebok på khmer, og valgte nettopp derfor også en kambodsjansk forfatter.

Figur 15: Læreboken "A history of Democratic Kampuchea" av Khamboly Dy.¹⁵⁵

¹⁵³ Dc-cam, 2013

¹⁵⁴ Dc-cam, 2013

¹⁵⁵ Dc-cam, 2013

Læreboken "A history of Democratic Kampuchea" var ferdig i 2007. Den engelske versjonen er på 73 sider, mens den på khmer er på 100 sider.¹⁵⁶ Den engelske utgaven består av 11 kapitler, og omhandler i korte trekk informasjon om organiseringen av Røde Khmer og deres regime, deres strategier og planer, sikkerhetssystem, litt om folks dagligliv under Democratic Kampuchea og hvordan sikkerhetsfengselet S-21 var organisert. Det fortelles også kort om årsakene til at Røde Khmer lyktes i å overta makten og hva som skjedde i årene etter 1979.

I tillegg publiserte dokumentasjonssenteret en lærerveiledning i 2009. Samme år begynte de også å arrangere såkalte "teacher training workshops", her omtalt som lærerseminarer, hvor historielærere får opplæring i undervisningsmetoder og læremateriell. I en e-post forteller Youk Chhang at de fra 2009 til i dag har kurset over 3000 lærere, og med støtte fra USA og Belgia printet og distribuert over 500.000 lærebøker til skoler over hele landet.¹⁵⁷

Videre fremholder han folkemordsundervisning som den mest effektive måten å forhindre folkemord i fremtiden på. Ved å rette søkelyset mot diskriminering, rasisme, mobbing og andre umenneskelige handlinger som kan skape grobunn for å legitimere vold og overgrep mot medmennesker, vil man kunne fjerne ugresset ved roten, hevder han.

Folkemordsundervisning vil være den naturlige metoden for å institusjonalisere en kultur som verdsetter menneskerettigheter, samt oppnår og opprettholder forsoning, bevarer minnene fra fortiden og trener empati hos det enkelte individ. I denne sammenhengen vil det være fornuftig å se til eksempler fra andre post-konflikt-nasjoner, og særlig erfaringene etter Holocaust har vært essensielle for å oppfatte viktigheten av menneskerettigheter og historisk empati. For å være virkelig effektiv, bør imidlertid folkemordsundervisningen utvikles lokalt. En lokalt utviklet læreplan vil harmonere med lokal kultur, lokale undervisningstradisjoner og lokal historie. En folkemordsundervisning direkte importert fra utlandet, basert på en fremmed historie, kultur og pedagogikk, vil potensielt sett kunne skape en fremmedgjøring og et fiendtlig klima som vil kunne stimulere til hatefulle handlinger. Sann verdsetting av menneskerettigheter, empati og mangfold vil kun kunne internaliseres når individet får frihet til å lære på egenhånd. God folkemordsundervisning er derfor skapt *med og av*, ikke *for*, samfunnet den skal gjennomføres i.¹⁵⁸

På dokumentasjonssenterets hjemmesider skriver Kahmboly Dy om tankene bak prosjektet og

---

¹⁵⁶ Dc-cam, 2013

¹⁵⁷ I e-post fra Youk Chhang, datert 10.03.14

¹⁵⁸ Hele dette avsnittet er basert på e-post fra Youk Chhang, datert 10.03.14

viktigheten av folkemordsundervisning.¹⁵⁹ Ifølge Dy har folkemordsundervisningen en rekke viktige funksjoner. En slik undervisning kan forhindre folkemord i fremtiden, stimulere forsoning og øke bevisstheten rundt rettferdighet og moral. Han hevder at de unge må forstå *hvordan* og *hvorfor* dette kunne skje for å kunne ta lærdom av konsekvensene det har hatt for generasjonene av kambodsjanere som har følt ettervirkningene på kroppen. Ved å undervise om folkemordet vil man sørge for at kunnskapen om hva som hendte ikke går tapt, samtidig som det vil fremme demokrati og lovlighet og forhindre vold og brudd på menneskerettighetene. Han slår fast at ingen har rett til å frata de unge fortiden som tilhører Kambodsjas kollektive hukommelse, og at man bare ved å forstå fortiden har mulighet til å utvikle nasjonen for fremtiden.

5.2.1 Observasjon av lærerseminar

Jeg ble invitert av dokumentasjonssenteret til å delta på et av lærerseminarene de holder rundt omkring i landet for å kurse historielærere i undervisningsmetoder og undervisningsmateriell knyttet til folkemordsundervisningen. Kurset fant sted i provinsen Kampong Cham, en firetimers kjøretur nordøst for Phnom Penh.

Det var over 100 lærere med på kurset. De arbeidet på ulike måter gjennom uken, men gruppen var delt i fem mindre grupper med rundt 20 i hver gruppe som ble plassert i hvert sitt klasserom. De ulike kurslederne ledet ulike aktiviteter i gruppene og rullerte sin plassering slik at alle gruppene til slutt hadde gått gjennom det samme. Hver dag hadde de en lengre økt de brukte på å demonstrere ulike undervisningsmetoder de ble instruert i for hverandre. Disse innebar blant annet rollespill, diskusjoner, gruppearbeid, presentasjoner, oppgaveskriving osv. Deler av dagene var lærerne samlet i en større forelesningssal hvor de fikk ulike foredrag.

Noe av det første jeg fikk bli med på var et felles foredrag hvor Kok-Thay Eng, visedirektør ved DC-cam, fortalte om folkemord i mer generell betydning. Han fortalte om ulike faser og forutsetninger for folkemord, ulike definisjoner på folkemord og om noen rettsoppgjør andre steder i verden. Han stilte tidvis spørsmål til salen og åpnet for spørsmål fra publikum. Da han spurte om noen kunne gi han en definisjon på folkemord, fikk han tre svar. En svarte at folkemord er når noen planlegger å ødelegge en nasjon, en annen sa at folkemord vil si å systematisk utrydde en spesiell gruppe av samfunnet, mens en tredje svarte at det vil si å drepe mennesker uten noen logisk eller fornuftig grunn. De tre fikk bekreftet at de var inne på noe, før han fortalte videre om den lovmessige definisjonen av folkemord.

---

¹⁵⁹ Dc-cam, 2013

Videre snakket Kok-Thay Eng om tribunalet og de ulike rettssakene. Han spurte først hva tilhørerne visste om tribunalet fra før. En mann svarte at mannen som er kjent som Duch har blitt dømt, og en annen sa at han trodde at det både er nasjonale og internasjonale dommere ved domstolen. Mange uttrykket frustrasjon over hvorfor ikke flere er tiltalt og hvorfor prosessen tar så lang tid. Kok-Thay Eng svarte med eksempler etter 2. verdenskrig hvor de skyldige ble tatt mer eller mindre med en gang. I Kambodsja er situasjonen mer komplisert. Det har gått såpass lang tid at bevisene ikke lenger er like tydelige. Dessuten var det umulig for det kambodsjsanske rettsvesenet å behandle denne saken uten hjelp utenfra, da man ikke hadde erfaring med denne typen saker med så enormt bevismateriale og strenge krav til rettssikkerhet. Den tilsvarende rettssaken i Jugoslavia har pågått siden 1993 og fremdeles ikke er avsluttet. En mann reiste seg og spurte hvorfor de ikke bare kunne gjøre som de gjorde med Saddam Hussein, henrette ham på stedet. Kok-Thay Eng svarte at situasjonen i Kambodsja er veldig annerledes og at irakiske myndigheter dømte Hussein uten å henvende seg til det internasjonale samfunnet.

Inntrykket man sitter igjen med etter å ha hørt kommentarene fra tilhørerne er for det første at kunnskapen de har om rettssaken og rettssystemet er begrenset. De uttrykker stor frustrasjon over at ikke flere blir straffet, at straffene er for milde og at prosessen tar for lang tid. Dette er naturligvis forståelig når man tenker på hvor enorme konsekvenser disse forbrytelsene har resultert i for hele det kambodsjsanske folket, men vil samtidig være et tankekors når man tenker på at det er nettopp disse lærerne som skal ut i skolen og undervise om rettssaken og rettssystemet.

I en av gruppetimene jeg observerte fikk vi se at lærerne ble kurset i hvordan de skulle snakke med tidsvitner foran klassen. De hadde rollespill der noen skulle være lærere og andre være tidsvitner, og demonstrerte hvordan man burde gå frem i klasserommet. Lærerne var aktive og kom med kommentarer og spørsmål.

I en annen time lærte de om torturfengselet Toul Sleng, eller S-21. Timen var ledet av Khamboly Dy, forfatteren av læreboken "A history of Democratic Kampuchea". Han gikk gjennom kapittelet i boken som handler om S-21 og gav i tillegg en hel del utfyllende informasjon. Kursdeltagerne spurte mange spørsmål, om blant annet hvorfor fengselet hadde nummer 21 og lignende. Khamboly Dy viste dem dokumenter fra fengselet, bilder og videoer for å gi dem utfyllende kunnskap. Videre fortalte han om Røde Khmer-ledere som flyktet til

Vietnam, deriblant nåværende statsminister Hun Sen. Han spurte deretter tilhørerne hva de ville forandret i Kambodsja om de var statsministere. Flere sa at de synes dette var et vanskelig og abstrakt spørsmål, mens andre svarte at de ville gjort det politiske systemet bedre og holdt seg mer på nivå med folket. En reiste seg opp og spurte om hvem Røde Khmer hadde tenkt til at skulle drive landet fremover om de drepte alle. Khamboly Dy svarte at Røde Khmer fulgte den kinesiske maoistiske modellen for kommunisme i en mye mer ekstrem form, men la til at han var enig i at det virket lite gjennomtenkt i lengden om de hadde fått styre videre og drepe enda flere. En annen stilte spørsmål ved hvorfor FN ikke grep inn tidligere om de visste hvordan situasjonen var i Kambodsja. Dy svarte at FN hovedsakelig var influert av Kina, Sovjetunionen, Storbritannia og USA. Kina hadde et brorskapsforhold til Røde Khmer og ville garantert ikke at FN skulle gripe inn, det samme gjaldt USA som nettopp hadde trukket seg ut av den indokinesiske halvøy og ikke ville blande seg. Dessuten eksisterte det få klare beviser for utenforstående om hva som virkelig foregikk i Kambodsja.

Disse gruppetimene demonstrerte at deltagerne hadde et stort engasjement og var aktive og interesserte i å lære. Jeg fikk inntrykk av at alle lærerne jeg snakket med på lærerseminaret synes disse kursene var nyttige, og de fortalte at de lærte mye de ikke visste fra før. En av lærerne på kurset fortalte imidlertid at han egentlig ikke hadde lyst til å jobbe som lærer, og at det var skolen han jobber på som tvang ham til å delta på dette kurset. Det vil kanskje være problematisk med tanke på lærernes motivasjon om lærerne ikke selv får velge om de vil delta på kurset eller ikke.

Selv om mange var positive til selve lærerseminaret, var det en relativt følelsesladet stemning på dette lærerkurset. Det var over 100 historielærere fra distriktet tilstede for å lære mer om sin egen historie. Mange av deltakerne var yngre lærere som selv er en del av den generasjonen som ikke har fått undervisning om dette emnet i sin egen skolegang, og derfor ikke har særlig mye kunnskap om hva som faktisk skjedd og hvorfor. Vel så mange av lærerne var på den annen side gamle nok til å selv ha levd under denne fatale perioden i landets historie. Dette gjorde det selvsagt komplisert for kurslederne å legge opp løpet på en måte som favnet om alles forkunnskaper og behov. Det så imidlertid ut til at de har lagt opp en del økter hvor de lærerne som faktisk hadde egne opplevelser fra denne tiden selv kunne dele av sine erfaringer og kunnskaper med de yngre. Mange av dem hadde naturlig nok problemer med å forholde seg saklige til stoffet og uttrykket i flere tilfeller et stort sinne, frustrasjon og sorg. Flere gråt under forelesninger om torturfengslene, arbeidsforholdene og dødsmerkene. Enkelte var sinte og mente fremstillingen i boken var for nyansert og ikke la

nok vekt på lidelsen blant folket. Noen følte at det var for tungt å skulle undervise om dette så personlig opprivende emnet, og uttrykte at de ikke ønsket å undervise om det.

En kvinne kom dessuten opp til kursleder Khamboly Dy under kurset og ba om hjelp til å finne ut hva som hadde hendt med hennes egen far. Familien hennes antok selvsagt at han var død siden de ikke hadde hørt noe fra ham siden sent på 70-tallet, men det dukker fremdeles opp historier i media hvor familier finner igjen antatt avdøde familiemedlemmer som har flyktet og flyttet til andre land og aldri har klart å oppspore sine levende slektninger. Dokumentasjonssenteret har siden 1995 samlet dokumentasjon fra vitner og åsteder for å sikre at perioden er så godt dokumentert som mulig for ettertiden. De har derfor enorme databaser og arkiver med navn og bilder over mennesker som ble drept. Khamboly Dy utførte et søk på sin medbrakte PC og klarte faktisk å finne navnet til faren hennes. Det viste seg at han hadde blitt henrettet i et av Røde Khmers mange torturfengsler i et av regimets siste år ved makten. Kvinnen reagerte selvsagt svært sterkt på å få se et bilde av sin henrettede far som ingen hadde visst hva hendte med på over 30 år. Hun uttrykte at hun syntes det var for vanskelig for henne å undervise om dette og at hun ønsket å slutte å arbeide som historielærer. Hva som hende videre med kvinnen vet jeg ikke, men historien uttrykker en av de største utfordringene med dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. Det er rett og slett et svært følsomt emne som man kanskje ikke kan kreve at alle skal klare å undervise om. Til tross for all sin personlige sorg uttrykte imidlertid det store flertallet av lærerne at de ønsket å undervise om emnet fordi de mente det var ekstremt viktig for samfunnets utvikling at alle fikk vite hva som hendte slik at noe lignende aldri kan skje igjen.

5.2.2 Khamboly Dy

Khamboly Dy, forfatteren av læreboken "A History of Democratic Kampuchea", innvilget meg senere et møte i Phnom Penh hvor jeg fikk intervju ham om lærerseminarene og senterets Genocide Education Project. Han fortalte at han startet arbeidet med å skrive den nye læreboken i 2004. Arbeidet med å få Genocide Education Project i gang var en vanskelig prosess. "Men Youk hadde gode forbindelser til myndighetene og dc-cam var en etablert og kjent organisasjon, ellers ville det aldri gått," forklarte han. Før han begynte arbeidet med boken arbeidet han med å dokumentere folkemordet på dc-cam. Han hadde derfor intervjuet svært mange kambodsjanere om deres opplevelser og hadde god kunnskap om historien. Først var planen at David Chandler, som har skrevet mange fagbøker om folkemordet i Kambodsja, skulle skrive boken, men de ble enige om at det var best at en kambodsjaner skrev. Youk Chhang spurte om Khamboly var interessert. Selv var han uerfaren som forfatter, men hadde

lang erfaring med å samle inn dokumentasjon for dokumentasjonssenteret. ”Dessuten følte jeg en stor motivasjon for å bidra til å hjelpe landet mitt,” sa han.

De to hovedkildene hans i arbeidet med å skrive boken var originale Røde Khmer-dokumenter og intervjuer. ”Jeg fikk hjelp av både nasjonale og internasjonale forskere, selv om vi bare hadde en nasjonal ekspert som våget å hjelpe meg med boken,” sa han. Alle andre avslo prosjektet på grunn av politiske årsaker. De trodde ikke på at boken ville innlemmes i læreplanen. De trodde ikke på at myndighetene ville godkjenne prosjektet. Når han møter dem i dag forteller han dem at de fremdeles kan jobbe med prosjektet om de vil.

Å skulle presentere en så komplisert historie på såpass liten plass var en stor utfordring. Det var vanskelig å få med alt, og å avgjøre hva som var det viktigste. Han er dessuten selv født etter 1979, noe som kanskje gjorde det ekstra vanskelig for ham. Han fortalte at han startet med å gå gjennom veldig mye dokumentasjon og at han konsulterte med mange andre, historikere og forfattere, blant annet David Chandler. De kambodsjanske bøkene som er skrevet om emnet tidligere er overlevelseshistorier, ikke historiske tekster, og kan derfor ikke brukes som kilder. De er skrevet med følelser og etter hukommelsen. Han ville ha en faglig fremstilling og har derfor ikke basert seg på disse overlevelseshistoriene i stor grad, men har med noen utdrag fra vitner for å levendegjøre historien.

Han fortalte at alle sa at boken var for lang. Selv mener han den er for kort. Han opplevde det som umulig å få med alle nyanser, både forhistorien og alt som har skjedd senere. Derfor ble han nødt til å forenkle litt. Han har derfor vært opptatt av at lærerne må supplere læreboken i klasserommet med tidsvitner og annet materiale, som filmer og massegraver i nærmiljøet. Dette er nødvendig for at elevene skal få en mer helhetlig forståelse, og de vektlegger derfor dette i stor grad i lærerveiledningen og på lærerkursene.

Når det kommer til selve lærerseminarene, fortalte Khamboly at han har vært med på absolutt alle kursene de har arrangert. De har brukt det samme materialet og det samme programmet med små modifikasjoner siden de startet opp. ”Vi har selvsagt ulike gjesteforelesere, men ellers tror jeg alt er likt,” sa han. Før de startet opp ”community-training”, slik som den jeg var med på i Kampong Cham, trente de opp nasjonale kurslederne. De har 24 nasjonale kursledere fra Ministry of Education og 15 fra dc-cam. Disse 39 nasjonale kurslederne lærte i sin tur opp 180 provinsielle kursledere som deretter har samarbeidet med de nasjonale kurslederne om å lære opp ”community-teachers” i alle provinser. ”Dette er et system

Ministry of Education ville bruke, og vi ønsket å respektere dem ved å bruke de administrative prosedyrene de ønsket,” fortalte han. I utgangspunktet hadde senteret hatt nok folk selv til å lede kursene, og de trengte egentlig ikke ekstra personell fra Ministry of Education. ”De har begrenset med kunnskap og motivasjon til å utvikle prosjektet til et tilfredstillende nivå,” uttrykte han.

Etter å selv ha observert hvordan disse kursene arrangeres spurte jeg ham hva han synes er utfordringene med å arrangere disse lærerseminarene. Han fortalte at han ser to hovedutfordringer. Den ene er utfordringer med lærernes forutsetninger til å undervise tilfredsstillende om dette emnet. Hvert kurs og hvert klasserom har den typiske intelligente studenten, den pratsomme studenten og den som utfordrer læreren. For å ha kontroll over interaksjonen i klasserommet og klasseromsdiskusjonen kreves en lærer som har tro på seg selv. For å oppnå denne tryggheten og selvtilliten må læreren ha tilstrekkelig kunnskap, både når det gjelder historien og metodene. De må bygge opp trygghet hos seg selv før de kan kontrollere klasseromssituasjonen. ”Dette er en utfordring for lærerne, i alle fall mange av dem,” fortalte han. Den andre hovedutfordringen kalte han en ”content challenge”, eller anvendelsen av undervisningsmetodene i klasserommet. Svært mange av kursdeltagerne uttrykker at de vil ha problemer med å anvende de elevsentrerte metodene i lærerveiledningen. Det skyldes i stor grad at lærerstyrt undervisningen har dominert i Kambodsja i mange år.

Dette gjelder også de nasjonale kurslederne fra Ministry of Education. De fortsetter å holde på de gamle metodene med muntlig overføring, og ser ikke verdien av moderne undervisningsmetoder som gir elevene større mulighet til å analysere og evaluere den historiske kompleksiteten. Tradisjonelt sett har den kambodsjanske læreren vært konge av klasserommet og har kontroll over alt. De kontrollerer måten elevene tenker på og de kontrollerer elevenes kunnskaper. Khamboly hevdet at han ikke synes de bør ha den typen kontroll i klasserommet. De bør la elevene utfordre dem gjennom for eksempel sokratiske spørsmål. Om man ikke vet svaret er det greit å si at man ikke vet.

I tillegg til at mange av kursdeltagerne selv har opplevd denne perioden, er denne tematikken noe absolutt alle på en eller annen måte er påvirket av. For mange av lærerne er det hardt psykologisk sett å lære om folkemordet. Han fortalte meg om en dame i Battambang som en av de første kursdagene fortalte ham at hun ikke holdt ut denne historien. Hun sa at det brakte tilbake alle minnene om hennes egen lidelser under Røde Khmer. Hun prøvde å trøste seg selv

ved å tenke at hun bare skulle være en elev og motta informasjon, men hun syntes dette var svært krevende. Videre henviste han til hendelsen i Kampong Cham (se kap 5.2.1). ”Det er også derfor vi har med en psykiater på kursene, for å forelese om de mentale problemene og PTSD,” la han til.

Mange av lærerne jeg snakket med sa at de lærte mye nytt på disse kursene. Jeg spurte derfor Dy om han opplever at de ikke kan så mye fra før. ”Ja, spesielt de yngre lærerne har manglende kunnskap om historien,” svarte han. De eldre lærerne har derimot personlige erfaringer fra denne perioden, noe som er en verdifull kunnskap når de skal undervise om dette selv. Dette er en kompetanse de yngre lærerne mangler. Både de eldre og de yngre lærer imidlertid mye nytt når det gjelder undervisningsmetoder. ”Jeg har observert 78 ’secondary schools’ i 24 provinser, og kunne ikke se noe særlig elevsentrert undervisning,” forklarte han. Opplæringen på lærerkursene lærer dem elevsentrerte metoder som for eksempel bruk av sokratiske spørsmål som ikke har riktige eller gale svar, men som er ment å besvares med resonering og logikk, svar som krever en tankeprosess. Elevene lærer mer når de skaper kunnskapen selv, ikke bare mottar informasjonen fra læreren.

På lærerкурset observert jeg at kurslederne øvde på å gjennomføre slike undervisningsmetoder med lærerne, men spørsmålet man kan stille seg er hvorvidt disse oppleggene fungerer når lærerne skal gjennomføre dem med sine egne elever. Jeg spurte derfor Khamboly hvordan han tror metodene fungerer ute i skolen. ”Jeg tror ikke metodene de lærer på lærerkursene nødvendigvis fungerer bra i klasserommet på grunn av en rekke årsaker,” svarer han. En første faktor han pekte på var lærernes motivasjon. De har så dårlig lønn at de ikke har tid til å bruke tid på planlegging og bruker all ledig tid på egne bedrifter. Videre har særlig de avsidesliggende skolene stor mangel på utstyr som forhindrer at de kan benytte seg av for eksempel film og bildefremvisning som læremidler. For det andre er utdanningssystemet i Kambodsja problematisk. Mange skoler mangler kvalifiserte lærere og på mange skoler har de for få lærere, slik at hver lærer må undervise i mange fag. Dette er ikke positivt for elevene. Å bruke de elevsentrerte metodene i klasserommet blir derfor en stor utfordring for lærerne. For å kunne anvende metodene de lærer tilfredsstillende, kreves derfor en endring i utdanningssystemet.

Videre fortalte Khamboly Dy at myndighetene har implementert deler av læreboken hans i den nasjonale læreboken i historie. Skolene har en lærebok i historie som er utformet av myndighetene, og dokumentasjonssenterets lærebok ble laget som et supplement til denne

fordi den ikke hadde med en eneste setning om folkemordet. Læreboken finnes kun på khmer, og har derfor ikke vært tilgjengelig i arbeidet med denne besvarelsen, men ifølge Khamboly har myndighetene nylig viet 16 sider i den nasjonale læreboken til temaet. Disse sidene består av utdrag fra alle de 11 kapitlene i læreboken "A History of Democratic Kampuchea". De har ikke referert til Khamboly Dy, selv om de har klippet og limt alt materialet fra hans lærebok. Han fortalte at han spurte myndighetene om de kanskje kunne inkludere en referanse i fremtiden, hvorpå de svarte at de skulle tenke på det. Han er imidlertid glad for at temaet i det hele tatt er med. "Jeg er glad for at de plagierer meg", lo han.

Historien om Røde Khmer har ikke tradisjonelt vært en del av lærerutdanningen i Kambodsja. Jeg spurte derfor om dc-cam forsøker å få innpass der med sitt prosjekt. Han fortalte at det var en del av den opprinnelige planen. "Vi har hatt to kurs for lærerstudenter, ett i Phnom Penh og ett i Takeo," sa han. Den økonomiske støtten de får tillater dem imidlertid ikke å lære opp lærerstudenter. Støtten i dag er beregnet på å lære opp lærere, ikke lærerstudenter. Han har forsøkt å be donorer om å endre fokusområde til de nye lærerne, uten hell. "Vi er forpliktet til å følge agendaen til de som betaler," sa han. Slik det er i dag må altså lærerne vente til de er ferdig utdannet før de får mulighet til å delta på kursene dokumentasjonssenteret arrangerer. Lærerskolene har materialet fra dokumentasjonssenteret tilgjengelig, men han visste ikke i hvor stor grad det blir brukt.

I fremtiden er håpet hans at de skal kunne gjennomføre en nasjonal evaluering av hele prosjektet, særlig med vekt på utfordringene med å innlemme sine mål i skolen, og hva som bør revideres. Han drømmer om en revidert utgave av prosjektet som kan passe i et kambodsjansk klasserom i en kambodsjansk kontekst og kultur. I fremtiden håper han at Kambodsja skal få et større eierskap til sin egen historie og få større mulighet til å forvalte sin egen historie selv. Videre ønsker han at læreplanen skal bli praktisk og gjennomførbar. I dag er det i stor grad opp til engasjementet til hver enkelt lærer hvor stor vekt dette temaet får. "Man kan sette en bil på veien og bilen kan kjøre i alle retninger, men vi vil sørge for at bilen går i den retningen vi ønsker, for å nå våre mål for prosjektet," forklarte han. Det man trenger nå er en nasjonal vurdering og en kvalitetskontroll. Derfra vil de vurdere hva som bør gjøres videre.

Hvordan samfunnet nå har blitt klart for å ta dette opp som tema i skolen er ifølge Dy en sammensatt prosess. Faktorer som Genocide Education Project er en del av den nasjonale forsoningsprosessen fordi folket, særlig de yngre generasjonene, trenger å forstå den voldelige

historien og å bruke disse erfaringene til å utvikle landet i positiv retning. Internasjonale strømninger i form av kunnskap og økonomiske ressurser bidrar også til å bedre utsiktene for Kambodsja. Tid har også vært en viktig del av prosessen. ”Men vi kan ikke bare vente på at tiden skal gå, vi må også arbeide med minnene,” sa han. Mange internasjonale eksperter mente at man måtte vente i 60 år før man kunne ta opp historien igjen.

Dokumentasjonssenteret mente det var et godt tidspunkt å starte arbeidet med folkemordsundervisning parallelt med arbeidet med tribunalet. Fremveksten av ECCC gjorde folket interessert i å lære mer om historien.

I 2004, når dokumentasjonssenteret startet dette prosjektet, okkuperte Hun Sen og CPP alle maktorganer i landet; regjeringen, nasjonalforsamlingen og senatet. ”De kontrollerte alt, og det gav dem selvtillitt til å ta fatt på Genocide Education Project,” forklarte Dy. En slik utdanning kan ha negative implikasjoner for partiet fordi mange selv er tidligere Røde Khmer-medlemmer, men med så mye makt stod de i en posisjon der de selv kunne påvirke prosjektet. Konsolideringen av makt for CPP kan derfor ha vært en utløsende faktor for å gjøre Genocide Education Project mulig. Videre gjorde dokumentasjonssenteret en stor innsats for å overbevise myndighetene og donorer om at dette prosjektet var mulig å gjennomføre.

Khamboly Dy avsluttet med å fortelle meg at han er optimistisk angående utviklingen av Kambodsja i fremtiden. Utviklingen går i riktig retning, men Kambodsja må gjennom en ny prosess hvor man innlemmer mer menneskerettigheter og demokrati i samfunnet. Bare slik kan man virkelig utvikle landet videre.

5.2.3 *Youk Chhang*

Youk Chhang, grunnlegger og direktør av dokumentasjonssenteret, fant også tid til å treffe meg mens jeg var i Phnom Penh. Innledningsvis fortalte han om undervisningen om Røde Khmer i Kambodsja på 80-tallet. Han var ikke selv i Kambodsja på 80-tallet, men har hørt mye fra andre som gikk på skole der i den perioden, niesene og nevøene sine for eksempel. ”De er mine kilder til forståelse, og bakgrunnen for hvorfor jeg har startet dette prosjektet,” fortalte han. Etter at Røde Khmer falt, skiftet verdens fokus til vietnamesisk invasjon i Kambodsja. ”Vietnameserne var her, og derfor kan man i hele perioden fra 1979 til Parisavtalen i 1991, si at det internasjonale samfunnet ikke ville at Kambodsja skulle nevne ordet folkemord,” forklarte han. De fokuserte på å oppnå fred, ikke rettferdighet, i denne perioden. Alle de millionene med kambodsjanere som hadde lidd måtte finne sine måter å

leve med det på. Det ble myndighetenes politikk å fordømme Røde Khmer, men Røde Khmer kjempet tilbake. Røde Khmer involverte seg i mange områder av samfunnet, og var lenge hovedargumentet for at Kambodsja skulle bli anerkjent av det internasjonale samfunnet. Derfor var folkemord fremdeles et politisk begrep. Det var ikke enda blitt historie, for det hadde nettopp skjedd og soldatene kjempet fremdeles. ”De var midt i historien, skjønner du hva jeg mener?” uttrykte Youk. Myndighetene tvang alle myndighetsansatte til å delta i en politisk opplæring om hvordan man skulle fordømme Røde Khmer.

Vietnameserne, som okkuperte Kambodsja på 80-tallet, prøvde å overbevise folket om at det var kineserne som var skyldige i folkemordet. Røde Khmer befant seg ved grensen til Thailand på dette tidspunktet, og de drev en kampanje mot de vietnamesiske myndighetene i Kambodsja og hevdet på sin side at det var vietnameserne som var skyldige i folkemordet. Røde Khmer, som lenge var støttet av FN, drev sine egne skoler og skrev sine egne skolebøker. Begge sider brukte historien for å fremme sin sak. De unge kambodsjanerne ble indoktrinert en versjon av Røde Khmer-historien fra ung alder. ”På den ene siden trodde man at kineserne gjorde dette mot oss, på den andre siden at vietnameserne gjorde dette mot oss,” forklarte Youk. Slik var det til Parisavtalen i 1991. Det internasjonale samfunnet lot i denne prosessen ikke Kambodsja snakke om folkemord fordi det var et veldig komplisert og skjørt emne som kunne sette fredsforhandlingene i fare. Røde Khmer var også med i forhandlingene. Derfor ble folkemordet tatt helt ut av skolen. ”De fjernet hver eneste linje fra lærebøkene som omhandlet dette,” sa han.

Om tanken bak Genocide Education Project fortalte Youk Chhang at han tidligere har studert ulike truthcommissions, men ønsket å nå ut med kunnskapen på en slik måte at befolkningen selv kunne føle eierskap til historien. ”Jeg har studert dette med truthcommissions, og jeg innså at alle disse landene, unntatt Marokko, er kristne,” sa han. Truthcommissions er en kulturell-religiøs fremgangsmåte som baserer seg på ”the way of life of the people”. I kristendommen fungerer det slik at om du har gjort noe feil, tilstår du, ber om tilgivelse og går videre. I buddhistisk kultur må lovbruddet gjengjeldes. ”Derfor er måten folk tenker om forsoning på her annerledes. Kulturen her er en kultur preget av frykt, og buddhismen tror på karma og reinkarnasjon, så jeg tenkte å bruke noe sivilisert, som utdanning. Jeg tenkte at folket måtte føle eierskap til prosessen,” forklarte han videre.

De ønsket derfor å inkludere elementer fra truthcommissions i undervisningsmetodene, gjennom bruk av for eksempel intervju, kunst, poesi, drama, musikk og gruppesamtaler. ”Om

vi hadde kalt det truthcommision ville ikke kambodsjanere følt noe eierskap til det, men når du kaller det utdanning så tilhører det dem,” slo han fast. ”Jeg bestemte meg for å teste det, og gjennomførte undersøkelsen. Og de var alle enige i prinsippet om at undervisning er viktig, det er uavhengig, det er ikke politikk,” sa han med henvisning til undersøkelsen dokumentasjonssenteret gjennomførte i 2002 i samarbeid med menneskerettsadvokat Suzannah Linton. Resultatene av denne undersøkelsen førte til at de begynte å arbeide med Genocide Education Project og læreboken ”A history of Democratic Kampuchea.”

Dokumentasjonssenteret måtte kjempe lenge for å få temaet inn i skolen. ”Vi prøvde å overbevise myndighetene om at det burde bli tatt inn i historielærebøkene, men de ville ikke skrive en slik bok fordi de hadde en politisk agenda. Alle historikere var ansatte av staten og kunne derfor ikke skrive noe. Alt de skrev ville blitt stemplet som feil,” forklarte han. Myndighetene mente det var for sensitivt, men dokumentasjonssenteret fortsatte å insistere. ”Det tok oss fra 2002 og i syv år fremover å overbevise dem om å se på dette,” sa han.

For å forsøke å overbevise myndighetene brukte de en rekke ulike strategier. ”Vi tilnærmet oss dette globalt, vi benyttet oss av erfaringene fra Holocaust for å vise at Kambodsja ikke er det eneste offeret i verden.(...) Vi spurte flere europeiske Holocaust-eksperter for å vise at det har gått bra å behandle dette i Europa,” forklarte han. De brukte Anne Franks dagbok i skolen for å forsøke å vise at det gikk an å snakke om slike temaer. Dokumentasjonssenterets perspektiv er ikke politisk, de ser det fra de overlevedes side og fra et Holocaustperspektiv. De fortsatte å insistere helt til de kom til enighet med myndighetene. Chhang hevdet at myndighetene også har interesse av å bruke historien til sin egen fordel.

I prosessen med å få godkjent læreboken, krevde myndighetene å få lese hver eneste linje. På samme måte som myndighetene tenker politisk, har Chhang en sosial agenda. Når barna får lære om dette, kan det virke forbyggende. Derfor var Chhang villig til å diskutere med myndighetene. Han ville ikke vente til situasjonen var stabil, for da kunne det være for sent å begynne å undervise om dette. Han inngikk derfor i forhandlinger og ba myndighetene forklare hvilke paragrafer, avsnitt eller setninger de ikke likte. For å forsøke å kvalitetssikre læreboken, fikk de hjelp av 24 kambodsjanske lærere og 24 europeiske eksperter. De stilte spørsmål ved hvorfor de skulle bruke så mye tid på å se på en så liten tekst, og spurte ham om det ikke var noe mer han ville at de skulle se på. ”Nei. Se på gramatikken, hvert eneste ord, ordbruken, alt,” svarte Youk.

Videre gav han meg et eksempel på hvordan bare ett ord kunne skape store problemer. Myndighetene insisterte på at de skulle skrive at vietnameserne *frigjorde* Kambodsja. Folket på den annen side ønsket at de skulle skrive at Vietnam *invaderte* Kambodsja. Videre forklarte han:

”Jeg bestemte meg for å bruke en litterær fremgangsmåte. Invasjon og frigjøring er politiske tolkninger. Faktum er at vietnameserne *kom* til Kambodsja i 1979 for at det kambodsjanske folket skulle overleve. Alle de overlevende er klare over dette og snakker om dagen da vietnameserne *kom* til Kambodsja. Derfor brukte vi dette begrepet. Alle ble enige. Valget ble ingen av delene fordi de var politiske tolkninger, vi brukte folkets talemåte. Vi hører på ofrene. Men vi legger vekt på at lærerne kan diskutere denne ordbruken med elevene sine. Lærerne blir trent opp til å lede en diskusjon blant elevene om hvorvidt Vietnam invaderte eller frigjorde. Vi synes det er bra med diskusjon, men i selve teksten valgte vi å legge vekt på ofrenes meninger”.

Ved en annen anledning skal Hun Sens kontor ha ringt Youk for å si at de ikke kunne omtale statsministeren som Røde Khmer-avhopper i læreboken. Youk svarte med å spørre hva de skulle kalle ham da, siden det er et faktum at han hoppet av og flyktet til Vietnam. Han fikk beskjed om at de kunne kalle ham ”Army of Democratic Kampuchea-defector.” Alle partene i konflikten ønsker respekt for sin side av historien. ”Jeg begynte å forstå dette, og i læreboken på khmer har vi forsøkt å respektere både historien og folket. Jeg oppdaget kjerneproblemet, og istedenfor å gi opp, reagere eller gi etter, hørte vi på ofrene,” forklarte Youk. Deretter kunne boken publiseres. Youk tror at det tidligere har vært umulig å skrive ned historien, fordi de fremdeles var midt i den. De hadde borgerkrig i ti år etter at Røde Khmer falt , og kjempet mot Røde Khmer hver eneste dag. Om man hadde skrevet historien da, hadde det blitt dømt til å bli propaganda.

Hovedmålet for dokumentasjonssenteret er å skape varende fred og forsoning, men det er et massivt prosjekt. Youk hevdet at det til tross for alle utfordringene er historien som er den beste måten å sikre at Kambodsja beveger seg fremover på. Derfor var deres første mål å få utgitt boken. Men å skrive en lærebok som er egnet for elevene, samtidig som den tilfredsstillende lærerne, ofrene, samfunnet, det internasjonale samfunnet, myndighetene og historikere har vært en stor utfordring. ”Min tanke var, og jeg er verken historiker eller advokat, å ivareta samfunnets interesser,” forklarte Youk. Han beskrev at folket var bekymret for at historien skulle bli glemt og at de unge ikke skulle få lære om den. Folk var redde for å dø uten å ha fått fortalt sin historie.

Boken er i utgangspunktet en slags "history 101" og består av veldig grunnleggende informasjon. I det videre arbeidet kan man høre lærernes og folkets meninger og gjøre revisjoner. Det vil kunne ta ti år til før man virkelig kan kalle prosjektet for "genocide education", mener Youk. Nå når de har 500 000 bøker ute i skolene og lærere i opplæring, kan de begynne å se på problemene. Han beskrev hvordan han sier til Khamboly og resten av staben at de ikke er ute etter ros, men kritikk. De fokuserer på å finne problemene. Hittil har de oppdaget 29 utfordringer. "Det positive er at alle snakker om det uten frykt, det er ute i skolene, ingen kan stoppe det, det er over alt. Det er en del av den daglige undervisningen fra 9. – 12. klasse og i universitetet og politiskolen," forklarte Chhang. Nå er det et spørsmål om kvalitetskontroll og revidering av den tidlige fasen i prosjektet. Men dette er ingen enkel oppgave. "Vi har 1700 highschoools i dette landet. Hvordan ville du ha evaluert alle? Selv om vi har full tilgang, blir det en enorm mengde forskning. Vi har evaluert 200 'high schools' nylig, og det holdt på å ta livet av oss," sa han.

Å arrangere lærerseminar kan også være en utfordrende oppgave. Noen av deltagerne er født etter 1979, noen er ofre, andre var selv med i Røde Khmer og flere av lærerne har allerede undervist i et halvt århundre. De som var ofre er naturligvis svært emosjonelle, og de som selv var med i Røde Khmer er veldig reserverte. De som leder seminarene er derfor bekymret for hvordan lærerne vil undervise om dette. For å forsøke å finne gode løsninger på dette evaluerer de hele tiden opplegget og observerer lærerne i aksjon. Enkelte lærere sliter med å følge boken, men på kursene fokuserer de derfor på å prøve å trene dem opp til å kunne bruke boken som et verktøy på en god måte.

De har også sett at enkelte av foreldrene som selv var involverte i Røde Khmer ikke er fornøyde med undervisningen. I skolen oppfordres elevene til å intervju slektninger eller naboer som opplevde denne tiden, men foreldre som var med i Røde Khmer liker ikke å snakke om denne tiden. De som var offer blir ofte glade over å bli spurt, men tidligere Røde Khmer-medlemmer føler seg utfordret. De har problemer med å forklare hvorfor de var med i Røde Khmer til barna. I skolen finnes det også eksempler på at lærere som selv var offer trakasserer barn fra Røde Khmer-familier. De prøver å hevne seg på vegne av familiene sine som led ved å la det gå ut over elevene. Dette ser imidlertid ut til å være et mindre problem nå enn tidligere.

Hvert år lærer 1 million elever på 12. trinn om dette. Ved skoleårets slutt har de en avgangseksamen med 3-6 spørsmål som hele 60% stryker på. Elevene følger med i

undervisningen, men de klarer ikke å plukke opp konteksten. De skjønner ikke sammenhengene, og skjønner ikke hvorfor man for eksempel kan snakke om rasisme i sammenheng med Røde Khmer-historien. Mange liker faget godt, hører etter og tror de har forstått, men stryker allikevel fordi de ikke kan svare godt nok. Derfor prøver man nå å lære opp lærerne i en mer akademisk og kritisk tankegang.

En del av de eldre lærerne jeg intervjuet virket tidvis redde for hva de føler de kan si i klasserommet. Youk forklarte at mange av de eldre lærerne nok har en masse antagelser om hva som skjedde, hvordan kongens involvering var, hvorfor amerikanerne bombet Kambodsja og lignende. De har imidlertid ikke lest akademiske bøker om emnet, og kan derfor enten sitte inne med enkelte feiloppfatninger, eller er usikre på hva de bør og kan si. Det er for eksempel et kapittel i læreboken som nevner kongens involvering, men de eldre tør ikke snakke om kongen i forbindelse med Røde Khmer på grunn av den enorme respekten man har for kongefamilien i Kambodsja. Enkelte er sannsynligvis redde for å miste ansikt om de ikke kan svare på alle spørsmålene fra elevene. De unge lærerne kan søke på internett og forsvare argumentene sine, men de eldre har begrensede forutsetninger for å bruke moderne verktøy. De fikk opplæring for 30 år siden av ikke-akademikere, og har blitt fortalt at det var enkelte i lederskapet som brakte folkemord over landet. Det kan gjøre det vanskelig for dem å undervise om en så kompleks del av historien som i tillegg er så personlig for dem selv, særlig om de ikke har tilstrekkelige forkunnskaper.

Mange av de eldre er imidlertid bedre på nye undervisningsmetoder som venn-diagram og puslespill-metoden. ”På et av kursene hadde vi en helt utrolig dame som er uslåelig i metode. Hun har undervist siden 1968, siden jeg var 4-5 år gammel, men hun er redd for å snakke om historien,” forklarte Youk. Han fortalte videre om en kvinne han møtte på et av kursene som hadde en deformert arm. Hun hadde blitt injisert med kokosmelk i armen når hun var barn og hadde derfor én arm som var kortere enn den andre. Når hun skulle undervise om folkemordet gråt hun og ble sint. Youk fortalte at hun spurte ham: ”Hvordan skal jeg undervise om Røde Khmer? Se hva de har gjort med armen min”. Hun er en historielærer som selv har blitt utsatt for fysisk mishandling, og man er derfor skeptisk til hvordan hun skal klare å undervise om dette objektivt. Nettopp derfor har de med en psykiater på kursene. De ønsker å tilby slike som henne noen de kan snakke med om følelsene sine. Mange er fremdeles redde, og dokumentasjonssenteret ønsker å forsikre seg om at lærerne vet hvordan de skal takle slike følelser i klasserommet.

Kvinnen med den deformerte armen uttrykte at hun ikke lenger ønsket å jobbe som lærer, og mente undervisningen fikk Røde Khmer til å fremstå bedre enn de var. På den annen side klager tidligere Røde Khmer-medlemmer over at man i tillegg til å arrestere lederne deres, nå også får sin søte hevn ved å fortelle hele landet om hvor grusomme de var. De ser på Genocide Education Project som en søt hevn. På den annen side mener ofrene at læreboken får Røde Khmer-medlemmene til å fremstå bedre enn de var. Slike problemer er en utfordring for prosjektet og det er vanskelig å tilfredsstille alle.

Det finnes også en rekke andre utfordringer ved å skulle stable en slik opplæring på beina, ifølge Youk. Skolesystemet er nødvendigvis også påvirket av tiden med krig og folkemord. Systemet er preget av korrupsjon og elevene har ingen skrupler mot å jukse. Skolene brukes til å hvitvaske penger og lærerne mangler i stor grad ordentlig opplæring. ” Dette var noen av de største utfordringene vi møtte, og dessuten var de menneskelige ressursene begrenset. Derfor måtte vi opprette en solid opplæring, ” forklarte han.

Dessuten er det en stor utfordring i at skolene mangler teknologi. Mange steder er det nærmest umulig å for eksempel vise film. Dette er det dessverre vanskelig for dokumentasjonssenteret å hjelpe til med. Chhang har forsøkt å be om donasjoner av PC’er, men fikk ikke mer en 20 datamaskiner. Med over 3000 lærere, endte det derfor med at de ikke ga til noen. Om alle hadde hatt en egen PC og prosjektor kunne man hatt en database med filmer de kunne funnet på internett, men mangelen på teknologi gjør slike undervisningsmetoder lite tilgjengelig.

Videre fortalte mange av lærerne jeg snakket med at de har grupper på opptil 60 elever, noe som utvilsomt gjør det utfordrende å gjennomføre mange av metodene de lærer på lærerseminarene. På spørsmål om dette svarte Youk at de på seminarene pleier å velge ut noen grupper som demonstrerer for resten av gruppen. Metodene blir brukt, men på frivillig basis og kanskje ikke i like stor grad som man ønsker. Med plassmangel, store elevgrupper og mangel på teknologi er det vanskelig å kreve at alle skal benytte dokumentasjonssenterets undervisningsmetoder, men mange av lærerne er veldig kreative og kjøper inn utstyr eller lager eget materiell.

Han forklarte deretter at han tror dette prosjektet hadde vært vanskeligere å gjennomføre uten tribunalet. At tribunalet ble startet opp gjorde det enklere å snakke om det. Tribunalet har dessuten vært på gyngende grunn, og Youk tror at myndighetenes strategi er at dersom

tribunalet skulle feile, så kan de i alle fall si at de underviser om historien. For dem var det en ren politisk beslutning. ”Jeg bryr meg ikke om grunnen, så lenge elevene kan lære. Men for dem var det en politisk kalkulasjon fordi de er bekymret for tribunaleet,” fortalte han. Myndighetene var trolig i utgangspunktet redde for at tribunaleet skulle feile, men måtte igangsette prosessen på grunn av stort internasjonalt press. Å bringe folkemordet inn i historiefaget blir altså en seier de kan ta på sin kappe om tribunaleet skulle feile.

På spørsmål om han tror det er hold i holdningene om at myndighetene er i mot tribunaleet på grunn av sin egen fortid i Røde Khmer, svarte han at han tror dette er en tendens som henger igjen etter kampanjen på 80-tallet. Sannsynligheten er stor for at myndighetene insisterte på å gjennomføre tribunaleet fordi de følte at det var den beste måten å differensiere seg selv fra morderne på. Om tribunaleet lykkes, vil all æren gå til Hun Sen. Det synes mange er urettferdig. ”Jeg er enig. Jeg kjempet for tribunaleet fordi jeg mener rettsforfølgelse fører til tilgivelse. Jeg mener tribunaleet er et grunnlag Kambodsja kan bygge videre på for å bevare fred og forsoning,” uttrykte han. Forsoning er imidlertid en personlig prosess, så han tror ikke tribunaleet kan hjelpe alle.

Det ser ut til at det kambodsjanske samfunnet har gått gjennom store forandringer de siste ti årene. Fra å være fylt av tanker om hevn, hat og fortrenning, har man oppnådd et klima for åpenhet, fred, tilgivelse og forsoning. Dette har flere årsaker, ifølge Youk. På 80-tallet ønsket mange å drepe overgriperne. Røde Khmer flyktet til grensen mot Thailand, eller videre til Canada, USA og Australia. Selv de humanitære organisasjonene i området ønsket ikke å starte en rettssak på det tidspunktet fordi det ville vært for smertefullt. Det var altså ikke bare Hun Sen og myndighetene som var imot et rettsoppgjør til å begynne med. Etter hvert begynte folk imidlertid å bli frustrerte. Mange følte at de hadde forsøkt å bli hørt i 20 år, men at ingen hørte etter. Frustrasjonen ble heller ikke mindre av at landet var i dyp fattigdom.

Nå har mye endret seg. Kanskje trengte de rett og slett bare litt tid. Kambodsja ble dessuten presset til å møte fortiden av internasjonale krefter. Ved å starte tribunaleet ble man tvunget til å avdekke fortiden. ”Både spørsmål fra utlandet og fra våre egne barn tvang oss til å ta tak i dette,” mener Chhang. Han mener at 20 år er en lang nok overgangsperiode. På et tidspunkt må man gå videre. Derfor var det gunstig å bli utsatt for press utenfra. Det skapte en kultur for debatt og likhet, og en følelse av eierskap til historien. Det var trist for individet, men det var bra for landet som helhet.

Åpenhet rundt temaet kan dessuten for mange fungere som en form for terapi. Folk finner sine måter å ”come to closure” på. Undervisning, tribunalet og museer kan hjelpe mange, og det er bra for dem at det er mer åpenhet rundt dette temaet nå. Allikevel tror Chhang det er vanskelig å veie opp for den smerten og lidelsen mange har opplevd. De har kanskje mistet mannen sin, barna sine eller hele familiene sine. Det å undervise om det nå er bra, men det kan ikke hviske ut minnene. Derfor må man tolerere at mange synes dette er vanskelig.

For fremtiden er planene for dokumentasjonssenteret å bygge et Røde Khmer-museum i Siem Reap og et universitet og forskningssenter med spesialkompetanse på folkemord i Phnom Penh. Dette vil bli det første av sitt slag i Asia. I tillegg vil de fortsette å arbeide med å dokumentere historien og å spre kunnskap slik at lignende overgrep aldri kan skje igjen. Det er fortsatt enormt mange intervjuer å gjennomføre for å sikre at alle de overlevende blir hørt. Man er inne i en viktig tid nå fordi mange av de overlevende begynner å bli gamle. Dokumentasjonssenteret har skrevet en 50-årskontrakt med myndighetene, slik at de kan fortsette arbeidet sitt videre.

I nærmest alt man kan lese om forsoningsprosessen ser det ut til at Youk Chhang er involvert. Jeg lurte derfor på om han noen gang føler at det er en tung jobb han har tatt på seg. ”Ja,” svarte han og tenkte seg om. ”Men jeg tenker at sinne er svakhet, så jeg prøver å ikke være sint. Og jeg har akseptert at jeg aldri kan få tilbake det jeg mistet. Jeg har gitt slipp på mye jeg tidligere ønsket. Jeg innså at det gjorde meg svakere, ikke sterkere. Jeg måtte gå videre, jeg ville ikke være et offer,” forklarte han. ”Når du ser meg et sted, som for eksempel i Norge, ser dere meg ikke som et offer, men som Youk, en som alle andre. Det er det jeg vil være. Jeg vil ikke leve som et offer for resten av livet,” la han til.

Om motivasjonen sin for å drive med dette fortalte Youk om forholdet til moren sin. ”Jeg gjør alt dette for moren min. Hun er 84 år og fortsatt i live. Hun har et godt liv nå, selv om hun mistet alt. Det gjør meg tilfreds at hun er lykkelig,” forklarte han. Etter mange vonde opplevelser har Youk og moren hans hatt et anstrengt forhold. Moren forlot ham i hovedstaden når Røde Khmer inntok byen, og han har uttrykt at han tidligere har vært bitter for at moren ikke beskyttet ham i denne perioden. Senere ble de forent i morens hjemlandsby, men her opplevde de sammen å se Røde Khmer-soldater sprette opp magen på hans gravide søster for å undersøke om hun hadde spist stjålet mat. Og selv om moren hans i dag bare bor to kvartaler fra dokumentasjonssenteret, ser de hverandre bare en gang hvert femte år. ”Vi treffes sjelden fordi det bringer tilbake de vonde minnene når vi møtes. Jeg var i fengsel, hun

klarte ikke å beskytte meg, vi så søsteren min bli drept. (...) Vi ville være sammen, men Røde Khmer holdt oss fra hverandre,” forklarte han. Fra han var 12 år gammel har han levd adskilt fra moren sin. Det pleide å gjøre ham veldig sint, men han har etter hvert klart å slå seg til ro med det. ”Men jeg ser henne hver eneste dag i tankene mine,” la han til.

Jeg spurte ham om han føler at han på en måte har gitt livet sitt for forsoningen av landet sitt. ”Ja, på en måte har det blitt mitt ansvar,” svarte han. ”Jeg føler at det er en måte å beseire Røde Khmer på, at jeg fremdeles er glad i moren min, at ingen kan separere oss, at jeg fortsatt er sterk. Eller kanskje gjør jeg dette fordi jeg fremdeles er sint på Røde Khmer? Jeg vet ikke. Jeg pleide å føle at etter alt de har gjort mot oss så separerer de oss fremdeles, selv om vi er i live. Folkemordet er fremdeles en barriere. Jeg kan dra til henne når som helst, ingen kan stoppe meg, men jeg klarer det ikke på grunn av minnene.”

Youk Chhang har tidligere uttalt at Kambodsja er som knust glass, og at det er en komplisert prosess å sette bitene sammen igjen. Jeg spurte ham om bitene er i ferd med å settes sammen. ”Ja, til en viss grad, men folket blør fremdeles,” svarte han. ”Jeg føler at vi er på vei til å avslutte et kapittel i historien og gå videre, men vi står ovenfor nye utfordringer, så jeg håper historien kan spille en rolle i å opprettholde fred, slik at vi kan utvikle oss.” Videre hevdet han at man ikke kan snakke om bruddene på menneskerettighetene man ser i dag uten å se det i lys av historien. ”Jeg håper at undervisningen om historien kan skape et godt lederskap i landet om 15 år. Det er viktig for meg at de kjenner sitt eget samfunn, slik at de kan være fullstendige kambodsjanske borgere. Det er mitt håp for fremtiden,” forklarte han. ”Drømmen min er å se en ungdom en dag bli president og at han kan fortelle at han for lenge siden fikk en historieundervisning som lærte ham om landet sitt.”

Avslutningsvis spurte jeg om han er fornøyd med måten myndighetene har innlemmet dette emnet i læreplanen på i dag. Han uttrykte at han tror myndighetene har vært helt avhengige av dokumentasjonssenterets hjelp på denne fronten. ”De er svertet av sin egen politikk, og kan ikke snakke med sine egne lærere. De kan ikke engang snakke med sine egne kollegaer fordi de er politisk svertet. De er avhengige av at vi skal megle i den saken, om historien,” fortalte han. Han uttrykte at det er en krevende oppgave, men at han er glad for at de har fått denne rollen. ”Jeg jobber strategisk slik at emnet kan eies av Kambodsja. Jeg ville ikke lage en massiv internasjonal konferanse. Jeg ønsker at historien skal eies av folket. For meg er det en ære å ha blitt gitt denne muligheten,” avsluttet han.

5.2.4 Dokumentasjonssenterets betydning

Folkemordsundervisningen innehar åpenbart en rekke viktige funksjoner. Den vil for det første kunne forhindre fremtidige folkemord, fremme forsoning og øke bevisstheten rundt rettferdighet og moral. De unge må forstå *hvordan* og *hvorfor* dette kunne skje for å kunne ta lærdom av det som skjedde. Som det ble vist til i forbindelse med historiebruk, er det vesentlig for å oppnå en samlende kollektiv identitet at man etablerer et felles historisk narrativ.¹⁶⁰ Dette har tidligere vært fraværende i Kambodsja, men med dokumentasjonssenterets lærebok er man nå kanskje i ferd med å danne grunnlaget for en slik felles forståelse.

Samtidig ser det ut til å være et problem nettopp det å få lærere og elever til å virkelig *forstå*. Det å skulle ta stilling til abstrakte spørsmål og virkelig oppnå en dypere forståelse er et problematisk i den kambodsjanske skolen. Man er vant til en mer tradisjonell lærer-sentrert pedagogikk som ikke appellerer til elevenes kritiske og selvstendige sans. Uten denne er det vanskelig å virkelig internalisere kunnskapen. Disse funnene er i samsvar med konklusjonene til Langeland fra 2013.¹⁶¹

At avgangseksamen etter 12. Årstrinn har en strykrate på 60% tyder på at den virkelig dype forståelsen er en mangelvare blant elevene. Derfor er dokumentasjonssenteret opptatt av å innlemme moderne og mer elev-sentrerte undervisningsmetoder i sitt Genocide Education Project. Dette byr igjen på en rekke utfordringer på grunn av dårlige rammevilkår. Med manglende tilgang på teknologi og undervisningsmateriell, samt størrelsene på elevgruppene, vil det i mange tilfeller være nærmest umulig for lærerne å i realiteten skulle gjennomføre disse metodene.

Ministry of Education, som naturligvis har stor innflytelse på prosjektet, ser ikke ut til å forstå viktigheten av å fremme de moderne undervisningsmetodene. Deres representanter på lærerseminarene mangler dessuten både kunnskapen og motivasjonen til å utvikle prosjektet til et tilfredsstillende nivå. Dette er tankevekkende med tanke på at det er nettopp Ministry of Education som skal utforme målene for skolen. Om de ikke innser verdien av en mer analytisk tenkning i skolen, vil man neppe få dette innlemmet i læreplan og undervisningsmateriell.

Dette er bare noe av kritikken mot myndighetene som kommer frem i materialet. Selv om det er tydelig at mange er varsomme når det kommer til å direkte kritisere myndighetene, dukker

---

¹⁶⁰ Tosh, 2010:11

¹⁶¹ Langeland, 2013:117-119

det opp både eksplisitt og implisitt myndighetskritikk i forbindelse med arbeidet med dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. At for eksempel ingen av de nasjonale historikerne som ble spurt om å delta i arbeidet med læreboken ønsket å stille opp fordi ingen av dem hadde tiltro til at myndighetene ville godkjenne prosjektet, sier mye om hvilke holdninger til historien myndighetene har gitt uttrykk for. At alle historikerne er myndighetsansatte, og derfor ikke kunne være med på å skrive læreboken, tyder på samme måte på at myndighetene må ha hatt et stramt grep om hvilke versjoner av historien som har blitt tillatt i offentligheten. Anders Breilid skriver dette om konsekvensene det kan føre til om mennesker ikke får lære om egen historie: "We see our present with as little understanding as we view our past because aspects of our past, which could illuminate the present have been concealed from us."¹⁶²

Videre viste det seg vanskelig for dokumentasjonssenteret å få prosjektet og læreboken godkjent av myndighetene på mange områder. Det er urovekkende at myndighetene legger slike føringer på hvordan historien skal fremstilles og hvilke tolkninger av den som tillatt. Dokumentasjonssenteret følte det derimot som aller mest presserende å i første omgang få realisert prosjektet, og var derfor villige til å inngå i forhandlinger med myndighetene. At Chhang har klart å opprettholde et godt forhold til myndighetene gjennom hele prosessen, virker som en av grunnene til at prosjektet har blitt virkelig. Myndighetene har imidlertid nylig innlemmet deler av Dys lærebok i den nasjonale læreboken for historie, og ser derfor kanskje ut til å være i ferd med å miste litt av sin makt til å fortrenge historien. Eventuelt har kanskje de forsonende prosessene samfunnet har gått gjennom fått myndighetene til å endre holdning til fortiden, slik at de ikke lenger føler et like stort behov for å fortie historien. Som Stugu fremholder, er skolefaget historie den beste indikatoren på hvordan myndighetene ønsker å behandle den nasjonale historien.¹⁶³ Det narrative som kommer til uttrykk der, representerer den offisielt godkjente versjonen av fortiden. For første gang finner man nå Røde Khmer-historien representert i dette narrative.

Myndighetene skal dessuten ha vært så svertet av sin egen politikk at de var fullstendig avhengige av dokumentasjonssenterets hjelp på dette området. Det hevdes også at myndighetene har hatt en politisk agenda med prosjektet og at de til slutt valgte å involvere seg i Genocide Education Project slik at de for ettertiden kan vise til dette prosjektet som en suksess om tribunalet skulle feile.

---

¹⁶² Breilid, 2013:57

¹⁶³ Stugu, 2008:67

Et annet aspekt som kommer frem i materialet er problemer knyttet til temaets følelsesladete karakter. Flere historier, som om kvinnen som fikk se bilde av sin avdøde far på lærerseminaret og kvinnen med en deformert arm som ikke ville undervise om Røde Khmer, er gode eksempler på hvor personlig opprivende det er for mange lærere å få opplæring i dette temaet. Dokumentasjonssenteret opplever at flere av lærerne reagerer med sorg, frustrasjon, sinne og frykt, og er opptatt av å forsøke å finne løsninger som passer den enkelte. Dette viser også hvor sterkt det faktisk er at det overveldende flertallet av lærere ønsker å undervise om dette, til tross for at det kan være svært tungt for dem selv, fordi de mener at det er viktig at dagens unge får lære om landets historie. Da Linton konkluderer med at individuell forsoning er nøkkelen til nasjonal forsoning, er det imidlertid viktig at det fokuseres på å finne løsninger alle kan leve med om man ønsker å sikre fremgang i forsoningsprosessen.¹⁶⁴

Det har vist seg vanskelig å lage et opplegg tilpasset den enkeltes forkunnskaper og behov når lærerstanden består av både unge lærere som har svært begrenset kunnskap om historien, eldre lærere som selv har traumatiske opplevelser fra perioden i baggasjen, samt lærere som kanskje selv har vært med i Røde Khmer. Dette viser seg også i samfunnets meninger om læreboken. Noen mener læreboken er for nyansert og ikke vektlegger ofrenes lidelse i stor nok grad, mens andre mener den er for kritisk. Det vil nok være umulig å forfatte en lærebok som tilfredsstillende alle partenes interesser når historien er så kompleks, men i en eventuell revisjon av boken vil det være mulig å etterstrebe å få frem at mange også ble tvunget til å utføre grusomme handlinger og at bildet ikke er like svart-hvitt som det fremstår i dag. I motsetning til Langelands konklusjon om at læreboken unngår potensiell kontrovers ved å omtale hendelsene på en måte som ikke gjør det mulig å stille spørsmål ved dens kredibilitet, ser det allikevel ut til at mange føler at den ikke tar tilstrekkelig hensyn til de ulike partene i konflikten i fremstillingsformen.¹⁶⁵

Hvordan samfunnet så har klart å gå fra et nærmest fullstendig fortielsesmodus til å være mer preget av åpenhet rundt emnet i dag, skyldes en rekke faktorer. Tid har åpenbart vært viktig. Mange hevdet at man måtte vente 60 år før man kunne ta tak i historien, men på grunn av press fra globale krefter og prosessen med å starte opp tribunalet, ble man tvunget til å konfrontere fortiden. Samtidig begynte bevisene å bli mer og mer utydelige, så det var viktig å forsøke å dokumentere historien før det var for sent og alle som hadde opplevd den var

---

¹⁶⁴ Linton, 2004:4

¹⁶⁵ Langeland, 2013:117

borte. Selv om fortrenning og glemsel er viktige og naturlige mentale prosesser, er det viktig å ta tak i fortiden for å komme videre.¹⁶⁶ Mange av ofrene følte dessuten at de ikke hadde blitt hørt, og når tidligere Røde Khmer-forbrytere fikk leve fritt i samfunnet, var det umulig for landet å forsones. Det var dessuten vanskelig å skrive ned historien, fordi den fremdeles pågikk. Chhang hevder at Kambodsja har vært som knust glass, men at bitene nå er i ferd med å settes sammen. Allikevel oppleves historien fremdeles som en barriere for de overlevende.

Å starte folkemordsundervisningen parallelt med rettssaken har gjort det enklere å snakke om historien. Ved å rettslig forfølge noen av de skyldige har Kambodsja gått fra det Stugu omtaler som en fortielsesreaksjon til en mer sammensatt forsoningsprosess.¹⁶⁷ Det trekkes frem at det var en viktig forutsetning for Genocide Education Project at Hun Sen og CPP kontrollerte alle maktorganer i landet. Genocide Education Project kunne hatt negative implikasjoner for myndighetene, men når de satt på all makten og dermed hadde store muligheter til å kontrollere prosjektet, turte de allikevel å godkjenne det. Videre var situasjonen i Kambodsja på 80- og 90-tallet så ømfintlig at man ikke turte å snakke om folkemord. Tidligere fokuserte man på å forsøke å bevare freden, ikke på rettferdighet. Alle parter i konflikten brukte historien til å fremme sin sak, og folkemord var et så vanskelig politisk begrep at man ikke kunne nevne det.

Folkemordsundervisning fremholdes som den mest effektive måten å forhindre folkemord i fremtiden på. Ved å rette søkelyset mot diskriminering, rasisme, mobbing og andre umenneskelige handlinger som kan skape grobunn for å legitimere vold og overgrep mot medmennesker, vil man kunne fjerne ugresset ved roten. For å være virkelig effektiv, bør imidlertid folkemordsundervisningen utvikles lokalt. En lokalt utviklet læreplan vil harmonere med lokal kultur, lokale undervisningstradisjoner og lokal historie. Breidelid argumenterer for at den hegemoniske epistemologien som oppstår når vestlig epistemologi spres i Sør, er med på å fremmedgjøre elevene fra sin egen kultur. Det epistologiske sjokket de møter i skolen kan skape enorme læringsvansker for elevene, og illustrerer viktigheten av lokal forankring i undervisningen.¹⁶⁸ Dokumentasjonssenteret er svært opptatt av at prosjektet må ha lokal forankring. Den første fasen gikk ut på å få prosjektet i gang, men nå er målet å revidere prosjektet og forbedre det. Dette bør da innebærer å skape en folkemordsundervisning som passer i et kambodsjansk klasserom i en kambodsjansk kontekst og kultur. Man er opptatt av å se historien fra de overlevendes side og at befolkningen skal

---

¹⁶⁶ Stugu, 2008:121

¹⁶⁷ Stugu, 2008:119-121

¹⁶⁸ Breidelid, 2013:54

føle eierskap til historien. Utdanning er ikke politikk, det er noe som tilhører folket. Men erfaringene med å få prosjektet godkjent av myndighetene tyder vel kanskje derimot på at folkemordsundervisningen i Kambodsja nettopp er preget av politikk?

Dokumentasjonssenterets tanker rundt prosjektet kulminerer i at historien *må* frem i lyset for at landet skal kunne bevege seg fremover. Kambodsja er i ferd med å avslutte et kapittel og gå videre, men det betyr ikke at nye utfordringer ikke venter. Håpet for prosjektet er at man skal kunne lære av fortiden og opprettholde fred og forsoning. Som det vises til i en FN-rapport skrevet av B. Whitaker:

”H.G. Wells rightly stated that ‘Human history becomes more and more a race between education and catastrophe’. (...) Without a strong basis of international public support, even the most perfectly redrafted Convention will be of little value. Conventions and good Governments can give a lead, but the mobilization of public awareness and vigilance is essential to guard against any recurrence of genocide and other crimes against humanity and human rights.”¹⁶⁹

Det ser altså ut til å være en viktig forutsetning for å kunne forsones etter folkemord, samt forhindre fremtidige folkemord, at offentligheten får kjennskap til historien. Slik sett er utdanning et vesentlig aspekt for at befolkningen skal kunne forsones med fortiden, og arbeidet til dokumentasjonssenteret bør derfor defineres som svært sentralt i forsoningsarbeidet.

---

¹⁶⁹ Whitaker, 1985:41

Kapittel 6: Aktører i skolen

Aktørene som utenfor skolen har influert folkemordsundervisningen er utvilsomt viktige for å forsøke å få et bilde av hvordan denne undervisningen er organisert og hvordan prosessen med å få temaet inn i skolen har sett ut, men et like viktig perspektiv er det som kommer innenfra skolen. Det er lærerne som selv underviser om dette som får førstehåndserfaringer med hvordan prosjektet fungerer i praksis og hvilke utfordringer det medfører. Dette kapitlet presenterer lærernes perspektiv på folkemordsundervisningen.

6.1. Undervisningen før 2009

Et av temaene jeg tok opp med informantene, var hvordan utdanningen var organisert i Kambodsja på 80- og 90-tallet, samt om Røde Khmer i det hele tatt har vært nevnt i historieundervisningen tidligere.

6.1.1 Røde Khmer som undervisningstema før 2009

En av lærerne forklarte at de nyere delene av den kambodsjanske historien ble fullstendig utelatt etter valget i 1993, og var fraværende frem til 2007.¹⁷⁰ Det samme fikk jeg høre fra flere av de andre lærerne. Når jeg spurte hva de trodde var årsaken til at myndighetene valgte å fjerne denne delen av historien, svarte en av lærerne at det kanskje var fordi de ikke ville at barna skulle lære om den grusomme fortiden. ”Eller kanskje de ble presset utenfra til å ta det bort,” undret han.¹⁷¹

En annen lærer svarte at de snakket litt om Røde Khmer i skolen, men ikke i historiefaget.¹⁷² Det var mer som vietnamesisk propaganda, forklarte hun. Myndighetene samlet inn alle lærebøkene etter valget i 1993 for å brenne dem. Da ble alt stoff om Røde Khmer tatt ut av skolen for å prøve å stabilisere samfunnet.

Det ble bekreftet av en annen lærer, som også hevdet at skolen forsøkte å fylle elevene med vietnamesisk propaganda.¹⁷³ De snakket litt om Røde Khmer, men ikke mye, forklarte han. Lærerne på 80-tallet fokuserte mest på å lære elevene å lese og skrive, også lærte de mye om Angkor-tiden og om litteratur. Det de lærte av historie utover Angkor-historien, var litt russisk og vietnamesisk historie. Han mener at dette var propaganda fra myndighetene for å

---

¹⁷⁰ Intervju med 43 år gammel mannlig historielærer, Svay Rieng.

¹⁷¹ Intervju med 34 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Svay Rieng.

¹⁷² Intervju med 51 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

¹⁷³ Intervju med 58 år gammel mannlig historielærer, Kampong Cham.

øke støtten til Vietnam og den vietnamstøttede regjeringen. De ble lært at landet ble tatt fra Lon Nol 17. April av Pol Pot. Han forteller at lærerne ble lært opp i politikk og til å være i mot Thailand. Myndighetene ville spre vietnamesisk kommunisme til hele verden, sier han. ”Vi skulle snakke om vennskapet med Vietnam i skolen, at Vietnam og Kambodsja var brødre,” sier han. Han konstaterer at utdanningen ble bedre etter valget i 1993.

”Myndighetene var strenge, og det var lite korrupsjon,” sier han. Når CPP kom på banen senere og Hun Sen ble statsminister, ble det mye lettere å jukse og bestikke seg til fordeler. ”Etter det gikk det nedover med utdanningen,” sier han.

To av de yngre lærerne svarer at de ikke vet om man underviste om Røde Khmer før dokumentasjonssenterets prosjekt, men at de i alle fall ikke kan huske å ha lært om det da de selv gikk på skole.¹⁷⁴ En av dem la til at han hadde hørt litt om Røde Khmer fra bestemoren sin, og at han derfor føler at historien angår ham personlig, selv om han ikke har opplevd den selv.¹⁷⁵

En annen lærer fortalte at det først var etter dc-cams prosjekt at dette har kommet inn i skolen.¹⁷⁶ Det er et veldig bra prosjekt synes han, og han fortalte at han synes ”det virker ekte og veldokumentert.” Han mener det er viktig at de unge får lære om hva som skjedde. Alle familier i Kambodsja er påvirket av dette, og selv slektningene til morderne bør lære om historien. Man har hverken fått hevn eller rettferdighet, men nå taes det opp i skolen uten at man forsøker å provosere til hevntanker. Tvert i mot tror han heller det vil føre til fred og forsoning når man sprer kunnskap om denne delen av landets historie.

6.1.2 Skolesystemets tilstand etter Røde Khmer

Jeg spurte videre hvordan situasjonen var for skolene i Kambodsja på 80-tallet, rett etter at Røde Khmer ble avsatt av Vietnameserne. En svarte at det etter Røde Khmers herjinger var ekstremt få mennesker med utdanning igjen i landet.¹⁷⁷ De hadde nærmest ikke noe eksisterende læremateriell, og de fleste skolene var totalt ødelagt etter amerikanernes bombing på slutten av 60-tallet, den fem år lange borgerkrigen, og Røde Khmers regime som brukte mange skoler som tortursentre eller fengsler. Skolesystemet var derfor svært medtatt i begynnelsen, men man klarte å få til et slags skoletilbud ganske raskt. Noen av de overlevende som hadde litt utdannelse begynte å undervise barn rundt omkring i ulike hjem

---

¹⁷⁴ Intervju med 36 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham og intervju med 32 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Kampong Cham.

¹⁷⁵ Intervju med 32 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Kampong Cham.

¹⁷⁶ Intervju med 47 år gammel mannlig historielær, Kampong Cham.

¹⁷⁷ Intervju med 43 år gammel mannlig historielærer, Svay Rieng.

eller i pagodene. Det var ikke så mange barn som fikk undervisning på begynnelsen av 80-tallet, men tilstanden bedret seg ganske raskt. I 1983 ble det utgitt enkelte lærebøker og det kunne tilbys fire års skolegang. En av lærerne forklarte at da han selv ble lærer i 1991, hadde det kommet seg betraktelig. De hadde da 12-årig grunnskole slik som nå, samt bedre tilgang på læremateriell.¹⁷⁸

Etter at Røde Khmer hadde hatt makten var situasjonen vanskelig, og veldig mange hadde ingen utdanning, fortalte en annen lærer.¹⁷⁹ Det første de nye styresmaktene gjorde var å la de få som hadde litt utdanning undervise andre. Deretter kunne også disse undervise fler. ”Vi hadde ingen skolebygninger, alt var ødelagt,” forklarte han.¹⁸⁰ Mange skoler hadde vært brukt som fengsler og mye var fullstendig ødelagt av krigen. Det lå miner, bomber og våpen i skolegårdene. Han forklarte at det tok lang tid å rydde opp i alle ødeleggelsene. Etter valget i 1993 ble situasjonen bedre og mange skoler ble ryddet. Han var selv med på å rydde skoler og en gang fant de en nedgravd bombe under bakken, fortalte han. Mange skoler var ødelagt av amerikanske B40-bomber og det lå kuler over alt. Det var en lang og vanskelig prosess å få ryddet alle skolene. Helt fra 1993 til 2009 har mineryddingsorganisasjoner ryddet områder rundt skolene, fortalte han. Han forklarte at det har skapt frykt både blant elevene og lærerne.

En kvinnelig lærer fortalte meg at hun var 51 år gammel. ”Men det må du ikke si til noen,” tilføyde hun.¹⁸¹ Etter Røde Khmers fall ble hun tvunget til å lyve på alderen for å få begynne på skole, så hun er registrert som født i 1970, forklarte hun. På spørsmål om hvordan utdanningssystemet var i Kambodsja på 80-tallet, svarte hun at myndighetene forsøkte å finne gjenlevende lærere eller andre med utdanning slik at de kunne starte opp skolene. ”Men først måtte de rydde skolene for blod og andre rester etter krigen,” fortalte hun. Lærerne tjente i begynnelsen ingen penger fordi landet ikke hadde noen valuta, men de fikk litt mat og andre ting de trengte som betaling. Når hun selv begynte å jobbe som lærer på slutten av 80-tallet fikk hun 2,5\$ i lønn. Hun fortalte at hun selv da ble stoppet av Røde Khmer-soldater når hun syklet hjem fra skolen

En eldre mannlig historielærer fortalte meg at han ble headhuntet av sin tidligere lærer til å begynne å undervise i 1979.¹⁸² Han hadde gått på skole før 1975, og hørte derfor til det fåtallet i landet som hadde litt utdanning. Han fikk en kort opplæring før han selv begynte å

---

¹⁷⁸ Intervju med 43 år gammel mannlig historielærer, Svay Rieng.

¹⁷⁹ Intervju med 47 år gammel mannlig historielær, Kampong Cham.

¹⁸⁰ Intervju med 47 år gammel mannlig historielær, Kampong Cham.

¹⁸¹ Intervju med 51 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

¹⁸² Intervju med 58-år gammel mannlig lærer, Kampong Cham.

undervise i 1980. Han fortalte at han hadde én lærebok han kunne bruke, men ellers ikke noe utstyr eller materiell. ”Alle skolene var helt ødelagte,” sa han. Den skolen han selv underviste på hadde blitt brukt som ”møkkakjeller” under Røde Khmer og de måtte derfor først bruke en del tid på å rydde skolebygningen og skaffe noen bord de kunne bruke som pulter. Deretter forsøkte de å dele elevene i tre nivåer. De som ikke kunne noe fra før begynte i 1. klasse, fortalte mannen. De som kunne lese litt fikk begynne i 2. Klasse, mens de som kunne lese godt begynte i 3. klasse. Han forklarte at lærerne på den tiden ikke tjente noen penger, men at de fikk litt mat, som regel utgatte varer eller dyrefor fra Russland. ”Men det var i alle fall bedre enn ingenting,” sa han og smilte.

6.2 Lærernes syn på samfunnsendringer

Jeg var interessert i å undersøke hvorfor det er slik at det tilsynelatende virker enklere å snakke om den vonde fortiden nå enn det har vært tidligere. Derfor spurte jeg lærerne om hvorfor de tror det er slik at det kambodsjanske samfunnet har kunnet gå fra å være preget av fortielse, til nå å kunne snakke mer åpent om fortiden.

En av lærerne svarte at han tror det skyldes at de tidligere har manglet beviser. ”Det var nødvendig å samle inn dokumentasjon før man kunne begynne å undervise om det i skolen,” sa han.¹⁸³ En annen lærer fortalte at det ikke har vært snakk om Røde Khmer i skolen i det hele tatt siden 1993.¹⁸⁴ Han tror de vietnamvennlige kommunistene som styrte landet på 80-tallet var redde for å snakke negativt om kommunismen, og derfor heller ikke ville snakke særlig mye om Røde Khmer. Han tror heller ikke de hadde nok dokumentasjon på den tiden. Det var nødvendig at alle bevisene ble samlet inn før man kunne ta det inn i skolen. ”Dessuten hjelper det at det har gått en del tid, da er det ikke like vondt å snakke om det lenger”, avslutter han.

Resten av lærerne virket usikre på hva de skulle svare på disse spørsmålene. De uttrykte at de ikke nøyaktig vet hva som er grunnen til at det er lettere nå enn før, men at det er viktig at de unge får lære om hva som hendte. Dette var det spørsmålet det dukket opp flest oppklarings spørsmål rundt. Det virket som spørsmålet for mange var vanskelig å forstå, og de uttrykte at dette var et komplekst tema.

---

¹⁸³ Intervju med 32 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Kampong Cham.

¹⁸⁴ Intervju med 58-år gammel mannlig lærer, Kampong Cham.

6.3 Holdninger til folkemordsundervisningen

Nå som dokumentasjonssenterets Genocide Education Project er på vei ut i den kambodsjanske skolen, lurte jeg på hvordan lærernes holdninger er til at barna får lære om dette nå. Synes de det er bra at denne delen av historien endelig får en plass i historiefaget? Hvilket inntrykk har de av foreldrenes holdninger til dette?

Alle lærerne svarte at de synes det er bra at folkemordet nå får oppmerksomhet i historiefaget. En fortalte at det virker som om samfunnet generelt nå er klare for å avdekke fortiden, og at han stort sett bare har blitt møtt med positive reaksjoner på at dette nå taes opp i skolen.¹⁸⁵ Det er viktig at de nye generasjonene kan lære om landets historie, mener han. Ved å lære dem om faktorene som gjorde at denne ubegripelige delen av historien kunne finne sted, kan man forhåpentligvis unngå at noe slikt kan skje igjen. Utdanning er essensielt fordi det lærer den nye generasjonen hvilke feil man må unngå i fremtiden, mener han. Kunnskap om fortiden er nøkkelen til fred og forsoning. Som lærer kan han hjelpe dem å forstå historien og slik lære forskjellen på rett og galt og lære dem å ta gode valg i samfunnet som er med på å skape og opprettholde fred. Slik kan han som lærer bidra til forsoning i landet. Dette forutsetter selvsagt at han når gjennom til alle elevene og at de følger med, la han til.

En av de andre lærerne svarte at ved å lære elevene om "the three years eight months" i Kambodsjas historie vil det være enklere for dem å forstå hvorfor Kambodsjas er som det er i dag.¹⁸⁶ Han tror også at den eldre generasjonen synes det er bra at dette nå har kommet inn i skolen. De har opplevd denne perioden selv, og ønsker at alle skal vite om hva som skjedde.

Mange barn har blitt fortalt om hva familiene deres har opplevd, men forstår ikke helheten, svarte en annen lærer.¹⁸⁷ De har ikke sett åsteder eller bilder som kan hjelpe dem til å forstå hva som hendte. Derfor er det nødvendig at befolkningen blir opplyst nå, mener han. All dokumentasjon som har blitt fremskaffet de siste årene hjelper dem til å tro og forstå. Han forklarer elevene sine at uten denne tiden ville Kambodsjas vært veldig annerledes i dag. "Røde Khmer ødela landet vårt," sier han til elevene sine, og forteller at de på 60-tallet hadde alle forutsetninger for å ha vært et velutviklet land nå. Han forklarte at barna ofte reagerer med vantro når han beskriver hva som hendte. "De spør meg hvordan Kambodsjanere kan ha gjort dette mot hverandre," sa han.

---

¹⁸⁵ Intervju med 43 år gammel mannlig historielærer, Svay Rieng.

¹⁸⁶ Intervju med 34 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Svay Rieng.

¹⁸⁷ Intervju med 47 år gammel mannlig historielærer, Kampong Cham.

Ved å lære om denne delen av historien kan barna se utviklingen i hvordan folk i Kambodsja har levd gjennom tidene, slik at de er rustet til å ta gode valg i sine egne liv, forklarte en av de andre lærerne.¹⁸⁸ Derfor synes hun det er verdifullt at dette blir tatt opp i skolen. Ved å spre kunnskap om hva som skjedde kan man sørge for at noe lignende aldri kan skje igjen.

En annen lærer svarte også at hun synes det er veldig bra at temaet nå blir tatt inn i skolen.¹⁸⁹ Hun mener det er viktig å holde minnene i live slik at det ikke blir glemt. Det er viktig at man underviser om dette nå fordi de unge i Kambodsja i dag ikke vet og ikke tror, hevdet hun. Ved å lære dem om kjærlighet og tilgivelse kan man prøve å minske hatet i samfunnet.

En av de eldre lærerne som selv var voksen på 70-tallet, svarte også at han synes det er veldig bra at dette taes opp i skolen nå.¹⁹⁰ Han sa at han ville lære barna å hate kommunismen. Han tror også alle andre som selv har opplevd denne grusomme tiden synes det er bra at de unge får vite hva som skjedde slik at noe lignende aldri kan skje igjen.

6.4 utfordringer knyttet til folkemordsundervisningen

Allerede i begrepet folkemordsundervisning ligger det en forutanelse om at dette kanskje er en spesielt krevende form for undervisning. Temaet som skal beskrives oppleves kanskje som vondt og ømfintlig både for lærer og elev. Videre byr sannsynligvis skolehverdagen i den kambodsjanske skolen på andre utfordringer enn i Norge med tanke på rammefaktorer.

6.4.1 utfordringer knyttet til rammefaktorer

Som beskrevet i kapittel 2 lider den kambodsjanske skolen under en rekke utfordringer med tanke på rammefaktorer. Store elevgrupper, lave lønninger, plassmangel, lærermangel, mangel på utstyr og materiell med mer gjør hverdagen krevende for lærerne. Hvordan oppleves disse arbeidsvilkårene i forbindelse med folkemordsundervisningen?

Lærerne fortalte om en rekke utfordringer i skolen. En så på det å få alle barna til å forstå og å henge med i undervisningen som den største utfordringen med yrket sitt.¹⁹¹ Skolen han jobber på har et lite areal og svært mange elever. For at alle skal få litt undervisning har han to klasser på rundt 60 elever som får en halv dag undervisning hver. Med så store elevgrupper er det vanskelig å sikre at alle henger med. Særlig når alle har ulik bakgrunn og ulike måter å

---

¹⁸⁸ Intervju med 51 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

¹⁸⁹ Intervju med 36 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

¹⁹⁰ Intervju med 58-år gammel mannlig lærer, Kampong Cham.

¹⁹¹ Intervju med 43 år gammel mannlig historielærer, Svay Rieng.

tenke og lære på. Han fortalte at det å være lærer er hardt arbeid. Han arbeider lange dager med å planlegge undervisning og å rette prøver og oppgaver.

Dessuten fremhevet han at det er et problem at ikke alle barn i Kambodsja går på skole. De aller fleste starter på skolen, men på grunn av den store fattigdommen i landet, blir en del familier imidlertid nødt til å immigrere til utlandet eller andre deler av landet for å arbeide. Da mister barna muligheten til å gå på skole, særlig hvis de flytter på grunn av ubetalte lån i banken og dermed flytter uten å oppgi ny adresse. Han fortalte at en del av dem flytter sesongmessig etter hvor det er arbeid, for eksempel for å hjelpe til med innhøsting i jordbruket. Da er eleven bare borte deler av året, og dropper slik sett ikke ut av skolen. Han mener imidlertid at utdanning er svært viktig fordi det er dagens unge som former utviklingen av samfunnet i fremtiden. Det er den nye generasjonen som former nasjonens politiske og økonomiske utvikling. Han ønsker at alle barn kan få fullføre skolegangen sin for å sikre at de har kunnskapene de trenger i livet og i samfunnet ellers.

I forhold til å undervise om folkemordet sa han at mange av barna ikke har hørt så mye om hva som faktisk skjedde, utover at de kanskje har blitt fortalt om enkelte familiemedlemmer som ble drept av Pol Pot eller historier om hvordan leveforholdene var. Han sa at de fleste i foreldregenerasjonen har lite eller ingen utdanning og derfor kanskje ikke ser verdien av å videreføre sin kunnskap til de unge. En del av barna har vanskelig for å tro på ham når han forteller om Røde Khmer og Pol Pot. Han må dokumentere og vise bilder for å overbevise dem om at det er sant. Når barna innser hva som faktisk har hendt blir de ofte lei seg og de stiller mange spørsmål. Det synes han er positivt, for det betyr at de kan lære av historien. Han fortalte at det tidligere kunne skje at etterkommere av mennesker som var blitt drept under Røde Khmer-regimet ville hevne seg på barn eller andre etterkommere av mennesker som var involvert i Røde Khmer. Kanskje særlig dersom de var i familie med nettopp den Røde Khmer-kammeraten som hadde tatt livet av nettopp deres familiemedlem. Dette problemet er imidlertid nærmest fraværende nå fordi det har gått såpass mye tid. Det virker som befolkningen er klare til å forsones og gå videre, tror han.

En annen lærer nevnte blant annet noen av undervisningsmetodene myndighetene forventer at de skal benytte i undervisningen som problematiske.¹⁹² Det forventes at de skal benytte gruppearbeid som undervisningsmetode, men med noen ganger over 60 elever i hver elevgruppe, et så lite areal og så lite læremateriell, mener han det er nærmest håpløst. Han

---

¹⁹² Intervju med 34 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Svay Rieng.

fortalte at skolene i Kambodsja ikke er tilrettelagt for denne type arbeid. De har for små klasserom til å kunne dele seg inn i flere grupper, pultene står allerede tett i tett som det er. ”Vi har ikke like fine og tilrettelagte skoler som dere i Vesten,” sa han. Dessuten mener han det kan være vanskelig å skulle følge opp hver enkelt elev når de har så store grupper. Siden mange dessuten bare kommer på skolen deler av året er det en del som stadig henger etter de andre. Med det store tidspresset de har og det høye antallet elever er det vanskelig å forsikre seg om at alle henger med. I tillegg har skoleåret nylig blitt kuttet fra 38 uker til 32 uker, noe som gjør det enda vanskeligere å sikre barna selv grunnleggende ferdigheter, fortalte han. Han ser flere elever selv i de øverste klassetrinnene som fremdeles ikke kan lese og skrive.

Videre fortalte han at det er mange barn som ikke tror på historien om ”three years eight months”, som han kaller Røde Khmer-perioden. De har hørt lite om det hjemme, og synes det er vanskelig å tro på det lærerne forteller dem. I noen familier snakker de litt om det tror han, men mange snakker ikke om det i det hele tatt. Han dette særlig gjelder de familiene der de eldre har vært involvert på feil side. Men den nye læreboken er god, mener han. Den viser til mye dokumentasjon og har mange bilder som gjør det enklere å overbevise barna om at dette virkelig har skjedd.

Alle lærerne nevnte dårlige lønninger som en utfordring i yrket sitt. ”Det er umulig å leve av det vi tjener,” sa en av lærerne.¹⁹³ For å tjene til livets opphold har både han og kona hans andre jobber i tillegg. ”Jeg har ingen fritid og ingen ekstra tid til å utvikle meg i yrket mitt,” slo han fast. Videre nevnte han at han mener læreplanen er for omfattende. Han mener det er for mye materiale som skal behandles på for liten tid, noe han mener er ødeleggende for elevenes forståelse.

6.4.2 Følelsesmessige utfordringer

Et land som Kambodsja med en så sterk historie vil utvilsomt oppleve at store deler av befolkningen fremdeles føler sinne og sorg etter traumene de har blitt påført. Flere av lærerne jeg har intervjuet kan selv huske tiden når Røde Khmer-regimet terroriserte landet med sin dødelige politikk. De av lærerne som ikke selv levde på den tiden, har foreldre og besteforeldre som kanskje fremdeles lider på grunn av det de opplevde på 70-tallet. Hvordan påvirker det lærerne å skulle undervise om et tema som er så personlig traumatisk for dem selv?

---

¹⁹³ Intervju med 47 år gammel mannlig historielærer, Kampong Cham.

På spørsmål om hvordan han tror det vil være for en lærer som selv levde under Røde Khmer å undervise om dette, svarte en av de yngre lærerne at han tror det vil være vanskelig og tungt.¹⁹⁴ Allikevel tror han at de fleste synes det er så viktig for fremtiden at sannheten kommer frem i lyset, at de uansett egne følelser vil undervise om denne perioden. Selv om det kanskje gjør dem triste, deler de sine egne erfaringer og historier med elevene sine for å få dem til å forstå hva som virkelig hendte. Han sier at han imidlertid tror det kan hjelpe dem med å beskrive de faktiske forholdene at de selv har erfaringer fra hvordan det var. Han tror også at de som selv kan huske hvordan det var i Kambodsja på 70-tallet, nok også synes det er ekstra viktig å lære barna om Røde Khmer-regimet.

På spørsmål om hvordan barna reagerer når de lærer om dette, svarer en av lærerne at de ofte blir redde hvis han for eksempel viser dem bilder av massegraver, hodeskaller eller lenker.¹⁹⁵ Flere av de andre lærerne opplevde lignende reaksjoner. Han synes allikevel det er viktig at de får se dokumentasjon. Det er den eneste måten å få dem til å forstå på, sa han. Rett etter Røde Khmer trodde alle, fortalte han, for da var det fremdeles friskt i minnet og man kunne se fysiske spor rundt seg på alle kanter, som hodeskaller, lik og våpen. Den neste generasjonen ser ikke dette like tydelig. Nå er alle beviser samlet inn og satt i museer. Takket være dc-cam kan man nå vise barna det allikevel ved hjelp av den nye læreboken, bilder og video, sa han.

Denne mannen er 47 år gammel og kan derfor huske tiden med Røde Khmer ved makten. Jeg spurte ham om han derfor synes det er vanskelig å skulle undervise om dette. Han svarte at han noen ganger blir veldig lei seg og redd når han underviser om denne perioden. Han fortalte at han var rundt 10 år gammel da Røde Khmer tok makten i Kambodsja. Han ble tvunget til å arbeide i en barnegruppe som samlet gjødsel. Han synes det er svært vanskelig å tenke på alt han opplevde på den tiden. ”Det er spesielt vanskelig å undervise om de delene av historien jeg selv kan huske,” sa han, men han deler sine egne historier med elevene sine allikevel. Denne mannen hadde store arr som dekket halve ansiktet hans. Han fortalte meg at han fikk dem etter at han ble slått i ansiktet med en hakke av en Røde Khmer-soldat til han var bevisstløs. Han forklarte at han forteller om hvordan han fikk arrene sine til barna. ”Også forteller jeg dem om sultfølelsen som aldri ble borte,” sa han. Han forklarte at han hele tiden ble overført mellom ulike grupper og at de måtte reise om natten i mørket for å komme til neste gruppe. Når det regnet var de våte og kalde hele tiden og han forklarer hvordan de vred opp klærne sine om igjen og om igjen til det bare var filler igjen. ”Mange i familien min ble

---

¹⁹⁴ Intervju med 34 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Svay Rieng.

¹⁹⁵ Intervju med 47 år gammel mannlig historielærer, Kampong Cham.

drept,” sa han, ”også lillebroren min”. Han fortalte at de har begravet noen av slektningene sine som har blitt funnet i massegraver i ettertid, men at de ikke er sikre på om beinene virkelig tilhørte dem. Når han hører historier i media om folk som vender tilbake til Kambodsja etter å ha vært borte i alle disse årene, håper han alltid at det skal være en av sine forsvunne familiemedlemmer.

En av de andre lærerne, som også levde mens Røde Khmer-regimet hadde makten i Kambodsja, svarte at det minner ham om hans egne opplevelser når han underviser barna om folkemordet og at det kan gjøre ham veldig trist.¹⁹⁶ ”Men jeg er glad for at barna får lære om hva som hendte,” tilføyde han. Han fortalte at barna lurer på hvordan noe slikt kunne skje. Han prøver å forklare ved å dele av sine egne erfaringer, og han sensurerer ingen ting. Selv om de er barn, er dokumentasjon og hans egne historier om selv de grusomste delene av historien den beste måten å hjelpe dem til å virkelig forstå på, forklarte han. Han fortalte meg at hele familien hans, utenom han selv og moren hans, ble drept av regimet. Selv ble han ofte slått og mishandlet om han prøvde å si imot noen av Røde Khmer-lederne. Han forklarte at han også for sin egen del synes det er nyttig å undervise om den vonde tiden. ”Det hjelper å snakke om det,” sa han. Ved å sette seg inn i lærematerialet og lære mer gjør det det også enklere for ham selv å forstå hvordan dette kunne skje.

”Jeg begynner ofte å gråte når jeg underviser om det,” sa en av de kvinnelige lærerne.¹⁹⁷ Hun fortalte at barna ofte spør henne hvordan dette kunne skje. Det kan hun ikke svare på, men hun kan forklare dem hvordan det var ved å dele sine egne opplevelser. Tidligere klarte hun ikke å snakke om minnene sine i klasserommet fordi hun var redd, da måtte hun skrive det ned og gi det til elevene i leselekse. Det er enklere nå med dette undervisningsopplegget fra dc-cam, sa hun.

Hun fortalte meg at hun den 17. April 1975 måtte flykte fra barndomshjemmet sitt. Moren hennes arbeidet for myndighetene og hun var redd for at moren hadde blitt drept. Hun forklarte at hun og søsknene hennes ble sendt rundt til ulike barnarbeidsgrupper. ”Vi ble behandlet veldig dårlig og fikk nesten ingen mat,” sa hun. Hun forteller at de som ikke arbeidet hardt nok fikk mindre mat. De ble tvunget til å arbeide nesten hele døgnet, og om de ikke arbeidet hardt nok ble de slått av soldatene. Om de var heldige klarte de av og til å fange insekter og øgler mens de arbeidet som de kunne spise. Hun fortalte at det var enklere å fange

---

¹⁹⁶ Intervju med 58 år gammel mannlig lærer, Kampong Cham.

¹⁹⁷ Intervju med 51 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

babyfrosker enn voksne frosker fordi de ikke hoppet like fort. De spiste alt de kunne få fatt i for å overleve, som kastede matrester, fiskebein og grisemat. Hun og broren hennes stjal litt mais fordi de var så sultne. De ble tatt og Røde Khmer banket opp broren hennes.

Videre fortalte hun meg at de ofte måtte arbeide i jungelen. Der måtte de selv finne et sted å sove. Hun forklarte at de bygget et sovested av greiner og blader, men at det ikke beskyttet dem mot regn og insekter. Mange av barna, inkludert henne selv, fikk malaria. De ble helt grønne i huden og kroppene deres var ødelagte av underernæring. Hun brettet opp buksebena sine og viste meg flere store arr på bena etter infiserte insektbitt. Den eneste medisinen de fikk tak i var kokosmelk. Til slutt ble hun så dårlig at hun ble sendt på sykehus. Der hørte hun menn og kvinner som hylte og skrek av smerte. Deretter hørte hun at de som hylte ble skutt før det plutselig ble helt stille. ”Jeg var livredd og bet i skjerfet mitt for å ikke lage lyd,” sa hun. Når hun ble bedre måtte hun ut og arbeide igjen. De var så sultne at de spiste fiskehoder de fant utenfor kjøkkenet, men de ble oppdaget og bundet og slått. Broren hennes prøvde å fiske litt fisk slik at de kunne gi mat til sin syke far. De ble oppdaget og faren ble satt i fengsel. Moren hennes så med fortvilelse på mens faren døde i fengselet i løpet av to uker. ”Faren min døde i 1978, det verste sultåret,” konstaterte hun. Hun sa at hun forteller elevene sine alt hun kan huske.

6.5 Myndighetskritikk i klasserommet?

Kambodsja har vært preget av ustabilitet, korrupsjon, fortielse og et myndighetsapparat som selv har vært involvert i Røde Khmer. Fordi det var stor politisk uro i Kambodsja på det tidspunktet intervjuene ble gjennomført, spurte jeg lærerne om de snakker om myndighetene eller politikk i klasserommet. ”Nei, det får vi ikke lov til å snakke om,” svarte en av lærerne.¹⁹⁸ Så la han til at de kan snakke om det så lenge ingen av elevene forteller det videre, men om det kommer ut kan det skape problemer.

”Ikke så mye,” svarte en annen lærer på det samme spørsmålet.¹⁹⁹ Hun fortalte videre at hun håper det vil bli mulig å snakke om myndighetene i skolen i fremtiden, men at det var verre før enn det er nå. En av de andre lærerne tenkte seg om og svarte også at de ikke snakker om myndighetene i skolen.²⁰⁰ Hun forklarte at de bare skal snakke om det som står i læreplanen, og at de ikke skal snakke om politikk i klasserommet. Hun virket litt nølende så jeg spurte

---

¹⁹⁸ Intervju med 47 år gammel mannlig historielærer, Kampong Cham.

¹⁹⁹ Intervju med 51 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

²⁰⁰ Intervju med 36 år gammel kvinnelig lærer, Kampong Cham.

henne rett ut om hun tror mange lærere er redde for å snakke om myndighetene. ”Ja, jeg tror det,” svarte hun.

En annen lærer bekreftet også det de to kvinnene forteller om å snakke om myndighetene i klasserommet.²⁰¹ ”Jeg snakket en del om det før”, svarte han, ”men rektoren på skolen min sa at jeg måtte slutte med det”. Han tilføyde at han tror de kan snakke om det de vil på noen skoler, men at det ikke er slik over alt.

6.6 Oppsummering og drøfting

I forhold til hvordan skolesystemet var etter at Røde Khmer-regimet ble styrtet, ser det ut til å råde ganske stor enighet blant lærerne om at det stod dårlig til. De forteller om ødelagte skolebygninger, et stort oppryddingsarbeid og stor mangel på lærere. Til å begynne med fikk ingen av lærerne betaling, og de hadde nærmest ikke noe undervisningsmateriell i det hele tatt. Ifølge det lærerne forteller, ser det ut til at det bedret seg mot slutten av 80-tallet. Da hadde skolesystemet bygget seg litt opp, og de hadde til og med noen lærebøker.

I forhold til hva elevene lærte om Røde Khmer på skolen på 80-tallet, virker det som de intervjuede lærerne er enige om at de ikke lærte spesielt mye. Det de lærte ser ut til å ha hatt en viss grad av propagandahensikter fra myndighetenes side, men i hvor stor grad er lærerne litt uenige om. En fortalte at de måtte undervise om Kambodsjas nære brorskap til Vietnam og fokusere på hvordan Vietnam befridde Kambodsja fra Pol Pot, mens andre så ut til å mene at elevene ikke lærte noe om Røde Khmer i det hele tatt. Det kan selvsagt hende at innholdet i undervisningen varierte veldig på de ulike skolene, særlig siden utdanningssystemet ser ut til å ha vært i en dyp krise i den første tiden etter 1979. Ifølge Linton så folk flest lenge ut til å mene at overgrepene mot dem var utført av Røde Khmer under ledelse av den såkalte ”genocidal Pol Pot clique”.²⁰² Dette har blitt innprentet dem av samfunnet helt siden 1979 uten at noen har kunnet vise til juridiske beviser. Kambodsjanere har med forvirring sett hvordan myndighetene har ønsket Røde Khmer velkommen inn i samfunnet under forsoningsbanneret, uten at noen har måttet stå til rette for tapet av millioner av menneskeliv. Ingen offisiell prosess med å fjerne de skyldige fra maktposisjoner i samfunnet, som ”avnazifisering” i Tyskland, har funnet sted.

---

²⁰¹ Intervju med 32 år gammel mannlig samfunnsfaglærer, Kampong Cham.

²⁰² Linton, 2004:12

Etter valget i 1993 ser det ut til at lærerne var enige om at det skjedde en endring. De lærerne som hadde kunnskap om dette, sa at alt stoff om Røde Khmer forsvant fullstendig fra lærebøker og læreplaner etter at CPP og Hun Sen kom til makten igjen. En av de kvinnelige lærerne fortalte til og med at myndighetene samlet inn de gamle lærebøkene for å brenne dem. Da jeg spurte hvorfor de trodde alt stoff om Røde Khmer ble fjernet fra skolen på dette tidspunktet, svarte de litt ulikt. En sa at myndighetene kanskje ikke ville at folk skulle få vite hva som hadde skjedd. Dette kan absolutt virke som en plausibel forklaring med tanke på at mange i CPP selv hadde vært involvert i Røde Khmer på 70-tallet. Videre nevnes det at myndighetene kanskje ble utsatt fra press utenfra om å fjerne all informasjon om Røde Khmer fra skolen. Om dette presset stammer fra Vietnam eller internasjonale organ som for eksempel FN, som bedrev fredsbevarende arbeid i Kambodsja på denne tiden, eller rett og slett Røde Khmer selv, som fremdeles var aktive frem til slutten av 90-tallet, vites ikke, men det kan nok også være en sannsynlig forklaring. En siste mulighet som blir nevnt er at myndighetene fjernet det for å stabilisere samfunnet. Det hadde vært store problemer i Kambodsja i flere tiår med krigføring mellom myndighetene og Røde Khmer-styrker, så det er heller ikke utenkelig at myndighetene valgte å fjerne det for å ikke provosere Røde Khmer til videre opprør.

De som skiller seg mest ut i svarene sine på dette området er de yngre lærerne. De lærerne som selv er i 30-årene, ser ut til å ha lite kunnskap om hvordan skolen fungerte og hva de lærte på 80- og 90-tallet. Dette er kanskje ikke så oppsiktsvekkende i og med at de selv ikke da jobbet i skolen enda, men de må jo i alle fall ha vært elever på denne tiden.

I forhold til hvilke holdninger lærerne har til at dette temaet bringes inn i skolen nå, svarer de intervjuede lærerne også relativt likt. Absolutt alle ser ut til å synes det er svært positivt at folkemordet tas inn i historieundervisningen nå. De begrunner det med argumenter som at det vil lære de unge å forstå landet sitt, at det vil lære dem forskjellen på rett og galt og lignende. Det argumentet absolutt alle oppgir med små variasjoner, er at ved å lære de unge om denne perioden kan man unngå at noe slikt aldri kan skje igjen. De oppgir at de tror andre utenfor skolen også synes det er positivt at barna får lære om dette på skolen nå, selv om det ser ut til at det er et tema det snakkes lite om hjemme. Dette har sin parallell i prosessen med å få Holocaust inn som undervisningstema i Tyskland, hvor foreldregenerasjonen også lenge uttrykte skepsis mot at barna skulle lære om historien.²⁰³ Dette endret seg imidlertid i Tyskland på 70-tallet, omtrent 20 år etter krigen, og man ser den samme tendensen i Kambodsja i dag.

---

²⁰³ Fondevik, 2002:21

På spørsmål om hvorfor de tror det er akkurat nå det har blitt mulig å kunne snakke om folkemordet i skolen, svarer de litt forskjellig. Enkelte er veldig usikre på hva de skal svare. Andre nevner at det er uvitenheten til den oppvoksende generasjonen om emnet som har presset det frem. Mange bruker dessuten uttrykket at de unge ikke ”tror”. Det ser ut til at det fremstår nærmest utenkelig for de unge at dette har skjedd i deres eget hjemland og at de rett og slett har vanskelig for å tro at det er sant. Derfor må de altså overbevises i klasserommet. Folkemordsforsker og Kambodsjaekspert Craig Etcheson skriver i boken ”After the Killing Fields” at noe grusomt hendte i Kambodsja, men at mange kambodsjanere ikke tror at det er sant.²⁰⁴ Utgiveren av en av Kambodsjas største aviser forteller om sin 11 år gamle sønn at ”he doesn’t believe it happened”.²⁰⁵ Etcheson forklarer dette uforståelige kunnskapshullet blant unge kambodsjanere med det faktum at mange politikere i ettertid har benyttet seg av så mange ulike ideologiske forklaringer på hva som hendte at folket nå sitter igjen med en følelse av mistro. Videre er majoriteten av befolkningen i Kambodsja i dag født etter 1979, og har derfor naturligvis ingen personlige opplevelser fra Røde Khmer-tiden. Etcheson forklarer deretter at de eldre ikke har villet dele sine egne historier med den yngre generasjonen fordi det kanskje har føltes for tungt å snakke om eller fordi det rett og slett kan føles umulig å skulle sette ord på de grufulle minnene. Inntil nylig har det heller ikke funnet sted noe som kan kalles en rettslig forfølgelse av de skyldige. Tidligere Røde Khmer-ledere har fått leve i frihet i samfunnet, og mange av dem brukte tiden på å utgi propaganda som hevdet at Røde Khmer ikke begikk overgrep mot folket, men tvert imot fremstiller dem som patrioter som reddet landet fra utryddelse.²⁰⁶ Etcheson sammeligner dette med et tenkt scenario der Himmler, Goebbels og Göring som pensjonister hadde slått seg ned i München og utgitt artikler som slo fast at nazistene ikke drepte en eneste jøde og at alle problemene jødene eventuelt må ha hatt, hadde de velfortjent påført seg selv. Han stiller spørsmål ved hvordan et slikt samfunn skal klare å gjenopprette sitt moralske kompass.

For å få dem til å tro uttrykte lærerne at de trenger materiell som bilder og video, eller mulighet til å reise på ekskursjoner til minnesteder. Mange uttrykker stor frustrasjon over at de ikke får bevilget midler til å skaffe undervisningsmateriell som kan hjelpe dem til å gjøre undervisningen bedre og mer overbevisende. En uttrykker også at mangelen på fysiske beviser i omgivelsene gjør det vanskelig å få elevene til å forstå hva som hendte. Disse

---

²⁰⁴ Etcheson, 2005:1

²⁰⁵ Etcheson, 2005:2.

²⁰⁶ Etcheson, 2005:2.

bevisene, som tidligere var over alt, har nå blitt plassert i museer og arkiver, og de er avhengige av materiell fra dc-cam for å formidle historien.

Som årsaksforklaring på hvorfor temaet først taes inn i skolen nå, svarte en at det kan ha vært den tidligere mangelen på dokumentasjon som var årsaken til at det ikke kunne behandles tidligere. Det nevnes imidlertid i et annet svar at mangelen på synlige beviser i omgivelsene gjør det vanskeligere å overbevise de unge om at dette har skjedd. Tidligere trodde alle på det fordi det var umulig å ikke se de fysiske sporene i omgivelsene rundt seg i form av massegraver, ødelagte bygninger og bombekrater. Nå er disse borte, og det er derfor vanskeligere å tro, skal man tro det ene intervjuobjektet. Da virker det kanskje litt merkelig at det var behovet for å samle inn dokumentasjon som er årsaken til at det ikke var mulig å snakke om dette i skolen tidligere. Allikevel oppgir flere det som en grunn til at det først bli behandlet nå, over 30 år senere.

Et annen argument for at tiden ikke har vært moden for å ta opp folkemordet i klasserommet før nå, er nettopp at det hadde gått for kort tid. Det ser ut til at de mener at minnene var for vonde og at det var for smertefullt å snakke om dette rett etter at det hadde skjedd, men at det nå er enklere å dele sine egne opplevelser og snakke om det fordi de fleste har kommet over den tyngste sorgen. Psykologisk sett er dette trolig et fornuftig argument. Det ville nok utvilsomt ha vært vanskelig å undervise om dette den første tiden når sorgen var så total og hevnforsøk en nærmest dagligdags hendelse. Noen kan også ha vært redde for å dele opplevelsene sine på grunn av frykt for sanksjoner fra samfunnet eller tidligere Røde Khmer-medlemmer. Det er kanskje ikke så lett å fortelle om de vonde opplevelsene når de skyldige for overgrepene bor i samme landsby som en selv og ikke har fått noen form for straff i ettertid. En mann jeg intervjuet forrige gang jeg var i Kambodsja uttrykte at han var redd for å fortelle om opplevelsene sine fordi det var en reell fare for at det kunne få konsekvenser.

En av de mannlige lærerne hevdet at grunnen til at dette ikke har blitt belyst i skolen tidligere, er at de Vietnam-styrte myndighetene, som enkelte ser ut til å fremdeles mene at myndighetene i Kambodsja er, ikke ønsket å svartmale kommunismen. Ved å fortelle om Røde Khmer i skolen ville det kanskje gi kommunismen et dårlig rykte, og derfor har man valgt å ikke snakke om det, mener han.

Når det kommer til hvilke utfordringer lærerne har i forbindelse med folkemordsundervisningen er lærerne på mange punkter veldig enige. I forhold til mer

generelle utfordringer i skolen, som naturligvis også vil påvirke historiefaget og folkemordsundervisningen, nevner alle nærmest nøyaktig de samme problemene. Disse omfatter mangel på utstyr og læremateriell, problemer med å få elevene til å forstå og å tilpasse undervisningen, særlig med tanke på at elevgruppene er så store. En av lærerne hevdet at han hadde elevgrupper på opp til 80 elever på en gang. Plassmangel forverrer dette problemet ytterligere, forteller de. I tillegg er det en del barn som aldri begynner på skolen, og mange som slutter underveis eller bare er til stede deler av året på grunn av familiens arbeidssituasjon. Det gjør det desto vanskeligere å sørge for at alle har lært det de skal i løpet av året.

Mange nevner også at læreplanen er for omfattende i forhold til tiden de har til disposisjon. En av lærerne forteller at skoleåret i tillegg nylig har blitt forkortet fra 38 uker til 32 uker, noe som utvilsomt må gjøre tidsmangelen enda mer prekær. Den svært lave lønnen de får fører dessuten til at de aller fleste lærere har andre jobber utenom skolen, noe som heller ikke gjør at de får bedre tid til å planlegge undervisning. De lave lønningene fører dessuten til problemer med korrupsjon og bestikkelser.

Av utfordringer som er mer spesifikt knyttet til folkemordsundervisningen nevner lærerne at mange av barna har få forkunnskaper om dette emnet. Det de vet, er gjerne informasjon de har fått fra foreldre eller besteforeldre. Selv om dette naturligvis er verdifull kunnskap, er det høyst trolig ikke upartisk eller forskningsbasert informasjon. Dette gjør at elevene kan komme til klasserommet med svært ulike oppfatninger om hva som skjedde. Dette understreker behovet for et felles historisk narrativ.

En av de aller største utfordringene med folkemordsundervisningen er naturligvis den store emosjonelle påkjenningen det innebærer både for lærere og elever. Alle lærerne forteller at barna blir redde og lei seg når de får høre om dette. Allikevel virker det som om alle er enige om at kunnskap om fortiden er den eneste veien videre for å oppnå fred og forsoning. Lærerne forteller også at de selv blir triste av å snakke om dette, særlig de som selv har opplevd denne perioden uttrykker at de synes det er tungt. Enkelte sier at de ofte begynner å gråte når de skal undervise om dette. Selv om dette utvilsomt er en tung bær å legge på en lærer, ser det ut til at ønsket om å dele kunnskapen sin overvinnes frykten og sorgen hos alle lærerne jeg intervjuet. Alle de intervjuede uttrykker at de ønsker å undervise om dette. Motivasjonen for forsoning ser altså ut til å være sterk.

Et siste aspekt ved utfordringene lærerne møter er frykten for myndighetene. Ingen av lærerne uttrykker dette som en eksplisitt utfordring selv, men når flere av dem forteller at de ikke kan snakke fritt i klasserommet fordi de er redde, må det sannsynligvis påvirke arbeidshverdagen deres. Selv om frykten de beskriver er knyttet til å snakke om politikk i klasserommet, virker det som de har en slags ærefrykt for myndighetene som kanskje også kan tenkes å påvirke dem i andre sammenhenger. Med tanke på den store politiske uroen som har funnet sted i Kambodsja de siste tiårene, og i stor grad fremdeles pågår, er det ikke så rart om politikk er et ømfintlig tema i skolen. I Kambodsjansk media kan man stadig lese om folk som blir fengslet for å være i opposisjon til myndighetene. Derfor er det ikke utenkelig at lærere føler at de må være på vakt i forhold til hva de kan si i klasserommet. Dette samsvarer med Langelands funn om at mange av lærerne er redde for hva de kan si i klasserommet.²⁰⁷ Videre hevder Linton at demokrati er fremholdt som en viktig verdi i det kambodsjanske samfunnet, men at de demokratiske verdiene ikke egentlig er realisert.²⁰⁸ I praksis merker man at demokratiske verdier som ytringsfrihet og diskusjon rundt det politiske systemet ikke er implementert i hverken samfunnet eller skolen.

---

²⁰⁷ Langeland, 2013:118

²⁰⁸ Linton, 2004:13

Kapittel 7: NGOer og privatskoler - hvordan påvirker disse aktørene utdanning i Kambodsja?

Som et land der nærmest hele den utdannede befolkningen ble systematisk utslettet, stod Kambodsja i en utdanningsmessig ekstremt vanskelig situasjon i tiden etter folkemordet. Økonomisk og politisk ustabilitet har vært med på å gjøre det vanskelig for myndighetene å innføre et velfungerende utdanningssystem, noe som fremdeles preger det offentlige skoletilbudet i landet den dag i dag. Den vanskelige økonomiske situasjonen har trolig tvunget frem et åpent kapitalistisk system som også har ført til en kapitalisering av skolen. Ifølge Anders Breidelid har kunnskap og utdanning fått en stor markedsverdi i den postmoderne verdensøkonomien.²⁰⁹ Pengesterke organisasjoner i Vesten har fått opp øynene for den store verdien som ligger i kunnskap, og involverer seg i stadig større grad i utdanning i det globale sør. Dette har åpnet opp et stort marked for internasjonale privatskoler og bistandsorganisasjoner som driver med utdanning, noe som er svært tydelig i Kambodsja.

Det er vanskelig å finne eksakte tall på hvor mange privatskoler som finnes i Kambodsja i dag, men på nettsiden ”Tourism of Cambodia” kan man finne kontaktinformasjon til 375 ulike privatskoler.²¹⁰ Professor Kenneth Wilson ved the Royal University of Phnom Penh skriver at det mot 34 offentlige universiteter finnes 57 private universiteter i landet.²¹¹

Journalist Helena Domashneva hevder at det i Kambodsja i 2013 fantes 3500 registrerte NGOer, eller bistandsorganisasjoner.²¹² Dette høye antallet plasserer Kambodsja på andreplass i verden over antall frivillige organisasjoner per innbygger, bare overgått av Rwanda.²¹³ Denne store utstrekningen av NGOer og privatskoler må utvilsomt ha en stor påvirkning på utdanningssystemet i Kambodsja. De frivillige organisasjonene arbeider naturligvis med mange ulike former for samfunnsutvikling, men et sentralt fokusområde er sannsynligvis utdanning. Spørsmålet dette reiser er hvorvidt og på hvilken måte disse internasjonale aktørene påvirker det kambodsjanske utdanningssystemet. Mange organisasjoner sponser den offentlige skolen med penger, materiell, bygninger eller annet utstyr, uten å nødvendigvis ha noen langsiktige planer for hvordan skolen selv skal opprettholde og vedlikeholde de nye ressursene etter at organisasjonene har avsluttet sin støtte. Internasjonale og religiøse privatskoler florerer, særlig i hovedstaden, og opererer med et vidt spekter av pedagogiske metoder og læreplaner som i mange tilfeller skiller seg radikalt

---

²⁰⁹ Breidelid, 2013:27

²¹⁰ Tourism of Cambodia, 2014

²¹¹ Wilson, 2013

²¹² Domashneva, 2013

²¹³ Domashneva, 2013

fra hva som benyttes i den offentlige skolen. Hvilken effekt vil det ha på det kambodsjanske samfunnet i fremtiden når privatskoler med internasjonale læreplaner uten fokus på kambodsjansk språk, religion, historie eller kultur får så stort spillerom?

Jeg besøkte den frivillige organisasjonen World Renew, samt en kristen privatskole i Phnom Penh for å forsøke å få et innblikk i hvordan dette arbeidet foregår.

7.1 World Renew

World Renew er en kristen organisasjon som bedriver bistandsarbeid i over 30 land rundt omkring i verden ”as the development, disaster response, and justice arm of the Christian Reformed Church in North America”.²¹⁴ Jeg kom i kontakt med organisasjonen via to nordmenn som er utsendt fra misjonsalliansen i Norge for å arbeide med samfunnsutvikling på lokalt nivå i samarbeid med World Renew i Kambodsja. World Renew fungerer, slik jeg forstår det, som en paraplyorganisasjon som koodinerer arbeidet til flere ulike kristne bistandsorganisasjoner hvorav misjonsalliansen i Norge bare er en av flere. De samarbeider med nasjonale organisasjoner om samfunnsutvikling på forskjellige områder, hvorav en av dem er utdanning. På besøk hos dem fikk jeg intervjuere flere i staben deres som arbeidet med utdanning, samt besøke flere lokale skoler de følger opp.

Bente og Knut Iversen Foseide, som er det norske paret som arbeider i Kambodsja gjennom misjonsalliansen, fortalte at de i sitt arbeid er svært opptatt av å skape lokalt eierskap og engasjement til prosjektene. Det er lokalsamfunnet selv som skal bygge og drive, bistandsorganisasjonenes rolle går ut på å veilede og støtte, hevder de. De ønsker at prosjektene skal være bærekraftige og kunne opprettholdes også i fremtiden uten støtte fra organisasjonen. Derfor får vi ikke lov til å ta med gaver eller utstyr til skolene vi besøker. De ønsker ikke at bilene fra World Renew skal bli synonymt med gaveutdeling når de kommer kjørende til de ulike distriktene. Om en av skolene de hjelper for eksempel mangler læremateriell ønsker de å heller hjelpe dem til å legge press på myndighetene eller søke om støtte via offisielle kanaler istedenfor å donere utstyr til dem. Et av prosjektene de har arbeidet med i det siste er en holdningskampanje som skal forhindre at unge jenter forsvinner ut av skolen for å arbeide i tekstilindustrien.

Jeg fikk være med Virak, som er ansatt i World Renew, på felttur til Svay Rieng sørøst i Kambodsja. Her besøkte vi en av deres lokale samarbeiderpartnere som heter Kadra. Kadra beskrives i en rapport fra misjonsalliansen slik: “Khmer Association for Development of

---

²¹⁴ World Renew, 2014

Raising Animal (KADRA) is a local NGO based in Svay Rieng, Cambodia. It was established in 1993 in order to improve the living conditions of people in Svay Rieng Province”.²¹⁵ Kadra har samarbeidet med World Renew siden 2003, og arbeider med utvikling av lokalsamfunnet på flere områder: helse, miljø, hygiene, ernæring, utbygging, jordbruk, naturforvaltning og utdanning.

Ledelsen i Kadra forklarte at de mener utdanning er den viktigste byggesteinen i samfunnet. Deres oppgave, ifølge dem selv, er å observere lokalsamfunnet og kartlegge hvor hjelpen trengs. Deretter setter de de ulike prosjektene i kontakt med riktige organisasjoner og organer. Kadra fungerer slik som en prosjektkoordinator for de ulike prosjektene i regionen. Kadra er religiøst nøytrale.

World Renew har i samarbeid med Kadra tilsyn med tre barneskoler og tre barnahager i Svay Rieng. De siste årene har de vært opptatt av å forsøke å kartlegge årsakene til at ikke alle barn går på skole. Hovedårsaken så ut til å være at foreldrene var tvunget til å reise rundt og arbeide for å forsørge familiene sine. Løsningen de arbeider med er å støtte og hjelpe familiene til å kunne klare å livnære og forsørge seg selv i lokalområdet slik at de slipper å flytte. Dette gjør de blant annet ved å lære dem mer effektive metoder for dyrking av ris, slik at de får mer utbytte fra avlingene sine. De arrangerer i samarbeid med sine samarbeidpartnere blant annet jorbrukskurs og sørger for å spre informasjonen om de ulike tiltakene til lokalsamfunnet. Videre fortalte de at myndighetene har en målsetning om at 100% av barna i Kambodsja skal gå på skole innen utgangen av 2015. De stilte seg imidlertid tvilende til om det vil gå, så lenge myndighetene ikke gjør noe med grunnen til at barna ikke går på skole.

I møte med Kadra-ledelsen må jeg presentere meg selv, prosjektet mitt og mine tanker rundt bistandsarbeid i Kambodsja. Når de hører at jeg skal studere folkemordsundervisningen i Kambodsja, spør direktøren for organisasjonen meg om jeg tror på at folkemordet har skjedd. Han forteller at mange unge i Kambodsja ikke tror på at det har hendt, og at jeg som er så ung kanskje heller ikke tror at det er sant. Spørsmålet oppleves for meg som rimelig absurd, men han blir beroliget over at jeg tror på at det har skjedd. Han sier at om bare de unge er villige til å se og høre, så vil de ikke kunne gjøre annet enn å tro. Han mener det er bra at barn får lære om dette i skolen nå, og forteller at Kadra arbeider med å endre foreldrenes og samfunnets holdninger til utdanning. Uten utdanning vil samfunnet stagner, mener han.

Virak forteller at landet har havnet i en ond sirkel der fattigdom, dårlige betalte jobber og

---

²¹⁵ Reiseron, Pia. 2012: 8

problemer i utdanningssystemet er med på å opprettholde samfunnsstrukturen. Når de fattige ikke tjener nok penger, må de flytte for å forsøke å finne arbeid. Dette fører til at de tar barna ut av skolen, og dermed havner neste generasjon i samme felle og får heller ikke mulighet til å få bedre betalte jobber. Noen banker låner ut penger slik at folk kan investere i for eksempel jordbruk, men hvis de får dårlige avlinger eller lave priser for produktene sine og ikke klarer å betale tilbake, tar banken huset og all eiendommen deres. Dette fører til at de må flytte igjen. For å få slutt på denne onde sirkelen trenger de en forandring i styresmaktene, hevder han. Alt er korrupt i Kambodsja. Selv justisdepartementet, som skal sikre at lov og rett blir fulgt, er korrupt. De med penger kan betale seg ut av enhver situasjon. Det er ikke noe problem å bestikke, for ingen tar tak i problemene. Hun Sen er selvsagt selv svært rik og har mange fine hus, forklarer han.

7.2 Adventistiskolen i Phnom Penh

Gjennom bekjente av tolken min fikk jeg komme på besøk ved adventist-skolen i Phnom Penh. Dette er en privatskole som drives av innsamlede midler fra adventistkirken i USA. Skolen drives av misjonærer og frivillige utsendt av syvende dags adventistkirker rundt omkring i verden, hovedsaklig USA. De har også noen kambodsjanske lærere ansatt, men det er et krav at man må snakke engelsk siden all undervisning foregår på engelsk. Adventistkirken i Kambodsja driver også en rekke barnehjem som ofte er nært knyttet til skolene. Skolebygningen er stor og ny, de har eget bibliotek, god tilgang på undervisningsmaterieell og forskjellige idrettsbaner utenfor. Den skiller seg kraftig fra de offentlige skolene jeg har sett.

Skolen jeg besøkte har barn i ulike aldre. Noen av barna begynner her i 1. klasse, mens mange kommer fra den offentlige skolen. Derfor er klassene basert på nivå og ikke alder. Barn som kanskje allerede har gått flere år i den offentlige skolen må allikevel starte i et av de lavere klassetrinnene når de begynner her. Dette resulterer i at alle klassene har elever med et svært variert aldersspenn. Jeg ble fortalt at om elevene skal få godkjent utdanningen slik at de kan gå videre til høyere utdanning etterhvert må de få et skjema med stempel fra myndighetene det både er tidkrevende og kostbart å skaffe. Allikevel er slike privatskoler populære, forteller de, fordi barna får lære engelsk. Det koster penger å være elev på denne skolen, men skolen samler inn penger for å dekke skolegangen til noen av de vanskeligerestilte barna.

En av de amerikanske lærerne fortalte meg at skolen ikke følger nasjonale læreplaner. De følger amerikansk læreplan, og bruker mye tid på å lære bibeltekster siden dette er en adventistiskole. All undervisningen, med unntak av en time i uken, foregår på engelsk, og mange av lærerne snakker ikke barnas morsmål. Den ene timen undervisningen ikke foregår

på engelsk, er den timen de har til rådighet for å lære khmer og kambodsjansk historie. Jeg spurte om de underviser om folkemordet på denne skolen. Da ble jeg vist en hylle innerst i skolens bibliotek som inneholder rundt ti bøker om kambodsjansk historie, hvorav noen av bøkene inneholder litt informasjon om folkemordet. Barna kan lese i disse bøkene om de vil, men ellers legger ikke skolen særlig vekt på å undervise om kambodsjansk historie.

Lærerne på denne skolen bekreftet at enkelte barn i distriktene ikke går på skole fordi fattigdom krever at de hjelper familiene sine istedenfor å gå på skole. De kunne også bekrefte det utbredte problemet med korrupsjon i den offentlige skolen. De hevdet at lærerjobber på privatskolene er svært ettertraktet fordi de betaler bedre enn i den offentlige skolen.

En av lederne i adventistorganisasjonen i Kambodsja uttrykket at det ikke alltid er like enkelt å drive skole der. Mange av foreldrene har ingen utdanning, og det er derfor vanskelig å forvente hjelp hjemmefra. Kambodsjanere er dessuten i stor grad påvirket av den budhistiske karmatankegangen om at alt som skjer er forutbestemt. Derfor er det vanskelig å motivere elevene til å gjøre det bra på skolen, forteller han. Det er også vanskelig å overbevise foreldre om at utdanning er viktig. Mange tror at valg de selv tar i livene sine har lite å si, fordi alt uansett er avhengige av karmaen fra tidligere liv.

Selv om mye av arbeidet denne skolen gjør med å bygge barnehjem, gi lokale lærere høyere lønningen og finansiere skolegangen til barn fra fattige familier, på mange måter er svært beundringsverdig, er det imidlertid bekymringsverdig om dette skal skje på bekostning av lokal forankring. Det er naturligvis positivt for både den enkelte elev og samfunnet som helhet at barn som kanskje ellers ville vært i faresonen for å forsvinne ut av skolesystemet, får en utdanning. Men når denne utdannelsen langt på vei ignorerer barnas språk, historie og kultur, vil det ifølge professor Anders Breidelid på sikt kunne være problematisk.²¹⁶ Hva vil skje i fremtiden om denne typen privatskoler fortsetter sin fremgang og store deler av befolkningen ikke mestrer landets språk eller har kjennskap til dets historie?

7.3 En journalists perspektiv

Ved et besøk i den engelskspråklige avisen Cambodia Daily i Phnom Penh, kom jeg i kontakt med den australske journalisten Matt Blomberg som er hovedansvarlig for utdanningsaker i redaksjonen. Matt fortalte meg om en historie han har lyst til å skrive. Han har oppdaget at alle de beste lærerstudentene blir snappet opp av internasjonale skoler som betaler bedre enn de offentlige skolene. Han ønsker å se på hvordan dette påvirker den nasjonale skolen. De private skolene foretar en slags ressurstømming av de best kvalifiserte lærerne, som i stor

---

²¹⁶ Breidelid, 2013:55

grad trengs i den offentlige skolen. Han fortalte videre om hvordan han ser mørkt på fremtiden med tanke på alle NGOene og de kristne privatskolene vil påvirke samfunnet i fremtiden. Han forteller at kristendommen er i rask vekst på grunn av oppblomstringen av slike privatskoler. Disse skolene underviser ikke på khmer og svært lite om kambodsjansk historie, kultur og religion.

Han fortalte også at han nylig skrev en artikkel om manglende bevilgninger til undervisningsmaterieell i skolen. Artikkelen setter myndighetenes bevilgninger i et dårlig lys sammenlignet med EU og Unescos bevilgninger. For 2013 skal myndighetene for eksempel ha satt av 280 millioner \$ til utdanning, mens det til sammenligning ble satt av 400 millioner \$ til forsvaret. På grunn av dette er skolesystemet i Kambodsja fullstendig avhengige av støtte utenfra, og ved å peke på dette fikk han store problemer fra Unesco, EU og Ministry of Education. Han mistenker at EU har et svært skjørt samarbeid med myndighetene, og er redde for alt som kan sette dette samarbeidet på prøve. Derfor har han nå blitt svartelistet av flere organisasjoner som arbeider med utdanning. Det er altså tydelig at det politiske klimaet fremdeles er preget av en trang til sensur, og det er en realitet at man må trå varsomt i forhold til hva man kan si om myndighetene. Samtidig viser saken han skrev at myndighetene har en manglende vilje til å finansiere utdanning i Kambodsja. Derfor er man fullstendig avhengig av NGOer, privatskoler og ekstern økonomisk støtte for å utvikle utdanningssystemet.

7.4 Oppsummering og drøfting

Omfanget av privatskoler og NGOer i Kambodsja har blitt så omfattende at myndighetene i sin strategiplan for utdanning for perioden 2009-2013 innlemmet et mål om å øke samarbeidet mellom disse aktørene og myndighetene: "The Royal Government will continue to strengthen its partnership with the private sector and the national and international community to enhance and improve the quality of education services."²¹⁷ Utdanning kan neppe sees på som en mirakelkur som vil veie opp for alle problemer i samfunnet, men det er liten tvil om at utdanning er en viktig faktor for samfunnsutviklingen og potensiell reduksjon av fattigdom.²¹⁸ Breidlid argumenterer for at vestlig utdannelse som fortrenger lokal kultur i fattige land etablerer kunnskapssystemer som er hegemoniske i forhold til lokalt forankret epistemologi. Bistandsorganisasjoner og NGOer som aktører i skolen, er med på å fremmedgjøre elevene fra sin egen kultur. Det epistologiske sjokket de møter i skolen kan skape enorme læringsvansker for elevene, og er noe myndighetene i det globale sør burde ta på alvor.²¹⁹ Med tanke på hvilke konsekvenser det kan ha for Kambodsja i fremtiden om disse eksterne

---

²¹⁷ Ministry of Education, 2010

²¹⁸ Breidelid, 2013:54

²¹⁹ Breidelid, 2013:55

aktørene får herje fritt og neglisjere den lokale forankringen i skolen, ser det altså ut til å eksistere et behov for at myndighetene kommer på banen og i større grad stiller krav til de private aktørene i utdanningsfeltet. I et forsoningsperspektiv vil det være særlig viktig å sørge for at historien om Røde Khmer ikke blir fullstendig sidesatt i disse skolene.

Denne masteravhandlingen vil ikke kunne gi et fullstendig bilde av arbeidet som utføres av slike aktører, men besøk ved en privatskole og en bistandsorganisasjon gir allikevel et inntrykk av fordelene og utfordringene som følger med denne type utdanningrettet arbeid. Det ser ut til å være store variasjoner i hvilken grad aktørene tar hensyn til lokal kultur i sitt arbeid. Mens World Renew utelukkende forsøker å hjelpe de offentlige skolene de følger opp på sine premisser, ved hjelp av veiledning, kartlegging og støtte, opererer adventistskolen i den andre enden av skalaen. Denne skolen ser ikke ut til å ta hensyn til lokal kultur, språk, religion eller historie overhodet. Samtidig ser jeg heller ikke at de har noen plan for hva som eventuelt vil skje med skolene og barnehjemmene de driver i dag, om moderorganisasjonen i USA en gang i fremtiden bestemmer seg for at andre land trenger hjelpen deres mer.

Selv om man på ingen måte kan argumentere for at slike skoler vil gi en dårligere utdanning enn de offentlige skolene, kanskje snarere tvert imot, kan man stille spørsmål ved motivasjonen for å drive slike skoler. Skolene er fine og velutstyrte, og om man skal tro journalist Matt Blomberg også bemannet av de beste lærerne. Elevene får lære et fremmedspråk de ikke har samme muligheter for å lære i den offentlige skolen. Sannsynligvis har de også tilgang på gode vestlige lærebøker og pedagogiske metoder i nye klasserom med færre elever i hver gruppe. Men hva er egentlig den bakenforliggende motivasjonen til aktørene som starter slike skoler? Om deres eneste mål var å hjelpe barn fra fattige familier og sørge for at flere fikk utdanning, burde det ikke være noen grunn til at deres religion, språk og historie nødvendigvis hadde trengt å få en så overveldende stor plass på bekostning av de lokales religion, språk og historie. Man kan tolke dette som at det ligger et bakenforliggende ønske om å presse sin egen "høyerestående" kultur inn, på bekostning av de hjelpetrengendes "laverestående" kultur. Dette vil også få innvirkning på historiefaget. Paulo Freire skrev : "Cultural invasion (...) implies the "superiority" of the invader and the "inferiority" of those who are invaded, as well as the imposition of values by the former."²²⁰

Om dette hevder Anders Breidlid at det har spredd seg en vestlig epistemologi av hegemonisk karakter i kjølvannet av koloniseringen og fremveksten av kapitalismen.²²¹ Et

---

²²⁰ Freire, 1970:160

²²¹ Breidlid, 2013:1

vestlig kunnskapssyn sprer seg altså til det globale sør og får en enorm påvirkningskraft på deres identitetsdannelse. Dette gjør seg, ifølge Breidlid, særlig gjeldede i utdanningssystemet. Europa og Vesten har i århundrer hatt en overlegen rolle i verden, noe som blant annet har gitt seg til kjenne gjennom Saids orientalismebegrep.²²² Det var den vestlige verden som definerte sannheten, også på vegne av landene i Sør. Gjennom en form for epistemologisk kolonisering har man påtvunget en vestlig autoritet som fordømmer ikke-vestlige kunnskapssyn og teorier som mindreverdige og primitive. I privatskolene ser dette også ut til å gjelde for historiefaget.

En rekke privatskoler underviser ikke på elevenes morsmål, slik tilfellet blant annet er ved adventistiskolen i Phnom Penh. Mange studier peker på at læringseffekten øker ved å lære og bli undervist på sitt eget språk.²²³ Morsmålet hevdes å ha en sentral rolle i å etablere kognitive ferdigheter og kategorier, og det vil derfor være vanskelig å forstå og internalisere kunnskap som er fjernt fra barnets kulturelle virkelighet og språk. Et resultat av å få opplæring på et annet språk kan være nedsatte lese- og skriveferdigheter og en følelse av mindreverdighet eller selvhøvet.²²⁴

På den annen side ser vi at World Renew, som også er en kristen organisasjon, ser ut til å klare å bevare respekten for den lokale kulturen i sitt arbeid. De uttrykker at det er svært viktig for dem å skape og opprettholde lokalt eierskap og engasjement. De kartlegger i samarbeid med sine partnere problemene og tilrettelegger løsninger de tror vil gagne samfunnet som helhet på sikt, uten å forvente noe tilbake.

Videre kan man se det som betenkelig om andre typer privatskoler, som er drevet ut fra et ønske om å tjene penger, får stor fremvekst. I et åpent kapitalistisk system der skoler drives som profittinstitusjoner på lik linje med fabrikker, vil barn og utdanning kunne bli faktorer i økonomiske kalkulasjoner som ikke tar hensyn til individet og samfunnets behov. Et slikt behov vil i Kambodsjas tilfelle, som jeg har argumentert for i tidligere kapitler, være å opprette en historieforståelse som kan bidra til forsoningen av landet.

I jungelen av bistandsarbeid og privatskoler som opererer i Kambodsja finner man sannsynligvis skoler som både forholder seg til den lokale kulturen og skoler som ikke gjør det. Alle arbeider høyt trolig ut fra de beste intensjoner om å hjelpe, men med mindre myndighetene griper inn og stiller strengere føringer på hvordan arbeidet skal organiseres, vil

---

²²² Breidlid, 2013:8

²²³ Breidlid, 2013:60

²²⁴ Breidlid, 2013:56 og 61

mye av hjelpearbeidet på sikt kanskje føre til en forringelse av den kambodsjanske kulturen. På samme måte som franskmennene i sin tid forsøkte å erstatte det kambodsjanske alfabetet med det romanske, det kambodsjanske språket med det franske og den buddhistiske månekalenderen med den gregorianske, ser man igjen tendenser til å ville kolonisere utdanningen i Kambodsja.²²⁵ Den nasjonale historien ser ut til å i mange privatskoler måtte vike plass for vestlig og kanskje særlig amerikansk historie. Som Paulo Freire sier det: "One cannot expect positive results from an education (...) that fails to respect the particular view of the world held by the people. Such a program constitutes cultural invasion, good intentions notwithstanding."²²⁶

---

²²⁵ Stugu, 2008:111

²²⁶ Freire, 1970:84

Kapittel 8: Sammenlignende drøftinger og konklusjoner

I denne sammenlignende drøftingen vil jeg se på de tre aspektene ved problemstillingen min hver for seg. Med utgangspunkt i anvendt teori og mitt empiriske materiale vil jeg først forsøke å gi en redegjørelse for hvorfor folkemordet har vært utelatt i skolen frem til 2009, deretter hvordan denne undervisningen fungerer nå, og til sist ser jeg på hvilke eventuelle forsoningsprosesser samfunnet har gått gjennom for å gjøre folkemordsundervisningen mulig og hvem som har vært de sentrale aktørene i denne utviklingen.

8.1 Hvorfor folkemordet har vært utelatt i historiefaget frem til 2009

Selv om det forekom at Røde Khmer ble nevnt i skolen på 80-tallet, ser dette ut til å ha vært i varierende grad og med en fremstilling mange omtaler som vietnamesisk propaganda. Etter valget i 1993, skal temaet ha forsvunnet helt og de eldre lærebøkene skal til og med ha blitt samlet inn og brent. Årsakene til hvorfor folkemordet har vært utelatt i historiefaget, ser ut til å være sammensatte.

Først og fremst mener mange at det politiske klimaet også i ettertid av Røde Khmer lenge var så ustabil at man ikke turte å snakke om historien. For å forsøke å få slutt på borgerkrig og politiske opprør, ble tidligere Røde Khmer-medlemmer gitt amnesti, og myndighetene ser ut til å ha fremholdt at fraværet av konflikt var forsoning nok. De ulike partene i konflikten skal ha brukt historien i ulike versjoner for å fremme sine interesser. Myndighetene var dessuten redde for å provosere Røde Khmer til videre opprør, og valgte derfor å legge lokk på historien. Statministeren uttalte at han ønsket å begrave fortiden, noe som tyder på at strategien som ble anvendt for å håndtere den vanskelige fortiden, samsvarer med det Stugu refererer til som en fortielsesstrategi.

Svært mange hevder også at myndigheten har valgt å fortrenge Røde Khmer-historien fordi de selv var involverte i Røde Khmer og at søkelys på historien derfor kan ha negative implikasjoner for dem selv. Andre hevder at de vietnamvennlige myndighetene, som mange fremdeles anser myndighetene som, ikke ønsket å sette negativt søkelys på kommunismen. Og selv om fortrenking og glemsel kan være naturlige og nødvendige mentale prosesser, råder det stor enighet om at landet ikke kan bevege seg videre før man har konfrontert fortiden. Som en forutsetning for forsoning eksisterer et stort behov for et felles historisk narrativ. Historien viser imidlertid at myndighetene ikke har vært redde for å benytte manipulasjon som middel, som blant annet kom til uttrykk under det politiske maktspeillet på

90-tallet, nasjonalvalget i 2013 og ved det flere oppfatter som en betalingsboikott av tribunalet. De ser også ut til å ha hatt et sterkt behov for å kontrollere den historiske fremstillingen om Røde Khmer-regimet, og har tidligere ikke vist tegn til å være villige til å gi de nyere delene av historien plass i historiefaget i skolen. At ingen nasjonale historikere ønsket å bidra i arbeidet med den nye læreboken fordi de ikke trodde at myndighetene ville godkjenne den, er en god indikasjon på at myndighetene har hatt stor grad av kontroll over historien.

De siste årene har myndighetene allikevel tilsynelatende gitt gradvis slipp på sin kontroll over historien, og har, om enn under streng kontroll, godkjent dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. Nylig har de også innlemmet deler av senterets lærebok i den nasjonale læreboken i historie. Det er vanskelig å avgjøre hva som har vært motivene deres for å endre strategi fra fortielse til mer åpenhet rundt historien, men det hevdes at myndighetene kanskje valgte å tillate den nyoppstartede folkemordsundervisningen slik at de har en suksess og vise til om tribunalet skulle feile. Videre ser tribunalet ut til å ha vært en sentral faktor i å skape mer åpenhet rundt Røde Khmer-historien, og dermed også for folkemordsundervisningen.

8.2 Hvordan folkemordsundervisningen fungerer i dag

Selv om det altså forekom sporadisk undervisning om Røde Khmer på 80-tallet, er dokumentasjonssenterets Genocide Education Project det første systematiske forsøket på å etablere et nasjonalt narrativ om Røde Khmer-historien. Som Langeland konkluderer med lykkes læreboken deres på mange områder i å skape en troverdig historisk plattform myndighetene kan akseptere og offentligheten kan forstå og gjøre nytte av.²²⁷ Mitt inntrykk av prosjektet er at dokumentasjonssenteret har svært gode intensjoner om å skape en felles nasjonal historie med lokal forankring og eierskap, formidlet gjennom moderne undervisningsmetoder som stimulerer til en analytisk tankegang og mer avanserte kognitive prosesser enn den kambodsjanske lærersentrerte undervisningen tradisjonelt har gitt rom for. Lærerne ser også ut til å oppfatte prosjektet positivt. Allikevel fremkommer det av det empiriske materialet at det forekommer en rekke utfordringer i sammenheng med folkemordsundervisningen som kanskje forhindrer at de idealistiske målene for prosjektet kan realiseres i praksis.

Utfordringene som vanskeliggjør en virkelig realisering av intensjonene bak folkemordsundervisningen, er mange. Lærerne trakk frem rammefaktorer som en stor

---

²²⁷ Langeland, 2013, 117

utfordring i hverdagen. Svært store elevgrupper, mangel på utstyr og teknologi, samt lave lønninger som tvinger lærerne til å ta ekstrajobber og kreve uoffisielle avgifter, er blant noen av faktorene som gjør det svært vanskelig å gjennomføre de modern undervisningsmetodene Genocide Education Project forfekter i klasserommet. Dokumentasjonsenteret opplever det også som en utfordring at Ministry of Education har manglende motivasjon for, og kunnskap om prosjektet, og heller ikke ser verdien av å innlemme mer modern undervisningsformer i skolen.

Videre har elevene svært varierende forkunnskaper om emnet, da mange har hørt lite om Røde Khmer-historien hjemme. Mange uttrykker at det er et problem at elevene ikke tror på historien, og at det er vanskelig å overbevise dem om at det er sant. Det forekommer også svært ulike forutsetninger og behov både i lærerstanden og blant elevene, noe som gjør det vanskelig å finne en undervisningsform som passer for alle, både i skolen og på lærerseminarene.

Temaets følelseladete karakter er dessuten en utfordring på flere måter. Mange lærere uttrykker at de er redde for hva de kan si i klasserommet. Selv om det sannsynligvis føles betryggende at Ministry of Education har godkjent den nye læreboken, fortalte mange at de var redde for å si noe "feil" og konsekvensene dette kunne få. Mine inntrykk både fra ECCC, lærerseminaret og intervjuer med lærere, tyder på at dette fremdeles er et emne som fremprovoserer sorg, smerte, sinne og frykt blant befolkningen. Svært mange kambodsjanere har sterke personlige historier fra denne tiden som gjør det vanskelig å håndtere historien. Myndighetens fortielsespolitikk har ikke lyktes i å skape forsoning, og åpenhet ser ut til å være den eneste veien videre. Derfor er det viktig at man forsøker å finne en historisk fremstilling man kan enes om. Læreboken "A History of Democratic Kampuchea" lykkes til en viss grad i å oppnå dette, men det er fremdeles mange som føler at det ikke i tilstrekkelig grad blir lagt vekt på alle aspektene ved historien.

At de aller fleste er svært positive til folkemordsundervisningen, til tross for alle disse utfordringene, tyder på at befolkningen er motiverte til å bearbeide fortiden. Selv om det kanskje er tungt for den enkelte, mener man at det er nødvendig for å forhindre at noe lignende skal kunne skje i fremtiden. Man ønsker å forsones for å sikre landet en bedre fremtid.

Et interessant spørsmål i forhold til spredningen av kunnskap om folkemordet, er graden av innflytelse NGOer og privatskoler har på utdanningssystemet i Kambodsja. Skoler som enten er drevet av, eller i stor grad influert av slike utenlandske aktører, øker i omfang. Disse skolene vil i varierende grad forholde seg til de nasjonale læreplanene og den nasjonale kulturen, religionen og historien. Svært mange opererer med vestlige læreplaner og lærebøker, og vektlegger ikke den nasjonale historien i historiefaget. Når slike skoler får et så stort omfang og i liten grad styres av krav fra de lokale myndighetene, vil det utvilsomt ha en stor påvirkning på den nasjonale identitetsfølelsen på sikt. At et stadig økende antall barn går på slike skoler, gjør at det potensielt sett kan være store mengder barn som ikke får lære om sitt eget lands historie, heller ikke Røde Khmer-historien.

8.3 Hvilke endringer samfunnet har gått gjennom og hvem som har vært de sentrale aktørene i denne utviklingen

I forhold til hvilke eventuelle forsoningsprosesser samfunnet har gått gjennom for å gjøre det mulig å behandle folkemordet i historiefaget, er det vanskelig å gi et entydig svar da forsoningsbegrepet er mangetydig og prosessene samfunnet har gått gjennom sammensatte. Allikevel kan man peke på noen faktorer som sannsynligvis har hatt stor innvirkning på denne utviklingen.

Først og fremst peker mange på at tid har vært en vesentlig faktor. Ved å sammenligne med slik forholdene var for Holocaustundervisningen i Tyskland etter krigen, ser man at det er urealistisk å forvente at en fungerende undervisning om en traumatisk fortid skal kunne etableres de første tiårene etter de dramatiske hendelsene. Videre har tiden skapt et dokumentasjonsbehov ved at tidsvitner og beviser er i ferd med å forsvinne. På den annen side hevder enkelte at tiden som har gått, nå gjør det vanskeligere å overbevise de yngre generasjonene om hva som hendte, nettopp fordi bevisene blir mer og mer utydelige. Det faktum at mange av de yngre har vanskelig for å tro på historien, har skapt bevissthet rundt det store kunnskapshullet som har eksistert rundt Røde Khmer-historien. Dette var kanskje en drivkraft bak prosjektet. Uvitenheten i befolkningen kan slik ha vært med på å tvinge frem folkemordsundervisningen.

Tiden har også vært en legende faktor. Mange mener at minnene var for traumatiske og at det derfor lenge var for vondt å snakke om opplevelsene fra Røde Khmer-tiden. Når man nå har fått historien mer på avstand, klarer mange kanskje lettere å være åpne om hva som faktisk hendte. Etter å ha levd i et terrorvelde hvor alle som uttrykte motstand mot regimet ble drept,

har mange dessuten også lenge etterpå vært redde for konsekvensene det kunne få å fortelle sannheten om hva de opplevde. En utløsende faktor for mer åpenhet kan derfor også være at generasjonene som har vokst opp etter Røde Khmers fall ikke har den samme frykten for myndighetene. Dette er også et argument som brukes for å forklare de enorme demonstrasjonene mot myndighetene som foregår i Kambodsja i dag. De som ikke selv har opplevd folkemordet er ikke like redde for konsekvensene det kan få å motsi autoritetene.

Videre antydes det at konsolideringen av makt som oppstod etter at CPP fikk makten alene etter valget i 1998 også kan ha vært viktig for at myndighetene våget å ta tak i historien. Når partiet kontrollerte alle maktorganene i landet, hadde de større mulighet til å påvirke hvordan historien skulle skrives, og turte derfor å godkjenne dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. Man tror også at myndighetene har vært utsatt for press utenfra for å ta opp dette temaet. En sentral ekstern aktør har vært FN, særlig i forbindelse med fredsforhandlingene på 90-tallet og i rettsoppjøret i ettertid. Linton hevder at de dårlige resultatene fra myndighetenes feilslåtte forsonings-kampanje på 90-tallet i kombinasjon med den utbredte mistilliten til dagens politiske styre, ser ut til å ha ført til at befolkningen nå har mer tillitt til en forsoningsprosess som går nedenfra og opp.²²⁸ Forsoningen må starte i hvert enkelt individ til den til slutt favner om hele nasjonen. I stedet for å stole på at myndighetene skal ordne opp, må befolkningen ta saken i egne hender. I forsoningsprosessen kan kanskje dokumentasjonssenteret sees på som en representant for folket, da de i stor grad fokuserer på ofrenes stemme i historien. Forsoningsprosessen kan slik ha blitt drevet frem av forente krefter nedenfra, gjennom dokumentasjonssenteret, sammen med press fra omverdenen, representert ved FN. Videre har USA vært en svært sentral aktør både i etableringen og finansieringen av dokumentasjonssenteret. Selv om senteret i dag opererer uavhengig, blir Chhang i stor grad sponset av utenlandske krefter, som dermed også har en innvirkning på forsoningsprosessen i Kambodsja.

Tribunalet omtales også som en sentral faktor for at folkemordsundervisningen kunne godkjennes av myndighetene. Da rettssaken startet ble det generelt mer åpenhet rundt fortiden, og det ble enkelere å ta fatt på den vanskelige historieskrivingen. Selv om samfunnet og rettssystemet i Kambodsja i stor grad er preget av korrupsjon, viser undersøkelser at 80-90% av befolkningen er positive til at rettssaken vil medføre rettferdighet for befolkningen. Det har sannsynligvis hatt mye å si at domstolen drives i samarbeid med FN og ikke av det nasjonale rettsapparatet. Mange av ofrene etter folkemordet følte at deres historie ikke ble

---

²²⁸ Linton, 2004:16

hørt, og når overgriperne dessuten ble belønnet med amnesti, ble følelsen av urettferdighet stor, og forsoning fremstod som vanskelig. Myndighetenes fortielsesstrategi måtte vike for en mer sammensatt forsoningsprosess. Selv om mange synes rettsprosessen tar i overkant lang tid, har man forståelse for at rettssikkerheten må prioriteres. Det faktum at tiltroen til tribunalet er så høy, signaliserer at befolkningen har tro på at rettferdigheten vil seire og at motivasjonen for forsoning er høy. Det ser ut til å eksistere en enighet om at befolkningen må forstå *hvordan* og *hvorfor* folkemordet kunne finne sted for å komme videre. Undervisning om folkemordet i skolen har derfor blitt en naturlig forlengelse av rettsprosessen.

Et tankekors i forsoningssammenheng er derfor innflytelsen NGOer og privatskoler har på utdanningssystemet i Kambodsja. Da åpenhet om fortiden og en felles forståelse av historien ser ut til å være nærmest en forutsetning for forsoning, vil disse aktørenes manglende fokus på lokal historie kunne ha negative konsekvenser for forsoningsprosessen. Om myndighetene virkelig ønsker å ta folkemordsundervisningen og forsoningsarbeidet i Kambodsja på alvor, er de derfor nødt til å stille krav til disse aktørene om å øke den lokale forankringen i skolene. Om myndighetenes positive tilnærminger mot et samlet nasjonalt folkemordsnarrativ de siste årene bare har vært et spill for galleriet, eller om de mener alvor med sin satsning på folkemordsundervisningen, gjenstår det for fremtiden å se.

Med tanke på hvilke aktører som har vært sentrale i forsoningsprosessene, er det særlig en mann som har spilt en essensiell rolle. Ingen kan utrette mirakler alene, og mange personer og organisasjoner har naturligvis vært viktige, men med tanke på at han har vært involvert i de fleste fasene av forsoningsprosessen, har Youk Chhang og dokumentasjonssenteret utvilsomt spilt en nøkkelrolle i denne utviklingen. Youk Chhang var i utgangspunktet pådriver for å starte dokumentasjonssenteret. Arbeidet dokumentasjonssenteret har gjort med å dokumentere folkemordet var deretter et naturlig og uvurderlig utgangspunkt for å starte rettssaken mot de hovedansvarlige for Røde Khmers ugjerninger. Mange har hevdet at rettssaken aldri hadde vært mulig å gjennomføre uten denne dokumentasjonen. Videre har Chhang vært svært sentral i å legge press på myndighetene for å få folkemordet inn som tema i skolen. Han har også vært involvert i alle deler av dokumentasjonssenterets Genocide Education Project. I alt man kan lese om forsoningsprosessen i Kambodsja, er Chhang nevnt. Det er derfor vanskelig å bestride at han nærmest er den mest vesentlige pådriveren for forsoningen av Kambodsja, og kan nesten oppfattes som forsoningsprosessens galionsfigur.

Youk Chhang har tidligere uttalt at Kambodsja har vært som knust glass, men han mener nå at bitene er i ferd med å settes sammen igjen. Man er i ferd med å avslutte et kapittel i historien og gå videre, men dette betyr ikke at landet ikke står ovenfor nye utfordringer.

Folkemordsundervisningen er fremdeles i en oppstartsfasen, og den videre utviklingen av denne undervisningen vil potensielt kunne være avgjørende for landets fremtid med tanke på forsoning, identitetsfølelse og nasjonalt samhold. Youk Chhang har uttrykt et håp om at undervisningen om historien skal kunne skape et bedre lederskap i Kambodsja for fremtiden. For å sikre denne utviklingen må aktørene i og utenfor skolen, i samarbeid med myndighetene, fortsette å arbeide for rettferdighet, åpenhet og frihet. Utdanning er blant de viktigste forutsetningene for utviklingen av et samfunn, og som Nelson Mandela så fint har sagt det: ”education is the most powerful weapon we can use to change the world.”²²⁹

---

²²⁹ Mandela, 2003

Litteraturliste

Aase, Tor Halfdan og Fossåskaret, Erik (2007). *Skapte virkeligheter – om produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget, Oslo.

Aronsson, Peter (2011). *Historia*. Liber AB, Malmö.

Ayres, David M. (2000). *Anatomy of a Crisis. Education, Development, and the State in Cambodia, 1953-1998*. University of Hawai'i Press, Honolulu.

Barron, John og Anthony Paul (1977). *Kambodsja – Mordet på et uskyldig folk*. Grøndahl & Søn Forlag AS, Oslo.

Benveniste, Luis m fl (2008). *Teaching in Cambodia*. Human Development Sector, East Asia and the Pacific Region, The World Bank & Ministry of Education, Youth and Sport, Royal Government of Cambodia.

Bratberg, Terje (2012). *Norodom Sihanouk*. Tilgjengelig fra: http://snl.no/Norodom_Sihanouk (lest 13.05.14)

Breidelid, Anders (2013). *Education, Indigenous Knowledges, and Development in the Global South*. Routledge, New York.

Central Intelligence Agency (2014). *The World Factbook – Cambodia*. Tilgjengelig fra: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cb.html> (lest 13.05.14)

Chandler, David (2008). *A history of Cambodia*. Westview Press, Colorado.

Clifford, Stephanie (2009). Reader's Digest searches for a contemporary niche. Tilgjengelig fra: http://www.nytimes.com/2009/06/19/business/media/19readers.html?_r=0 (lest 13.05.14)

Dc-cam (2013). *The Documentation Center of Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.dccam.org> (lest 13.05.14)

Domashneva, Helena (2013). *NGOs in Cambodia – It's Complicated*. Tilgjengelig fra: <http://thediplomat.com/2013/12/ngos-in-cambodia-its-complicated/> (lest 13.05.14)

Dy, Khamboly (2007). *A history of Democratic Kampuchea*. Documentation Center of Cambodia, Phnom Penh.

Eads, Brian (2010). *Youk Chhang's Journey to Justice*. Tilgjengelig fra: http://www.rdasia.com/youk_chhang_s_journey_to_justice_2645 (lest 13.05.14)

Etcheson, Craig (2005). *After the Killing Fields – Lessons from the Cambodian Genocide*. Praeger Publishers, Westport.

Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (2011). *The Khmer Rouge Tribunal explained in 7 minutes*. Tilgjengelig fra: https://www.youtube.com/watch?v=b99IkHqt6aQ&feature=player_embedded (sett 13.05.14)

Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia (2013). *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.ecc.gov.kh/en> (lest 13.05.14)

Faye, Reidun (2008). *Institusjonssamarbeid om lærarutdanning i Siem Reap og Phnom Penh, Kambodsja. Oppsummeringsrapport etter institusjonsbesøk*. Høgskolen i Bergen.

Feed the Future, The U.S. Government's Global Hunger and Food Security Initiative (2013). *Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.feedthefuture.gov/country/cambodia> (lest 13.05.14)

Filseth, Gunnar (2013). *Kambodsjas historie*. Tilgjengelig fra: http://snl.no/Kambodsjas_historie (lest 13.05.14)

FN-sambandet (2014). *Forsoning og rettferdighet*. Tilgjengelig fra: <http://www.fn.no/Tema/Konflikt-og-fred/Etter-konflikten/Forsoning-og-rettferdighet> (lest 13.05.14)

Fondevik, Cathrine (2002). *Jødene under nazismen 1933-1945. En analyse av norske lærebøker i historie og krl-faget*. Høgskolen i Bergen, Bergen Freire, Paulo (1970). *Pedagogy of the oppressed*. The Continuum International Publishing Group Inc, New York.

Freire, Paulo (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Continuum, New York.

Friends for children in Cambodia (2006). *Cambodia's Poverty*. Tilgjengelig fra: <http://www.chibodia.org/en/facts-about-cambodia/cambodia-s-poverty/> (lest 13.05.14)

Glover, Jonathan, 2001. *Humanity. A moral History of the Twentieth Century*. London, Pimlico.

Grødum, Kjetil (2012). *Instrumentell bruk av historien om Røde Khmer-regimet i Kmbodsja – fra politisk maktspill til historisk rettferdighet*. Fra: Seland, Bjørg (2012). *Den vanskelige historien*. Cappelen Damm Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Index Mundi (2012). *Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.indexmundi.com/cambodia/> (lest 13.05.14)

Jacobsen, Dag Ingvar (2012). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Kaldal, Ingar (2003). *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Samlaget, Oslo.

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (2009). *Katastrofernas Århundrade. Historiska och verkningshistoriska perspektiv*. Studentlitteratur AB, Lund.

Kerry, John (2007). *Heroes and Pioneers – Youk Chhang*. Tilgjengelig fra: http://content.time.com/time/specials/2007/time100/article/0,28804,1595326_1615754_1615879,00.html (lest 13.05.14)

Khut, Sokhan (2012). *The Education System in Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.bookbridge.org/2012/03/the-education-system-in-cambodia/> (lest 30.04.14)

Langeland, John Erling (2013). *Didactical Thinking and Post-conflict Dilemmas in Cambodian History Teaching*. Masteroppgave, Universitetet i Agder.

Linton, Suzannah (2004). *Reconciliation in Cambodia*. Documentation Center of Cambodia, Phnom Penh.

Locard, Henri (2005). *Pol Pot's Little Red Book - The Sayings of Angkar*. Silkworm Books, Chang Mai.

Madsen, Ulla Ambrosius (2007). *Mellem skolen og 'jungelen'. Ungdom, utdanning og konflikt i Nepal*. Fra: Valentin, Karen og Christiansen, Catrine (2011). *Unge liv i Syd. Beretninger om barn og unge i utviklingslande*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, København.

Mandela, Nelson (2003). *Lighting your way to a better future*. Tilgjengelig fra: http://db.nelsonmandela.org/speeches/pub_view.asp?pg=item&ItemID=NMS909 (lest 13.05.14)

Meyn, Colin (2013). *Unpaid National Staff at KR Tribunal Strike for Second Time*. Tilgjengelig fra: <http://www.cambodiadaily.com/archives/unpaid-national-staff-at-kr-tribunal-strike-for-second-time-41547/> (lest 13.05.14)

Ministry of Education (2010). *Education Strategic Plan 2009-2013*. Tilgjengelig fra: <http://www.moeys.gov.kh/images/moeys/policies-and-strategies/policies-and-strategies/Education-Strategic-Plan-2009-2013/esp-2009-2013-en.pdf> (lest 13.05.14)

Ministry of Tourism of Cambodia (2013). *Map of Cambodia*. Tilgjengelig fra: http://www.tourismcambodia.org/multimedia/detail.php?id=58&cat_id=2 (lest 13.05.14)

Reiserson, Pia m fl (2012). *A participatory evaluation of Community Transformation in Rural Cambodia*. Oslo.

Rural Poverty Portal (2010). *Rural Poverty in Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/cambodia> (lest 13.05.14)

Schabas, William A. (2013). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. United Nations Office of Legal Affairs. Tilgjengelig fra: <http://legal.un.org/avl/ha/cppcg/cppcg.html> (lest 13.05.14)

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, HL-senteret (2013). *Folkemordet i Kambodsja*. Tilgjengelig fra: <http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/andre-folkemord/folkemordet-i-kambodsja.html> (lest 13.05.14)

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, HL-senteret (2014). *Folkemord*. Tilgjengelig fra: http://www.folkemord.no/Om_folkemord (lest 13.05.14)

Stensrud, Ellen Emilie (2014). *Den Kambodsjanske tragedien og kampen om oppgjøret etter Pol Pot*. I: Thorsen, Dag Einar m fl (2014). *Folkemordenes svarte bok. 2. utgave*. Universitetsforlaget, Oslo.

Stigen, Jo (2007). *Folkemord*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/folkemord> (lest 13.05.14)

Stugu, Ola Svein (2008). *Historie i bruk*. Det norske samlaget, Fagernes.

Sørensen, Birgitte Refslund (2007). *Skolen som politisk arena. Konflikt og genopbygning i Sri Lanka*. Fra: Valentin, Karen og Christiansen, Catrine (2011). *Unge liv i Syd. Beretninger om barn og unge i utviklingslande*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, København.

The Heritage Foundation (2014). *Index of Economic Freedom 2014 - Cambodia*. Tilgjengelig fra: <http://www.heritage.org/index/country/cambodia> (lest 13.05.14)

Thorsen, Dag Einar m fl (2014). *Folkemordenes svarte bok. 2. utgave*. Universitetsforlaget, Oslo.

Tosh, John (2010). *The pursuit of history: aims, methods and new directions in the study of modern history*. Longman/Pearson, New York.

Tourism of Cambodia (2014). *Private Schools*. Tilgjengelig fra: <http://www.tourismcambodia.com/directory/education-and-instruction/private-schools/?PageNo=26> (lest 13.05.14)

Transparency International, the Global coalition against corruption (2013). *Corruption Perceptions Index 2013*. Tilgjengelig fra: <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/> (lest 13.05.14)

Unesco (2014). *Angkor*. Tilgjengelig fra: <http://whc.unesco.org/en/list/668> (lest 13.05.14)

Whitaker, B. (1985). *Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide*. Tilgjengelig fra: <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/> (lest 28.04.14)

Wilson, Kenneth (2013). *Cambodia's Educational System Is a System Utterly in Need*. Tilgjengelig fra: <http://www.cambodiadaily.com/opinion/cambodias-educational-system-is-a-system-utterly-in-need-32937/> (lest 13.05.14)

World Renew (2014). *About us*. Tilgjengelig fra: <http://www.worldrenew.net/about-us> (lest 13.05.14)

Vedlegg 1

Liste over utførte intervjuer

Intervjuer:

- Youk Chhang, leder ved dokumentasjonssenteret.
- Khamboly Dy, forfatter av læreboken "A history of Democratic Kampuchea" og sjef for utdanningssektoren ved dokumentasjonssenteret
- Sovannarom Dim, sjef for FNs Public Affairs Section ved ECCC (tribunalet)
- Lars Olsen, Legal Communications Officer i FNs Public Affairs Section ved ECCC (tribunalet)
- Intervju med Matt Blomberg, journalist i Cambodia Daily
- Mannlig lærer, 47, i distriktet Kampong Cham
- Kvinnelig lærer, 51, i distriktet Kampong Cham
- Kvinnelig lærer, 36, i distriktet Kampong Cham
- Mannlig lærer, 58, i distriktet Kampong Cham
- Mannlig lærer, 32, i distriktet Kampong Cham
- Mannlig lærer, 43, i distriktet Svay Rieng
- Mannlig lærer, 34, i distriktet Svay Rieng
- Kvinnelig lærer, 54, i distriktet Phnom Penh
- Mannlig rektor, 59, i distriktet Phnom Penh

Uformelle intervjuer:

- Kok-Thay, visedirektør ved Dokumentasjonssenteret
- Khamboly Dy, forfatter av læreboken "A history of Democratic Kampuchea" og sjef for utdanningssektoren ved dokumentasjonssenteret
- Kvinnelig lærer, ca 50, amerikaner, ansatt på amerikansk kristen privatskole
- Kvinnelig lærer, ca 25, kambodsjaner, ansatt på amerikansk kristen privatskole
- Australsk misjonspar, ca 50, ansatt på amerikansk kristen privatskole
- Kvinnelig litteraturprofessor, ca 40, ansatt ved Universitetet i Phnom Penh
- Mannlig hotellansatt, ca 20
- Mannlig taxisjåfør, ca 30
- Virak, ca 30, mannlig ansatt i organisasjonen World Renew som blant annet jobber med utdanning

- Mannlig student, 19, frivillig ved dokumentasjonssenteret
- Elever og andre deltagere på omvisning og forelesning ved ECCC (tribunalet)
- gruppesamtale
- Ledelsen ved KADRA, organisasjon for samfunnsutvikling i provinsen Svay Rieng -
gruppesamtale

Observasjonssituasjoner av særlig interesse:

- Observasjon av omvisning og forelesning ved ECCC (tribunalet) under ledelse av
Sovannarom Dim
- Observasjon av tre dager på dokumentasjonssenterets 7-dagers lærerkurs for
historielærere som skal undervise om læreboken "A history of Democratic
Kampuchea" under ledelse av Khamboly Dy mfl.

Intervjuguide for intervjuer med historielærere

Alle intervjuene med historielærere ble gjennomført med utgangspunkt i denne intervjuguiden. Noen ganger ledet imidlertid infomanten intervjuet inn på interessante temaer som gjorde at jeg tidvis avvek fra intervjuguiden. Spørsmålene ble videre tilpasset litt til person og situasjon underveis, og mange oppfølgingsspørsmål oppstod spontant. I forkant informerte jeg kort om meg selv om prosjektet, fortalte at jeg sikret dem full anonymitet og at de når som helst kunne velge å trekke seg fra intervjuet, samt ba om tillatelse til å bruke opptaker.

- Hvor gammel er du?
- Hvor er du fra?
- Jobber du som lærer i dag?
- Hvor lenge har du jobbet som lærer?
- Hvilken skole jobber du på?
- Hvilket klassetrinn underviser du?
- Hvilke fag underviser du i?
- Hva gav deg lyst til å bli lærer?
- Hva synes du om læreryrket?
- Synes du læreryrket er et viktig yrke? Evt hvorfor/hvorfor ikke?
- Er det viktig med gode lærere?
- Opplever du at læreryrket har høy status?
- Er det noe du synes er problematisk med å være lærer?
- Er læreryrket et vanskelig yrke?
- Har dere læreplaner for hele landet?
- Kan du velge selv hva du underviser om, eller er du helt styrt av statens "cyllabus"?
- Hvorfor synes du barn bør gå på skolen?
- Hvordan er det med skolegang i Kambodsja? Går alle på skole? Evt hvorfor ikke?
(Hvordan påvirker skolegang en nasjons utvikling?/ hva er skolens rolle i nasjonsbyggingen?)
- Hva består samfunnsfaget i Kambodsja av?
- Hvilke deler av Kambodsjas historie har det blitt/blir det fokusert på i samfunnsfaget?
(hvorfor har man ikke tatt med den nyere delen av historien?)
- Har det alltid vært slik? Hva har forandret seg som gjør at faget eventuelt er annerledes nå? I dine foreldres tid, hvordan var historiefaget da? Har faget endret seg etter at rettsaken startet?

- Hva synes du det er viktigst å fokusere på i samfunnsfaget?
- Er du fornøyd med læreplanen slik den er utformet i dag? Er det noe som mangler? Eventuelt foreslå temaer for å illustrere– som demokrati og kolonisering, hvordan behandles disse emnene?
- Hvordan stod det til med skolesystemet i Kambodsja etter Røde Khmer?
- Synes du det er riktig at barn lærer om Røde Khmer på skolen?
- Er befolkningen klare for å avdekke fortiden?
- Tror du barna som blir født i dag forstår hva som hendte i Kambodsja på 70-tallet?
- Tror du dette er noe mange snakker om hjemme?
- Er det bare den versjonen av historien læreren beskriver barna kjenner til? Hva er viktigst for at barna skal lære om den nære historien? Det skolen forteller eller det foreldrene sier? Har du opplevd at barna sier at det de lærer på skolen ikke stemmer med det de har lært hjemme?
- La oss si at du har en kollega som mistet sine foreldre til Røde Khmer, kan man kreve av dem at de skal undervise om dette temaet? Hvordan tror du det føles? (Om de selv har opplevd det: Hvordan føles det for *deg* å undervise om dette emnet?)
- Har du noen gang opplevd at historien har vært et problem? Har du sett noen konflikter i klasserommet?
- Hvordan opplever barna å lære om dette? Bli de berørt? Har de mange spørsmål? Gråter de?
- Hvordan kan har foreldrene reagert på undervisningen om Røde Khmer? Blander de seg inn i hva man snakker om i klasserommet?
- Følger folk generelt med på rettssaken? Snakker man mye om rettssaken?
- Snakker man i skolen om rettssaken som pågår? I hvilke fag tar man opp dette?
- Hva tror du det er viktig å fokusere på i skolen for å sikre landet en god fremtid?
- Hvilken rolle spiller skolen i forsoningsprosessen?
- Hvordan kan du som lærer bidra til forsoning?
- Hvilke håp har du for Kambodsja i fremtiden?
- Håper du å fortsette å jobbe som lærer i fremtiden?
- Er det noe mer du ønsker å tilføye, eller har du noen spørsmål?